REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării Naționale, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academiilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

• General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
• Academician DINU C. GIURESCU, Academia Română
• Dr. JAN HOFFENAAR, Președintele Comisiei Olandeze de Istorie Militară
• Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, London University
• Colonel (r) dr. PETRE OTU, directorul științific al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
• Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN, Universitatea București
• IULIAN FOTA, consilier prezidențial
• Dr. SERGIU IOSIPESCU, cc. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
• Prof. univ. dr. ALESANDRU DUȚU, Universitatea „Spiru Haret"
• Prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU, Universitatea Pitești
• Comandor (r) GHEORGHE VARTIC

SUMAR

• Istorie medievală

– *ALEXANDRU MADGEARU* – Dominația mongolă și desprinderea românilor din Muntenia de sub dominația Regatului Ungariei 1

– *SABINA STĂNILĂ-MADGEARU* – The Figuretive Language of Holy Defences in Transylvania – Fortified Churches of the Thirteenth to Sixteenth Centuries 15

– *VASILE MĂRCULEȚ* – Bătălia de la Philippopolis (31 iulie 1208) 22

• Istorie modernă

– *ANDREI POGĂCIAȘ* – Imperiali contra fanarioți – campaniile din Moldova în anul 1717 31

• Primul Război Mondial

– *ȘERBAN FILIP CIOCULESCU* – România în vara anului 1916: paradigma actorului rațional și câteva mecanisme psiho-cognitive specifice procesului decizional..... 37

• Războiul Rece

– *CERASELA MOLDOVEANU* – Vestul Peninsulei Balcanice – istorie și geopolitică: Albania, de la „protecționism" la „izolaționism" 54

• Securitatea României

–*MANUEL STĂNESCU* – Armata României în misiuni internaționale 67

• Viața științifică

– *DANIELA ȘIȘCANU* – Prezentarea Conferinței Internaționale: „100 de ani de la deschiderea Frontului Românesc în Primul Război Mondial (1916-2016)", Iași, 22-23 martie 2016 82

• Recenzii

– Robert D. Kaplan, *În umbra Europei. Două războaie reci și trei decenii de călătorie prin România și dincolo de ea*, Humanitas, 2016 – *CAROLA FREY* 85

• Revista este inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „C".

• Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017
ISSN 1220-5710

CONTENTS

• **Medieval History**

– *ALEXANDRU MADGEARU* – The Mongol Domination and the Detachment of the Romanians of Walachia from the Hungarian Kingdom Domination 1

– *SABINA ȘTĂNILĂ-MADGEARU* – The Figuretive Language of Holy Defences in Transylvania – Fortified Churches of the Thirteenth to Sixteenth Centuries..... 15

– *VASILE MĂRCULEȚ* – The Battle of Philippopolis (July 31st 1208) 22

• **Modern History**

– *ANDREI POGĂCIAȘ* – Imperials vs Phanariotes – The Campaigns of 1717 in Moldavia 31

• **First World War**

– *ȘERBAN FILIP CIOCULESCU* – Romania in the Summer of 1916: the Paradigm of the Rational Actor and Some Psycho-cognitive Mechanisms Specific to the Decision-making Process 37

• **Cold War**

– *CERASELA MOLDOVEANU* – The West of the Balkan Peninsula – History and Geopolitics: Albania, from "Protectionism" to "Isolationism" 54

• **Security of Romania**

– *MANUEL STĂNESCU* – The Romanian Armed Forces in International Missions..... 67

• **Scientific Life**

– *DANIELA ȘIȘCANU* – Conference: „100 Years Since the Opening of the Romanian Front in the First World War (1916-2016)", Iași, March 22-23, 2016 82

• **Reviews**

– Robert D. Kaplan, *În umbra Europei. Două războaie reci și trei decenii de călătorie prin România și dincolo de ea*, Humanitas, 2016 – *CAROLA FREY* 85

• Responsabili de număr: PETRE OTU
• VOICU ALEXANDRU – redactor
• ADRIAN PANDEA – coperta
• ELENA LEMNARU – tehnoredactare computerizată

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, București, sector 1, telefon: 0213157827, telefax: 004021-3137955www.mapn.ro/diepa/ispaim

B 00136/23.11.2016

DOMINAȚIA MONGOLĂ ŞI DESPRINDEREA ROMÂNILOR DIN MUNTENIA DE SUB DOMINAȚIA REGATULUI UNGARIEI

ALEXANDRU MADGEARU *

Abstract

The Golden Horde stopped the expansion of Hungary on the line of the Carpathians, creating thus an opportunity to develop for the small Romanian political organizations ruled by voivodes or cnezi, in the region east of Olt. After 1241, only Oltenia remained the single region where the Hungarian domination survived in certain forms until 1291, when a new Tatar offensive extended along the Danube, up to Serbia, the domination of the Isaccea emirate ruled by Nogai. In Oltenia, the voivode Litovoi tried in 1278 to liberate his small country from the Hungarian vassalage, and to extend it east of Olt. The Tatar hegemony provided stability and favored the establishment of the first Romanian state in northern Walachia. The legendary founder Negru Vodă came from the Făgăraș area with his military suite in 1290, when their properties were confiscated. If his identity with the father of Basarab remains controversial, it is however certain that the voivodate of Curtea de Argeș, established by the middle of the 13th century, gained its freedom from the Hungarian pretentions through the protection of the Golden Horde.

Keywords: *Golden Horde, Hungary, Wallachia, Banate of Severin, Ladislau IV, Litovoi, Basarab I, Curtea de Argeș, Câmpulung-Muscel, Cetățeni*

Configurația politică a teritoriilor extracarpatice populate de români a suferit o schimbare radicală după 1241, atunci când corpurile de armată mongole comandate de Kadan, Büri și Böček au atacat Transilvania. Comandantul suprem Batu (nepotul lui Genghis Khan) pornise marea ofensivă în Europa Centrală pe mai multe direcții, din Polonia până în Ungaria. Ungaria era de fapt ținta atacului, căci toți războinicii nomazi veniți din Asia o găseau potrivită cu modul lor de viață. Regele Bela IV era prevenit încă din 1239 de posibilitatea unei invazii și a luat măsuri de consolidare a frontierei. Potrivit mărturiei din 1241 a cronicarului Albericus Trium Fontium, regele *duo castra contra eos firmavit ultra sylvas, et nemora in partibus illia fecit indaginari, id est, in plasseta redigi* ("a întărit două cetăți contra lor în (țara) ultrasylvană, iar cu copacii din acele părți a făcut *indagines*, adică i-a transformat în garduri"). Așadar, avem dovada că în cel puțin două din zonele din spatele trecătorilor din Carpații Orientali s-au efectuat lucrări de fortificare. În plus, regele a trimis într-o expediție contra tătarilor o oaste comandată de un *comes Ultrasilvanus*, care era ori comitele

* Cercetător științific gr. I, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

secuilor însărcinat cu apărarea hotarului de pe Carpații Orientali, ori, așa cum presupune Tudor Sălăgean, acel Ladislaus, *comes Ultrasilvanus*, menționat într-un document din 1238. El a pierit într-o luptă în zona Mării de Azov (*Contra Tartaros vero misit comitem Ultrasilvanum, qui in quodam angusto transitu paludum Meotidarum (...) in illis partibus perisse (...)*.[1] Din relatările cronicarilor Tholomeus de Lucca, Iohannes Longus de Ypre și Marino Sanudo Torsello reiese că în martie 1241 trecătorile Carpaților au fost apărate în comun de români (*Olaci*) și secui (*Siculi*). Barajele de lemn de la trecători și din adâncime (prisăci sau *indagines*) au fost distruse. Una dintre căile de ofensivă a fost trecătoarea Oituz, pe unde s-a pătruns în Țara Bârsei. Acolo, voievodul Transilvaniei Pousa a fost învins, la 31 martie 1241. Armata sa venise prea târziu pentru a întări forțele locale de la frontieră. După aceea, au fost atacate Sibiul și Alba. Altă cale de pătrundere a fost pasul Rodna (orașul a fost devastat). De acolo, s-a ajuns la Cluj, iar apoi la Oradea. Dincolo de Tisa, această armată a făcut joncțiunea cu cea a lui Batu, care venise prin trecătoarea Verecke din Beskizi, calea cea mai ușoară de a ajunge în Ungaria. Armata Ungariei a fost nimicită în bătălia de la Muhi, pe râul Sajo (11 aprilie 1241)[2].

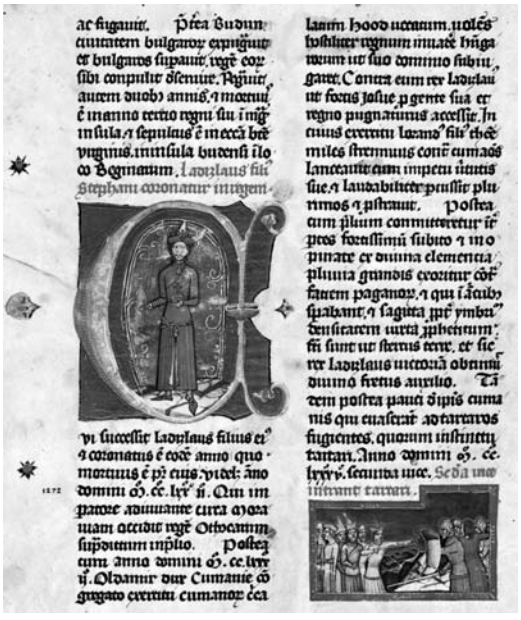

Filă din „Cronica Pictată de la Viena" (1358), capitolele 84 și 85. Încoronarea regelui Ladislau IV Cumanul și atacul tătarilor din 1285 (https://web.archive.org/web/20120304111134/http://konyv-e.hu/pdf/Chronica_Picta.pdf).

Pentru întreaga Europă Centrală și de Est, invazia mongolilor din 1241 a reprezentat un moment de răscruce[3]. Ea a afectat foarte grav potențialul militar al Ungariei. Pericolul atacurilor Hoardei de Aur, care s-a constituit după această invazie, s-a menținut timp de un secol, dar fără a se mai produce o devastare similară cu cea din 1241. A mai existat o singură invazie în Transilvania, cea din 1285, care s-a produs de fapt la instigarea cumanilor care fuseseră izgoniți din Ungaria de regele Ladislau IV. Invadatorii au pătruns prin trecătorile Rodna, Oituz și Buzău, au provocat mari distrugeri în mai toate orașele din Transilvania, dar s-au confruntat cu lipsa de hrană, precum și cu rezistența localnicilor români, secui și sași. Tătarii s-au retras, fiind practic înfrânți la revenirea lor în prisăcile din trecătorile Carpaților[4]. Este de reținut consemnarea lui Benedict, canonic de Esztergom: *Siculi, Olachi et Saxones omnes vias ipsorum* [*Tartarorum*] *cum indaginibus stipaverunt sive giraverunt* („Secuii, românii și sașii au blocat sau înconjurat cu prisăci toate căile acestora"). Este vorba de prisăcile care fuseseră refăcute imediat după invazia din 1241[5].

Ungaria nu a efectuat nici o contraofensivă pentru recuperarea teritoriilor de la est de Carpați până în 1345, când Hoarda de Aur a intrat în declin. Noua situație prezenta însă avantajul slăbirii Bulgariei, intrată în declin după moartea puternicului țar Ioan Asan II. Astfel, chiar dacă pe aliniamentul Carpaților Ungaria nu mai putea avansa în Moldova și Muntenia, exista posibilitatea expansiunii în direcția Dunării, prin confruntarea cu Bulgaria. Armatele lui Kadan au continuat să opereze în anul 1242 în Croația, Bosnia, Serbia și Bulgaria, iar Bulgaria a fost silită să plătească tribut Hoardei de Aur[6]. Acel ban de Severin Ștefan Csák menționat în 1243[7] avea reședința probabil mai în interior, de exemplu la Orșova[8]. Nu este clar dacă banatul creat în 1232 mai ființa efectiv, cu ce forțe și în ce teritoriu. Teritoriul său s-a aflat în calea atacurilor tătare din 1242, și nu există motive de a pune la îndoială veridicitatea tradiției de la cetatea Grădeț despre o luptă comună a românilor și ungurilor împotriva tătarilor, în cursul cărora fortificația ar

fi fost distrusă[9]. Fortificația de la Grădeț (com. Izvoru Bârzii, jud. Mehedinți), situată la 25 km nord-vest de Turnu-Severin, controla accesul spre valea Cernei. Are o incintă poligonală cu zidul gros de 2 până la 2,5 m, și un turn interior cu plan circular[10]. Aceasta nu înseamnă însă că se poate vorbi și de o extindere a dominației Hoardei de Aur, în acești primi ani după 1242, în teritoriul de la vest de Olt.

S-a încercat refacerea dominației regatului Ungariei în Oltenia prin chemarea Cavalerilor Ioaniți (cunoscuți și cu numele de hospitalieri). Ei trebuiau să se preocupe de repopularea și apărarea unei regiuni pustiite de tătari. Prin privilegiul acordat de către regele Bela IV la 2 iunie 1247 (cunoscut doar prin transcrierea din bula papală din 20 iulie 1250) li se permitea acestora să se instaleze și să obțină venituri din *terra Zeurin*, întinsă până la râul Olt, și în care erau incluse cnezatele lui Ioan și Farcaș. Se excepta acea *terra Lytua* care aparținea voievodului românilor Litovoi (*Lytuoy*), cu condiția ca Litovoi să cedeze cavalerilor jumătate din venituri și să participe alături de ei la război. Prevederea nu se aplica părții din *terra* lui Litovoi care se afla în Hațeg (terra *Harszoc*) și care ceda veniturile tot regelui. Hațegul rămânea sub stăpânirea lui Litovoi. Regele mai acorda cavalerilor și Cumania, adică un teritoriu de la est de Olt ale cărui limite nu pot fi precizate. Cumania nu era stăpânită de Ungaria, ci doar revendicată. Ea era în realitate supusă tătarilor. Și în acest caz era precizată o excepție: *terra* lui Seneslau, alt voievod român, lăsată în stăpânirea acestuia, tot cu cedarea a jumătate din veniturile datorate regelui[11].

Silviu Dragomir a încercat să demonstreze că diploma este un fals, făcut de un iezuit maghiar după tratatul de pace de la Karlowitz din 1699, pentru a legitima viitoarele cuceriri ale Austriei prin dreptul istoric conferit de această apartenență a Olteniei la Ungaria. Lucrarea sa rămasă în manuscris a fost editată de Sorin Șipoș și Ioan Aurel Pop, care au ajuns la concluzia că documentul este totuși autentic, iar critica sa, deși aparent convingătoare, este nefondată[12].

Actul de donație din 1247 menționează patru structuri politice aflate în raporturi diferite față de regatul Ungariei. Mai întâi, *terra Severin*, considerată parte integrantă a regatului, chiar dacă urma să fie cedată spre apărare Cavalerilor Ioaniți. Printre demnitarii martori ai donației nu se număra nici un ban de Severin, ceea ce ar însemna că acest tip de conducere fusese abandonat ori suspendat. În cuprinsul acestei *terra* persistau însă unele forme de autonomie ale populației românești (cnezatele lui Ioan și Farcaș), care aveau probabil o poziție similară districtelor românești din Banat, Crișana și Transilvania. A doua structură era voievodatul lui Litovoi, situat în partea de nord a Olteniei, dar și în Hațeg. În spațiul românesc, numele *Litovoi* este cel mai frecvent atestat în Hațeg, adică acolo unde stăpânea acel Litovoi din 1247[13]. Litovoi era un conducător român aflat în relații de vasalitate cu regele Ungariei. O situație similară avea voievodatul condus de Seneslau, de la est de Olt, cu reședința cel mai probabil la Curtea de Argeș. În fine, Cumania era al patrulea teritoriu amintit în document. Asupra acestuia, Bela IV nu putea decât să emită pretenții. Cavalerii Ioaniți aveau de fapt misiunea de a extinde dominația Ungariei în Cumania, adică în teritoriile care pe atunci fuseseră luate în stăpânire de tătari (Câmpia Munteniei).

Țările lui Litovoi și Seneslau erau legate de munți, iar cel dintâi stăpânea și la nord de ei, în Hațeg. Zonele submontane au facilitat dezvoltarea formelor de organizare politico-militară autohtone, iar în acea perioadă câmpia redevenise nesigură. În regiunea de câmpie a Olteniei se afla doar *terra* Severin, care includea cnezatele lui Ioan și Farcaș. Satele Fărcaș, Fărcășești și Fărcașele din județele Dolj, Gorj și Olt au transmis amintirea cnezului Farcaș. Este remarcabil că toate localitățile de la sud și est de Carpați care au nume derivate din *Farcaș* se află concentrate într-o mică zonă din Oltenia, în preajma Craiovei (cu excepția unui sat din județul Iași)[14]. De aceea, nu poate fi acceptată amplasarea lui Farcaș în Vâlcea, pe baza etimologiei numelui județului (se consideră că *Vâlcea* derivă din slavul *vlk* ("lup"), iar *farkas* înseamnă tot "lup" în maghiară)[15]. Vâlcea aparținea voievodatului lui Litovoi, situat în partea de nord a Olteniei. Purtarea unui nume de origine maghiară de către un cneaz român din Oltenia pare să indice traducerea unui nume românesc, adică Lupu, petrecută după ce acesta a devenit dependent de banul de Severin. Pe de altă parte, toponimele legate de numele lui Farcaș probează existența persoanei menționate în diploma din 1247.

Litovoi și Seneslau erau datori să-i ajute pe Cavalerii Ioaniți cu forțele lor armate (*cum apparatu suo bellico*). Ajutorul dat se înscria în cadrul obligațiilor de *auxilium* specifice relațiilor de vasalitate. Aceasta înseamnă că micile voievodate românești dispuneau de o forță militară permanentă, acei *maiores terrae*, care erau proprietari de sate. Expresia *apparatus bellicus* folosită în diplomă nu se poate referi la o oaste țărănească, ea desemnând în mod strict militarii profesioniști (curtenii). Stratificarea socială este confirmată de constituirea unor tezaure monetare precum cel de la Balș (jud. Olt), compus din 1763 monede de bronz bizantine și bulgare, emise între 1185 și 1254[16]. El a fost constituit de către un șef local, poate român, poate cuman, și indică o acumulare desfășurată de-a lungul a circa trei generații. Tezaurul s-a descoperit într-o zonă de concentrare a hidronimelor și toponimelor de origine pecenego-cumană[17]. Este posibil ca Litovoi să fi exploatat ocnele din Vâlcea. Presupunerea că el ar fi avut reședința la Râmnicu-Vâlcea[18] este demnă de luat în considerare. Pe acolo trecea drumul Oltului, pe care urcau spre Transilvania carele cu pește sărat scos din bălțile Dunării. Acest trafic în două direcții al peștelui și al sării putea asigura venituri importante.

Acele teritorii românești care fuseseră vizate de expansiunea Ungariei înainte de 1241, adică Moldova și Muntenia, intraseră sub dominația Hoardei de Aur, dar aceasta s-a exercitat prin interpuși locali care adunau tributul, după modelul obișnuit al relațiilor dintre războinicii nomazi și comunitățile sedentare producătoare de hrană. Situația a fost de aceea în final avantajoasă pentru voievozii români de felul lui Seneslau, care, în lipsa dominației Ungariei sau a Bulgariei, nu aveau altă șansă decât să intre sub protecția Hoardei de Aur. Primul efect al extinderii dominației tătare asupra Câmpiei Munteniei a fost mutarea centrului voievodal de la Cetățeni la Curtea de Argeș, adică în afara drumului pe care se pătrundea în Transilvania (prin pasul Rucăr-Bran). Poziția așezării de la Curtea de Argeș este excentrică și față de valea Oltului. La Cetățeni, în spațiul schitului de pe vârful "Cetățuia lui Negru Vodă" se află o fortificație care a reutilizat zidul unei cetăți dacice, prin refacerea sa cu mortar. La poalele dealului

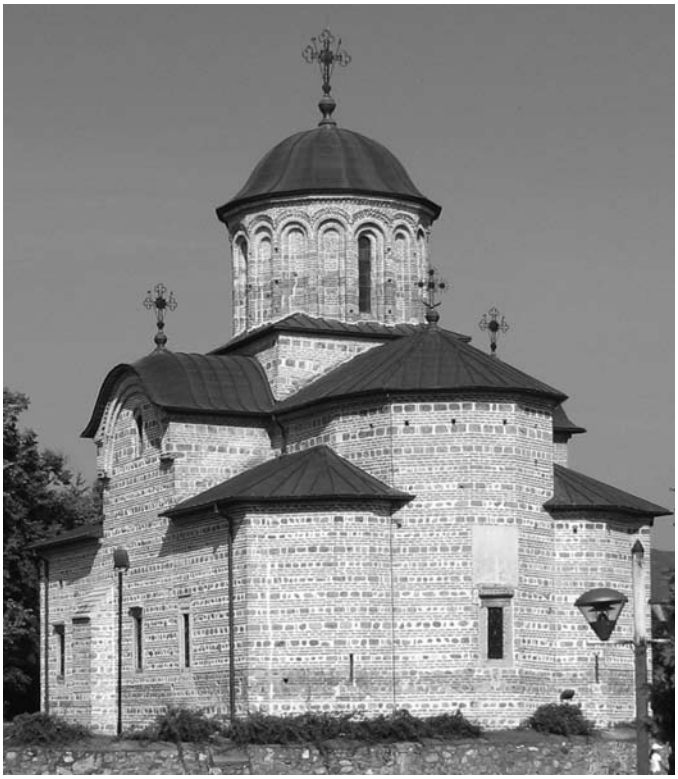

Biserica Sfântul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș (fotografia autorului).

s-a descoperit o așezare din secolele XIII-XIV, care include și o biserică de tip sală, care avea decor interior și probabil și exterior, cu frescă bizantină. Biserica, similară cu cele de la Târnovo din aceeași vreme, a fost construită aproximativ la sfârșitul secolului al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea[19]. Fortificația și edificiul de cult demonstrează că la Cetățeni a ființat o reședință voievodală românească, începând de pe la 1200, adică din perioada când Bulgaria deținea un teritoriu la nord de Dunăre. Voievozii de la Cetățeni, stăpânind într-o regiune situată între Ungaria, Cumania și Bulgaria, au căutat protecția țarului de la sud de Dunăre.

La Curtea de Argeș, cercetările arheologice au pus în evidență urmele unei curți domnești, precum și ale unei biserici care a precedat-o pe cea care există și în prezent cu hramul Sfântul Nicolae (denumită convențional Curtea de Argeș I)[20]. Datările propuse de Nicolae Constantinescu pentru curte și biserică (în jur de 1150, respectiv 1180), nu pot fi acceptate, deoarece moneda care oferă un *terminus post quem* sigur pentru ridicarea bisericii este cea de la Ladislau IV Cumanul (1272-1290), găsită în altar, în timp ce moneda bulgară emisă în intervalul 1210-1225 (imitație de stamena tip C) s-a descoperit pe un nivel din afara bisericii, ea putând proveni din așezarea nefortificată care exista anterior acolo[21]. De aceea, este mai prudent să considerăm că biserica nr. I de la Curtea de Argeș a fost ridicată prin anii '70-'80 ai secolului al XIII-lea și că prima incintă a curții voievodale a fost construită cu doar câteva decenii mai înainte. Este adevărat că pe raza orașului Curtea de Argeș se cunosc descoperiri arheologice și numismatice din secolele XI-XII[22], dar ele nu provin din complexe închise susceptibile de a dovedi existența unei reședințe feudale. Probabil că înființarea acestui centru voievodal ("curte") a însemnat pur și simplu mutarea celui de la Cetățeni, survenită la scurt timp după invazia tătarilor din 1241. Înrăutățirea situației a provocat o retragere spre munte, în cadrul aceleiași formațiuni statale de la sud de Munții Făgăraș. Mutarea spre nord a fost probabil făcută chiar de Seneslau, înainte de 1247, în calitate de vasal al regelui Ungariei.

Ungaria a reluat programul de expansiune de-a lungul Dunării în 1254, când a recucerit regiunea Belgrad-Braničevo (a fost pusă sub conducerea ducelui de Mačva Rostislav Mihailovič, un nobil rus refugiat în Ungaria). Această nouă provincie de graniță a fost o bază de expansiune spre Bulgaria, iar ducele ei, care a cucerit Vidinul în 1257, s-a amestecat în conducerea Bulgariei (fiica sa Ana se căsătorise cu țarul Mihail II Asan). Ca reacție la crescânda politică de dominație a Ungariei, și în cooperare cu tătarii, țarul Constantin Asan a atacat în 1260 ducatul lui Rostislav Mihailovič, precum și Banatul de Severin, care era pe atunci lipsit de apărare. Ungaria și-a restabilit autoritatea asupra banatului în 1261, în urma acțiunii magistrului Laurențiu, care pentru aceste fapte de arme a primit funcția de ban. Cu el a început noua serie a banilor de Severin. În această perioadă, Banatul de Severin a funcționat împreună cu celelalte banate de pe linia Dunării care au fost create în 1272 (Mačva, Braničevo, Kučevo). Banatul de Severin a mai supraviețuit ca teritoriu de margine al Ungariei până în 1291, când a fost cucerit de tătari, în cadrul unei mari ofensive desfășurate de-a lungul Dunării. Demnitatea de ban de Severin a fost restabilită abia în 1330, cu ocazia cuceririi temporare a cetății respective, care aparținea lui Basarab[23].

Voievodul Litovoi, probabil fiul celui atestat în 1247, a găsit prilejul de a se răzvrăti contra vasalității Ungariei. Informațiile provin din două documente din 1285 și 1288, care se referă la luptele lui Litovoi cu magistrul George Baksa, un mare nobil din voievodatul Transilvaniei. Rebeliunea s-a produs în timpul războiului civil din Ungaria dintre Ștefan V și tatăl său Bela IV, izbucnit în 1264. În acest război s-a amestecat în 1265 și Iacob Svetoslav, alt nobil rus care intrase în serviciul Bulgariei în 1261 și devenise cumnatul țarului Constantin Asan. În acel moment el stăpânea în cetatea Vidinului ca un conducător practic independent, și de acolo a atacat Banatul de Severin. Probabil Litovoi s-a coordonat cu conducătorul de la Vidin. Este posibil ca lui Litovoi să-i fi aparținut blazonul imitat după cel al acestui rege, atribuit unui *roi de Blaqe* în armorialul Wijnbergen (celălalt blazon i-a aparținut țarului Constantin Asan). După circa 15 ani de la revoltă și după mortea lui Iacob Svetoslav în 1277, și anume în iarna 1278-1279, Litovoi a fost înfrânt și ucis în luptă de către oastea lui George Baksa, pornită din Banatul de Severin. Această acțiune s-a desfă-

șurat în directă legătură cu cea contra rebelilor sași din Transilvania. Fratele lui Litovoi, Bărbat, a fost luat ostatec (pentru el s-a plătit o sumă foarte mare). Confruntarea a avut loc ori în Țara Hațegului, ori undeva în nordul Olteniei (amplasarea ei este mai puțin relevantă pentru ceea ne interesează). Regele Ungariei și-a recăpătat veniturile datorate, ceea ce înseamnă că voievodatul condus de Bărbat a rămas în relații de vasalitate față de Ungaria, mai precis față de regele Ladislau IV Cumanul. Teritoriul stăpânit în Hațeg a fost inclus în comitatul omonim atestat încă din 1276, care va fi apoi înglobat (înainte de 1320) în voievodatul Hunedoarei cu sediul la Deva. După conflict s-a construit cetatea Hațegului, ca reședință a comitelui[24].

Din izvoare reiese că Litovoi a ocupat un teritoriu dincolo de Carpați aparținând regelui, pentru care a refuzat să plătească tribut (*per suum infidelitatem aliquam partem de regno nostro, ultra alpes existentem, pro se occcuparet et proventus illius partis nobis provenientes nullis amonitionibus reddere curabat*). S-a observat că diferendul dintre rege și Litovoi nu a privit ocuparea acelui teritoriu, ci doar chestiunea tributului (obligație vasalică). De aceea, este exclus ca Litovoi să-și fi extins țara pe seama Banatului de Severin, într-o încercare de unificare a Olteniei[25]. Dacă Litovoi ar fi cucerit teritorii care aparțineau efectiv Ungariei, înfrângerea sa ar fi condus la retrocedarea lor. Or, Bărbat a pierdut doar Țara Hațegului, nu și acele teritorii ocupate de Litovoi. Pe de altă parte, ocuparea integrală sau parțială a Banatului de Severin ar fi fost prea gravă pentru a fi omisă de documente. De aceea, pare mai probabil ca Litovoi să fi cucerit o regiune de la est de Olt, care nu era stăpânită efectiv de Ungaria, ci doar aflată în relații de vasalitate[26]: centrul voievodal de la Curtea de Argeș. Nu ar fi exclus ca Litovoi să fie ctitorul bisericii nr. I de la Curtea de Argeș, având în vedere datarea propusă mai sus, care a fost realizată pe baza unei monede din vremea lui Ladislau IV, suzeranul lui Litovoi). Curtea de Argeș se află la capătul unui drum care mergea pe sub munți, care pleca de la Severin și trecea prin Țara Loviștei[27].

Prin această acțiune se puneau bazele unui stat românesc întins de o parte și de alta a Oltului, poziționat între Ungaria, Hoarda de Aur și Bulgaria. O consecință a înfrângerii lui Litovoi a fost consolidarea dominației regatului Ungariei în părțile extracarpatice de la est de Olt, dar nu pentru multă vreme. Intensificarea dominației Hoardei de Aur după 1285 a determinat și ruperea legăturilor de vasalitate față de Ungaria pe care le avea voievodatul românesc de la Curtea de Argeș, indiferent cine ar fi fost conducătorul acestuia. În aceste condiții, în care și Bulgaria devenise vasală față de Hoarda de Aur, întregul teritoriu până la Severin a fost supus tătarilor, al căror centru de putere era la Isaccea, reședința emirului Nogai. S-a presupus că viitoarea Țara Românească a făcut parte din emiratul lui Nogai, ca stat tributar asimilat cu un *tümen* de 10.000 de luptători (marea unitate a oastei tătare)[28]. Faptul este posibil, dar rămâne de dovedit. În orice caz, cooperarea militară dintre români și tătari se putea desfășura în cadrele unui asemenea stat tributar față de Hoarda de Aur. Administrația foarte bine organizată introdusă de tătari a fost parțial preluată de statele românești care s-au format în Muntenia și Moldova. Unele cuvinte precum *tarcan* (scutire) și *damga* (*tamga*) se referă la modalitățile prin care se percepeau dările de către tătari. *Olacul* (vama) amintește punctele de vamă tătare. Toponimia a transmis chiar și numele *baskak* (guvernator local tătar, care exercita comanda militară și efectua recensămintele): *Bascacauți*, *Băscăceni* (sate medievale din ținuturile Dorohoiului și Hotinului). Domnii români care se vor substitui centrului de putere tătar de la Isaccea vor deveni și beneficiarii aparatului de colectare a dărilor și de percepere a vămii care a fost creat de administrația tătară[29]. Pentru Ungaria, noua ascensiune a Hoardei de Aur impunea menținerea hotarului pe aliniamentul Carpaților, cu controlul asupra tuturor trecătorilor. Nu ar fi avut nici un sens reluarea expansiunii spre est și sud.

În timp ce la est și sud de Carpați se intensifica dominația Hoardei de Aur, în Transilvania izvoarele lasă să se întrevadă o stare de tensiune creată de deposedările la care au fost supuși boierii români din Țara Făgărașului. În 1288, când încă mai domnea Ladislau IV Cumanul, arhiepiscopul Lodomer de Esztergom a cerut nobililor din Transilvania, precum și sașilor, secuilor și românilor din comitatele Sibiu și Bârsa, să nu-l sprijine pe rege (care fusese excomunicat pentru colaborarea cu păgâ-

nii cumani și tătari). S-a observat că lipsa din enumerare a românilor din Țara Făgărașului înseamnă că acolo se instaurase deja o stare de rebeliune[30]. Probabil că românii din Făgăraș erau chiar aliații lui Ladislau IV, căci se cunoaște că acest rege a dus o politică favorabilă ortodocșilor. Ladislau era înclinat și spre o politică de înțelegere cu cumanii stabiliți în Ungaria. A existat chiar bănuiala, la moartea sa, că s-ar fi convertit în secret la ortodoxie (papa Nicolae IV a cerut o anchetă în acest sens)[31]. Legenda despre frații Roman și Vlahata consemnată în "Cronica Moldo-Rusă" amintește că Ladislau IV (cu numele de Vladislav) devenise în secret ortodox și că de aceea i-a sprijinit pe românii din Maramureș, permițându-le să rămână la "legea creștină grecească și să le dea pământ pentru trai" (adică feude). Legenda s-a format pornind de la un prototip denumit convențional "Letopisețul Unguresc", scris în Maramureș în perioada 1359-1363[32]. Tradiția se referă la atacul tătarilor din 1285, când românii s-au evidențiat și ei în apărarea Transilvaniei. Este posibil ca românii din Țara Făgărașului să fi căpătat o situație privilegiată în ultimii ani ai domniei lui Ladislau IV, pe când acesta era aliat cu cumanii. Prin poziția lor, românii făgărășeni puteau controla trecătoarea Bran-Rucăr și defileul Oltului.

Cauza rebeliunii românilor din Făgăraș este dezvăluită de un document ulterior. În martie 1291, dieta convocată de regele Andrei III (1290-1301) a retrocedat magistrului Ugrinus domeniile Făgăraș și Sâmbăta, care fuseseră recuperate de români cândva înainte de 1291. Ugrinus fusese voievod al Transilvaniei în 1275-1276. Cel mai probabil, chiar Ladislau IV dăduse aceste pământuri românilor, pe când în regat aveau loc confruntări între partizanii și adversarii săi. Acele domenii fuseseră ocupate de ascendenții lui Ugrinus într-o perioadă neprecizată, dar care poate fi datată începând din a doua jumătate a secolului al XII-lea, când s-a instalat în zonă autoritatea Ungariei[33]. Schimbarea politicii față de feudalii români introdusă de noul rege Andrei III a putut provoca mutarea unui grup de feudali români la sud de Carpați, în interiorul aceluiași voievodat făgărășean[34]. În aceste împrejurări a avut loc ceea ce s-a numit descălecatul din Făgăraș. Noțiunea de „descălecat" nu se referă la colonizarea unui teritoriu pustiu, ci la luarea în stăpânire și organizarea acelui teritoriu de către o elită militară. De aceea, legenda descălecatului nu contrazice teoria genezei interne a Țării Românești și a Moldovei, ci o completează și o clarifică. În această concepție, descălecatul a fost o acțiune desfășurată de-a lungul unui interval mai lung, sau în mai multe momente[35].

Contextul extern era favorabil, deoarece în 1291 s-a produs un atac al tătarilor care a afectat pe termen de peste un secol pozițiile Ungariei la Dunăre. Atunci a fost pierdut Banatul de Severin, care mai întâi a intrat sub dominația directă a Hoardei de Aur, la fel ca și întreaga Muntenie. Conduși de emirul Nogai care avea reședința la Isaccea, tătarii au pătruns dincolo de Porțile de Fier, până în Mačva, supunând și regatul sârb al lui Ștefan Dragutin[36]. Apogeul puterii tătarilor la Dunărea de Jos a coincis deci cu tulburările din Transilvania. De aceea, putem bănui că mișcarea acestor rebeli români a căutat sau a găsit sprijinul tătarilor, interesați să dobândească o formă de control permanent asupra trecătorilor prin care se pătrundea în Transilvania. Noua ofensivă a tătarilor a făcut imposibilă pentru mai multe decenii orice tentativă a Ungariei de a menține sub o formă sau alta de control regiunile extracarpatice. Împrejurările erau favorabile desprinderii feudalilor români de sub suzeranitatea Ungariei, chiar cu sprijinul tătarilor. De aceea, nu putem fi de acord cu interpretarea lui Paul Binder, care vedea în această strămutare la sud de Carpați crearea unui nou banat al Ungariei, contra tătarilor[37], sau cu cele similare ale lui Tudor Sălăgean și Ioan Marian Țiplic, care privesc „descălecatul" ca pe o implantare a unui „district militar de frontieră", al cărui conducător s-a substituit voievodului de la Curtea de Argeș[38].

Deplasarea la sud de Carpați a unui grup de feudali și colonișți de origine românească și germană este amintită în legenda lui Negru Vodă, așa cum a fost consemnată în cronicile din secolele XVII-XVIII: „Când au fost la cursul anilor de la Adam 6798 (1290), fiind în Țara Ungurească un voievod ce l-au chiemat Radul Negrul voevod, mare herțeg pre Amlaș și Făgăraș, rădicatu-s-au de acolo cu toată casa lui și cu mulțime de noroade: rumâni, papistași sași, de tot feliul de oameni, pogorându-se pre apa Dâmboviții, început-au a face țară

noao. Întâi au făcut orașul ce-i zic Câmpulung. Acolo au făcut și o biserică mare și frumoasă și înaltă. De acolo au dăscălecat la Argeș și iar au făcut oraș mare și ș-au pus scaunul de domnie făcând curți de piatră și case domnești și o biserică mare și frumoasă. Iar noroadele ce pogorâse cu dânsul, unii s-au dat pre supt podgorie, ajungând până în apa Siretului și până la Brăila; iar alții s-au tins în jos, preste tot locul, de au făcut orașă și sate până în marginea Dunării și până la Olt. Atunce și Băsărăbeștii cu toată boierimea ce era mai înainte preste Olt, s-au sculat cu toții de au venit la Radul vodă închinându-se să fie supt porunca lui și numai el să fie preste toți. De atunce s-au numit de-i zic Țara Rumânească"[39].

Este remarcabilă păstrarea datei de 1290, care corespunde cu rezultatele aduse de cercetarea istorică mai nouă, referitoare la conflictul dintre Ugrinus și proprietarii români din Făgăraș. Probabil că data reală a evenimentelor este 1291-1292, deoarece este mai logic ca plecarea lui Negru Vodă să fi intervenit după dieta din martie 1291. Pe de altă parte, în 1292 românii nu au mai fost amintiți ca participanți la dietă, locul lor fiind luat de către cumani. Aceasta înseamnă ca rebeliunea românilor avusese deja loc[40]. Momentul era favorabil pentru desprinderea de Ungaria (din cauza ofensivei tătarilor), iar evenimentele descrise de "Letopisețul Cantacuzinesc" se potrivesc atât cu situația din Transilvania, cât și cu ceea ce se cunoaște despre originile orașului Câmpulung-Muscel.

La Câmpulung-Muscel, vestigiile cunoscute indică o colonizare săsească originară din Brașov, începută după mijlocul secolului al XIII-lea, de pe urma căreia a rămas o biserică de rit catolic (Sfântul Iacob cel Mare), unde se păstrează și piatra funerară a unui *comes Laurentius de Longocampo* (conducător al comunității germane locale). Multă vreme s-a acceptat datarea ei în anul 1300 pe baza lecturii inscripției, dar mai recent s-a demonstrat că piatra a fost depusă cândva între 1310 și 1349[41]. Colonizarea germană petrecută cândva către finele secolului al XIII-lea este o componentă a tradiției despre Negru Vodă. Dacă orașul Câmpulung a fost fondat de sași de la zero, cum argumentează Alexandru Ciocîltan[42], sau dacă a existat și o așezare românească anterioară[43], aceasta este mai puțin relevant pentru problema expansiunii dominației Ungariei la sud de Carpați. Sașii de la Câmpulung erau supușii voievodului român. Pe de altă parte, diverse legende despre Negru Vodă au fost consemnate în Muscel, Argeș, Vâlcea, dar și în Țara Făgărașului. Tradițiile despre Negru Vodă sunt fixate în jurul anumitor puncte precum cetatea de la Breaza, complexul de monumente de la Cetățeni, sau orașul Câmpulung. Tradițiile afirmă că Negru Vodă a avut un litigiu de proprietate cu un nobil ungur, contra căruia s-a apărat în cetățile Făgăraș și Breaza, și că în final a plecat la sud de munți. Ale tradiții se referă la luptele purtate de Negru Vodă contra tătarilor[44]. Cetatea de piatră de la Făgăraș a fost construită abia în 1310, iar cea de pământ, chiar dacă a existat în ultimele decenii ale secolului al XIII-lea, era o componentă a sistemului defensiv al regatului Ungariei[45]. La Breaza (com. Lisa, jud. Brașov) există o cetate de piatră cu plan oval și cu două turnuri circulare interioare. Datarea în secolul al XIII-lea a acestei cetăți de reședință este însă incertă, planul fiind mai asemănător cu al celor de secol XIV, nobiliare. În plus, nu este exclusă ridicarea ei de către călugării de la Cârța, ca un post de supraveghere a împrejurimilor[46].

Cea mai veche mențiune documentară a lui Negru Vodă ca fondator al statului este din 1549[47]. Veridicitatea legendelor despre Negru Vodă rămâne încă o problemă deschisă, pe care studiul de față nu o poate aborda pe larg. S-a demonstrat influența tradițiilor cronicărești moldovene despre descălecat asupra cronisticii muntene din secolul al XVI-lea. Mai precis, ideea de descălecat al țării a fost receptată dintr-un letopiseț scris la curtea lui Ștefan cel Mare, fiind introdusă într-o cronică scrisă în Țara Românească sub Radu de la Afumați, în 1525[48]. Cu toate acestea, este posibil ca această influență să se fi suprapus peste o legendă locală despre un personaj descins din Țara Făgărașului. Formarea tradițiilor despre Negru Vodă fixate în jurul cetății de la Breaza din Țara Făgărașului nu se poate explica prin asimilarea unei tradiții cronicărești din Muntenia, care circula printre boierii știutori de carte[49]. Aceste legende din Țara Făgărașului au apărut acolo. Personajul Negru Vodă este un erou mitic, deoarece orice act de întemeiere produce în mitologia populară eroi exem-

plari, ale căror atribute reale se estompează și se transfigurează cu trecerea timpului. Tot așa a evoluat imaginea lui Traian în mitologia populară balcanică și românească, de la realitate la mit (împăratul a devenit un erou civilizator care îi înfrânge pe uriași, fiind confundat uneori chiar cu Negru Vodă)[50].

Numele *Negru Vodă* este neverosimil pentru un domn real. Este posibil ca acest conducător venit din Făgăraș să se fi numit Radu (de unde confuzia ulterioară cu Radu I, care la rândul ei s-a creat deoarece domnul Radu I a renunțat la feudul Făgărașului). Probabil că numele adevărat a fost uitat și înlocuit cu un nume mitic, bazat pe sensul simbolic al culorii negre (la populațiile de origine nomadă negrul însemna dependență[51]). Gh. I. Brătianu avea în vedere descinderea voievodului din acel ținut de curând cucerit de Ungaria care era Făgărașul și care își păstra autonomia (și care de aceea ar fi căpătat atributul de „negru")[52]. Problema rămâne însă de elucidat, căci nu știm sigur cum, de unde și de ce a preluat tradiția românească din Muntenia medievală simbolul culorii negre. Deocamdată, poate fi acceptată ipoteza lui Pavel Chihaia, care presupunea că legenda s-a format plecând de la corbul din stema Țării Românești (o legendă heraldică, imitată în vremea lui Radu de la Afumați după cea a bourului moldovenesc)[53]. Altă posibilitate este identificarea legendarului Negru Vodă cu Thocomer (nu Tihomir !), tatăl voievodului Basarab. Polemica provocată pe marginea acestui subiect, inclusiv despre „cumanitatea" lui Thocomer și Basarab, iese însă din problematica lucrării de față.[54]

Descălecatul lui Negru Vodă, adică mutarea unui grup de feudali români din Făgăraș în nordul județului Argeș, este sugerat atât de tradiția istorică internă a Țării Românești, cât și de contextul evenimentelor din Transilvania din jurul anului 1290. Chiar dacă a avut loc această deplasare, rolul ei în geneza statului Țara Românească nu trebuie supralicitat, deoarece în teritoriul respectiv se petrecuse deja o evoluție în această direcție, bazată pe o anumită creștere demografică și economică, precum și pe stabilitatea oferită de dominația Hoardei de Aur. Exista un centru voievodal la Curtea de Argeș, întemeiat cu siguranță înaintea deplasării feudalilor făgărășeni, care au înființat noul centru de la Câmpulung. De fapt, dilema factori interni / factori externi în geneza statală din Țara Românească este o falsă problemă. În realitate, geneza statală a fost rezultanta unor cauze interne și externe, deoarece „s-a produs sau s-a accelerat ca urmare pe de o parte a suprimării autonomiilor politice românești dinlăuntrul arcului carpatic, consecință a politicii regalității ungare, și, pe de altă parte, a consolidării concomitente a celor din afara acestuia, până la constituirea statului independent"[55]. În tradiția cronicărească din Muntenia, descălecatul din Făgăraș a căpătat locul principal în narațiunea despre geneza statală, deoarece s-a exercitat influența moldovenească și deoarece era mai ușor de explicat nașterea statului prin acțiunea unui erou cuceritor. Amintirea voievozilor din Oltenia și Muntenia din secolul al XIII-lea (Litovoi, Seneslau) nu s-a păstrat în tradiția populară sau cultă, după cum nu s-a păstrat nici cea a lui Basarab I ca fondator al statului muntenesc.

Fondarea nucleului statal de la Curtea de Argeș a fost următoarea formă de desprindere a românilor de sub dominația regatului Ungariei, după revolta lui Litovoi. În ambele cazuri, ele au fost cu putință deoarece au avut sprijin extern: Bulgaria în cazul lui Litovoi, și Hoarda de Aur în cazul voievodatului argeșean care s-a supus lui Nogai (Thocomer și apoi Basarab). Rolul tătarilor în geneza statului a fost ocultat de tradiția cronicărească din Țara Românească, dar el rezultă cu claritate din analiza situației internaționale din ultimul deceniu al secolului al XIII-lea.

Așadar, planurile de expansiune la sud și est de Carpați ale regatului Ungariei promovate de-a lungul secolului al XIII-lea s-au încheiat cu un eșec. Extinderea dominației Hoardei de Aur a oprit acea expansiune pe aliniamentul natural al munților, favorizând astfel dezvoltarea voievodatelor românești din Muntenia și Oltenia. Ungaria păstra controlul asupra trecătorilor din Carpații Meridionali și Orientali, dar a pierdut Banatul de Severin și celelalte zone de la sud de Carpați unde fiinţau voievodate românești supuse Hoardei de Aur. După patru decenii, Ungaria a făcut o nouă tentativă de recuperare a Banatului de Severin, care intrase în componența voievodatului condus de Basarab. Acesta a fost motivul războiului

din 1330, care poate fi privit ca o ultimă etapă (eșuată) de extindere a regatului Ungariei în teritoriile populate de români la sud de Carpați. Lăsând aici de o parte controversele legate de amplasarea bătăliei zise de la Posada, irelevante pentru discuția de față, este suficient a aminti ceea ce susțin izvoarele în privința cauzei declanșării conflictului: Carol Robert considera că Basarab a încălcat jurământul de vasalitate, fiindcă s-a înstăpânit asupra unor teritorii care aparțineau de drept regatului Ungariei, adică Banatul de Severin, dar și restul Olteniei și Muntenia. Aceasta nu s-ar fi putut petrece decât cu acordul stăpânilor săi tătari. În 1324, se ajunsese la un compromis, prin care lui Basarab i se recunoștea ca feudă partea orientală a Banatului de Severin, pe care oricum o deținea. După victoria din 9-12 noiembrie 1330, Basarab a continuat să stăpânească acest teritoriu. În împrejurări încă neclare, Banatul de Severin a fost reluat de Ungaria în 1334 sau 1335. Ulterior, în 1366, el va fi acordat tot ca feudă domnului Vladislav Vlaicu, de către Ludovic de Anjou[56]. Reluarea expansiunii dominației Ungariei în afara arcului carpatic se va produce după o pauză de un deceniu, prin campania din 1345 a aceluiași rege Ludovic de Anjou. Ludovic de Anjou (1342-1382) a pornit o serie de războaie împotriva tătarilor la scurt timp după începutul domniei sale ca rege al Ungariei, pentru a răzbuna frecventele atacuri desfășurate în deceniul precedent. În februarie 1345 a avut loc marea ofensivă anti-tătară prin trecătorile Carpaților Orientali, în care forțele cele mai importante au fost reprezentate de secuii comandați de comitele lor Andrei Láckfi, care era fratele lui Ștefan Láckfi, voievodul Transilvaniei. Victoria a fost zdrobitoare, iar tătarii au fost alungați dincolo de Nistru. Campaniile Ungariei contra tătarilor au continuat până în 1355, când tătarii au putut fi izgoniți din vecinătatea Regatului Ungariei, Hoarda de Aur fiind pe atunci implicată mai mult în Transcaucazia[57].

NOTE

[1] Albericus Trium Fontium, *Chronicon*, ed. G. Pertz, în *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores in folio*, XXIII, Hannovra, 1874, p. 946; V. Spinei, *Cronicari italieni despre repercusiunile marii invazii mongole din 1241-1242 asupra românilor*, Studii și Materiale de Istorie Medie, 19, 2001, p. 193; T. Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Cluj-Napoca, 2003, p. 24-25, 31, 67; V. Spinei, *Mongolii și românii în sinteza de istorie ecleziastică a lui Tholomeu din Lucca*, Iași, 2012, p. 39; D. Căprăroiu, *Scurte considerații privind cronologia campaniilor anti-mongole ale regelui Ludovic de Anjou,* RIM, 3-4 (143-144), 2014, p. 1. Cuvântul rar *plasseta* sau *placeta* este dat ca sinonim pentru *sepes* („gard, împrejmuire"), fiind explicat ca *virgulae simul implexae* (pari legați între ei). Vezi Ch. Du Cange, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis (...). Editio nova,* vol. VI, Niort, 1886, col. 341 b.

[2] Annales Frisacenses, ed. L. Weiland (*Monumenta Germaniae Historica. Scriptores in folio*, XXIV), Hannovra, 1879, p. 65; Iohannes Longus de Ypre, *Chronica monasterii Sancti Bertini, 590-1294*, în E. Martène, U. Durand, *Thesaurus novus anecdotorum*, vol. III, Paris, 1717, col. 717 (XLVII, 3); Marino Sanudo Torsello, *Secreta fidelium Crucis*, în J. Bongars, *Gesta Dei per Francos sive orientalium expeditionum et regni Francorum Hierosolimitani historia* (...), tomus secundus, Hanoviae, 1611, p. 214 (III, 11); A. Sacerdoțeanu, *Marea invazie tătară și sud-estul european*, București, 1933, p. 29-58; A. Decei, *Relații româno-orientale. Culegere de studii*, redactor M. D. Popa, București, 1978, p. 194-195, 201-206; Ș. Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea între cruciată și imperiul mongol*, București, 1993, p. 94-97; V. Spinei, *Cronicari...*, p. 171-182, 201; T. Sălăgean, *Transilvania...*, p. 14-19, 35-40; V. Spinei, *The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century, II. Cumans and Mongols*, Amsterdam, 2006, p. 627-630, 634-642; V. Achim, *Politica sud-estică a regatului ungar sub ultimii Arpadieni*, București, 2008, p. 95-102; A. Gonța, *Românii și Hoarda de Aur, 1241-1502*, Iași, 2010, p. 43-76; V. Spinei, *Mongolii și românii...*, p. 26-27; S. Iosipescu, *Carpații sud-estici în evul mediu târziu (1166-1526). O istorie europeană prin pasurile montane*, Brăila, 2013, p. 85-90; I. Zimonyi, *The Mongol Campaigns against Eastern Europe*, în Idem, *Medieval Nomads in Eastern Europe. Collected Studies*. Ed. by V. Spinei, București, Brăila 2014, p. 342-345.

[3] T. Sălăgean, *Transilvania...*, p. 41-50; V. Spinei, *The Great Migrations...*, p. 619-648; V. Achim, *Politica...*, p. 104-111; V. Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century*, Leiden, Boston, 2009, p. 169-175; A. Gonța, *Româ-*

nii..., p. 43-82.

[4] P. Iambor, *Atacurile cumano-tătare asupra Transilvaniei în a doua jumătate a veacului al XII-lea*, Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj-Napoca, 17, 1974, p. 213-219; S. Iosipescu, *Românii din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos de la invazia mongolă (1241-1243) până la consolidarea domniei a toată Țara Românească. Războiul victorios purtat la 1330 împotriva cotropirii ungare*, în *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 57; Ș. Papacostea, *Românii...*, p. 168; P. Binder, *Antecedente și consecințe sud-transilvănene ale formării voievodatului Munteniei (sec. XIII-XIV)* (II), Acta 1996, Sfântu Gheorghe, 1997, p. 35-36; T. Sălăgean, *Transilvania...*, p. 203-207; V. Spinei, *The Great Migrations...*, p. 466; T. Sălăgean, *Transilvania și invazia mongolă din 1285*, în *Românii în Europa medievală (între Orientul bizantin și Occidentul latin). Studii în onoarea profesorului Victor Spinei*, volum îngrijit de D. Țeicu, I. Cândea, Brăila, 2008, 271-282; A. Gonța, *Românii...*, p. 103-107; S. Iosipescu, *Carpații...*, p. 106-107.

[5] *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*, ed. N. Knauz, vol. II (1273-1321), Strigonii, 1882, 419; P. Iambor, *Atacurile...*, p. 215-219; Ș. Papacostea, *Românii...*, p. 123-124; P. Binder, *Antecedente...*, p. 35-36; V. Spinei, *Cronicari...*, p. 198; V. Spinei, *Mongolii și românii...*, p. 32.

[6] A. Sacerdoțeanu, *Marea invazie...* , p. 60-65; A. Decei, *Relații...*, p. 206; V. Achim, *Politica...*, p. 104; I. Zimonyi, *The Mongol Campaigns...*, p. 344-346.

[7] *Documente privitoare la istoria românilor, culese de E. de Hurmuzaki*, Volumul I, Partea 1: *Documente privitoare la istoria românilor, 1199-1345, culese și însoțite de note și variante de N. Densușianu*, București, 1887, p. 214 (doc. CLXV); M. Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XII-XIV*, București, 1981, p. 73; V. Achim, *Politica...*, p. 106, 121.

[8] M. Măneanu, *Banatul de Severin înainte de Posada*, în *Posada - 685. Războiul din 1330: Posada - 685. Războiul din 1330 dintre Carol Robert de Anjou și Basarab Vodă. Culegere de studii*, coordonatori D. Ciobotea, E. Petrescu, R. Șt. Vergatti, Craiova, 2015, p. 95.

[9] V. Dimitrescu, *Note asupra monumentelor, ruinelor și locurilor istorice din județul Mehedinți*, Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie, I, 1882, p. 168.

[10] M. Davidescu, *Cetatea Grădeților*, Drobeta, 3, 1978, p. 114-123; Gh. I. Cantacuzino, *Cetăți medievale din Țara Românească în secolele XIII-XVI*, București, 2001, p. 132-137; A. Ioniță, *Spațiul dintre Carpații Meridionali și Dunărea Inferioară în secolele XI-XIII*, București, 2005, p. 50-51, 133; A. A. Rusu, *Castelarea carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*, Cluj-Napoca, 2005, p. 479.

[11] *Documente privitoare...*; *Documenta Romaniae Historica*, seria D, *Relații între Țările Române*, vol. I *(1222-1456)*, Volum întocmit de Șt. Pascu, C. Cihodaru, K. Gündisch, D. Mioc, V. Pervain, București, 1977, p. 21-27 (doc. 10); D. Onciul, *Scrieri istorice*. Ediție critică îngrijită de A. Sacerdoțeanu, București, 1968, I, p. 344-348, 418-419, 627-631; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. III. *Ctitorii*, ed. de V. Spinei, București, 1993, p. 104-105; I. Donat, *The Romanians south of the Carpathians and the Migratory Peoples in the Tenth-Thirteenth Centuries*, în *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romania*, București, 1975, p. 281-282, 285-286; S. Iosipescu, *Românii...*, p. 41-43; M. Holban, *Din cronica...*, p. 74-85; M. Diaconescu, *The Political Relations between Wallachia and the Hungarian Kingdom during the Reign of the Anjou Kings*, Mediaevalia Transilvanica, Satu Mare, 2, 1998, 1, p. 9, 11-12; Ș. Turcuș, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, București, 2001, p. 240-242; V. Achim, *Politica...*, p. 131-135; I. A. Pop, S. Șipoș, *Silviu Dragomir și dosarul Diplomei cavalerilor ioaniți*, Cluj-Napoca, 2009, p. 79-81, 146-154; M. O. Cățoi, *Ofensivă catolică și rezistență schismatică la Dunărea de Jos în prima jumătate a secolului al XIII-lea*, în *Istorie bisericească, misiune creștină și viață culturală. II. Creștinismul românesc și organizarea bisericească în secolele XIII-XIV. Știri și interpretări noi*, Arhiepiscopia Dunării de Jos, Galați, 2010, p. 197-203; I. A. Pop, *Din mâinile valahilor schismatici... Românii și puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XIV)*, București, 2011, p. 241-242; S. Iosipescu, *Carpații...*, p. 92-93.

[12] I. A. Pop, S. Șipoș, *Silviu Dragomir...*, p. 101-209.

[13] I. Conea, *Basarabii din Argeș. Despre originea lor teritorială și etnică*, București, 1935, p. 19; R. Popa, *La începuturile Evului Mediu românesc. Țara Hațegului*, București, 1988, p. 85, 87, 92, 96, 97; I. A. Pop, *Din mâinile...*, p. 245.

[14] Vezi și I. Donat, *The Romanians...*, p. 282. Există și alte toponime și hidronime de origine maghiară în Oltenia, provenite din perioada extinderii dominației regatului Ungariei în această regiune după 1232: Chischilău (în loc. Zăval), Tencănău, Otăsău

(I. Donat, *Județul de Baltă și Banatul Severinului*, Arhivele Olteniei, 13, 1934, 71-73, p. 17); Vădastra, derivat din *vadàsztér* „loc de vânat", cu referire la locurile regale de vânătoare (D. Moldovanu, *Toponime de origine romană în Transilvania și în sud-vestul Moldovei*, Anuar de lingvistică și istorie literară, Iași, 49-50, 2009-2010, p. 23); Almaj, Amaradia, Arpadia, Boroșești, Orlea, Tămașu ș.a. (L. Mikecs, *Ursprung und Schicksal der Tschango-Ungarn*, Ungarische Jahrbücher, 23, 1943, p. 254-256).

[15] N. Iorga, *Istoria...*, p. 105; Ș. Papacostea, *Românii...*, p. 139; D. Căprăroiu, *Brief considerations concerning the beginnings of the town of Râmnic*, Annales d'Université „Valahia" Târgoviște, Section d'Archéologie et d'Histoire, 11, 2009, 1, p. 125.

[16] E. Oberländer-Târnoveanu, *Some Remarks on the Chronology and the Composition of the Byzantine Coin Hoards from the 13th and the 14th Centuries at the Lower Danube and Adjacent Areas*, Études byzantines et post-byzantines, 3, București, 1997, p. 140-144; Idem, *Monedă și societate pe teritoriile de la sud și est de Carpați (secolele VI-XIV)*, Cluj-Napoca, 2003, p. 99, 102, 104, 106, 107, 111, 112.

[17] I. Conea, I. Donat, *Contribution à l'étude de la toponymie pétchénègue-comane de la Plaine Roumaine du Bas-Danube*, în *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VIe Congrès international des Sciences Onomastiques à Munich du 24 au 28 Août 1958*, Bucarest, 1958, p. 155.

[18] G. D. Florescu, D. Pleșia, *Temeliile străvechi ale Țării Românești*, Magazin Istoric, 5, 1971, 11 (56), p. 3-4.

[19] L. Chițescu, A. Sion, S. Cristocea, *Cercetările arheologice efectuate la complexul de monumente feudale de la Cetățeni, jud. Argeș*, Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie, 6, 1983, p. 51-77; L. Chițescu, *Elemente definitorii ale centrului voievodal de la Cetățeni puse în lumină de cercetarea arheologică a anilor din urmă*, ibidem, 9, 1992, 85-90; P. Chihaia, *Artă medievală*, București, 1998, I, p. 260-277; Gh. I. Cantacuzino, *Cetăți medievale din Țara Românească în secolele XIII-XVI*, București, 2001, p. 156-161, 167-175; M. O. Cățoi, *Ofensivă...*, p. 180, 186.

[20] N. Constantinescu, *Curtea de Argeș (1200-1400). Asupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984, p. 84-106, 144-145.

[21] P. Chihaia, *Artă medievală*, București, 1998, vol. I, 41-42. Datarea lui N. Constantinescu a fost însă acceptată de Gh. I. Cantacuzino, *Cetăți...*, p. 211-217. Moneda din afara bisericii a fost atribuită în mod eronat lui Alexios III Angelos (1195-1203). Identificarea corectă a fost făcută ulterior de E. Oberländer-Târnoveanu, *Monedă...*, p. 101.

[22] I. Bica, *Mărturii ale influenței civilizației bizantine în regiunea Argeș-Muscel (secolele X-XIV)*, Argesis. Studii și comunicări. Seria istorie, Pitești, 9, 2000, p. 141-148.

[23] *Documente privitoare...*, p. 317 (doc. CCXXVI-II); S. Iosipescu, *Românii...*, p. 52; M. Holban, *Din cronica...*, p. 85, 88, 126-127; M. Diaconescu, *The Political...* p. 12, 17; T. Sălăgean, *Transilvania...*, p. 110; V. Achim, *Politica...*, p. 138-149, 191- 201; A. Madgearu, *Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185-1280)*, Târgoviște, 2014, p. 207, 213-216.

[24] *Documente privitoare...*, p. 454-459, 483-484 (doc. CCCLXVI, CCCLXVII, CCCLXXXIX); *Documenta Romaniae Historica*, seria D, vol. I, p. 30-35 (doc. 13-14); D. Onciul, *Scrieri istorice*. Ediție critică îngrijită de A. Sacerdoțeanu, București, 1968, I, p. 354-355, 630-634; N. Iorga, *Istoria...*, p. 113, 115, 118; Gh. I. Brătianu, *În jurul întemeierii statelor românești (I)*, Revista istorică, serie nouă, 4, 1993, 1-2, p. 152, 153, 155; A. Sacerdoțeanu, *Comentarii la diploma din 1285 privind pe magistrul Gheorghe*, Analele Universității „C. I. Parhon" București, Seria științe sociale. Istorie, 4, 1957, 9, p. 27-43; S. Iosipescu, *Românii...*, p. 48-51; Gh. Anghel, *Fortificații medievale de piatră din secolele XIII-XVI*, Cluj-Napoca, 1986, p. 173-176; R. Popa, *La începuturile...*, p. 249-256, 276-278; M. Andreescu, *Considerații în legătură cu încercarea de independență a lui Litovoi și întemeierea Țării Românești*, Studii și Articole de Istorie, 59, 1991, p. 14-20; Ș. Papacostea, *Românii...*, p. 140-142; M. Diaconescu, *The Political...*, p. 13-14; T. Sălăgean, *Magister Georgius Baksa's Expedition against Voivode Litovoi* (I-II), Transylvanian Review, 12, 2003, 2, p. 96-104; 3, p. 52-62; T. Sălăgean, *Transilvania...*, 119-132; A. A. Rusu, *Castelarea...*, p. 245, 309, 390, 534-535; V. Achim, *Politica...*, p. 165-168, 208-212; I. A. Pop, *Disputa pentru Țara Hațegului dintre voievozii români și regii ungari în secolul al XIII-lea*, în *Studia varia in honorem Professoris Ștefan Ștefănescu Octogenarii*, ed. C. Luca, I. Cândea, București, Brăila, 2009, p. 105-110; T. Sălăgean, *Note asupra relațiilor dintre voievodatul lui Litovoi și Țara Hațegului*, ibidem, p. 117-119; I. A. Pop, *Din mâinile...*, p. 243-246; S. Iosipescu, *Carpații...*, p. 99-104; A. Madgearu, *Asăneștii...*, p. 213-216, 221-224.

[25] Cum consideră N. Constantinescu, *Primele formațiuni statale românești la sud de Carpați*, în *Craiova, trecut, prezent și viitor*, Craiova, 1979, 67; M. Andreescu, *Considerații...*, p. 18-19; M. Diaconescu, *The Political...*, p. 14.

[26] D. Onciul, *Scrieri...*, I, 355; A. Sacerdoțeanu, *Comentarii...*, p. 32; G. D. Florescu, D. Pleșia, *Te-*

meliile..., p. 7; R. Popa, *La începuturile...*, p. 277; V. Achim, *Politica...*, p. 211-212; I. A. Pop, *Din mâinile...,* p. 246.

[27] Vezi descrierea acestui drum la M. Măneanu, *Banatul...*, p. 107-109.

[28] A. Ioniță, *Spațiul...*, p. 114.

[29] H. H. Stahl, *Studii de sociologie istorică*, București, 1972, p. 59-62; A. Gonța, *Românii...*, p. 89; A. Busuioceanu, *Imunitatea feudală din Țara Românească în timpul lui Mircea cel Mare*, în *Marele Mircea Voievod*, coordonator I. Pătroiu, București, 1987, p. 141-142.

[30] V. Motogna, *Dovezi noi despre vechimea poporului român în Ardeal*, Revista Istorică, 9, 1923, 1-3, p. 30-32; *Documente privind istoria României, veacul XIII. C. Transilvania, vol. II (1251-1300)*, București, 1952, p. 296-299 (doc. 337); P. Iambor, *Atacurile...*, p. 219; Ș. Papacostea, *Întemeiere și descălecat în tradiția istorică a constituirii Țării Românești*, Studii și Materiale de Istorie Medie, 19, 2001, p. 62-63; T. Sălăgean, *Transilvania..*, p. 223-224.

[31] Ș. Papacostea, *Românii...*, p. 133-134, 164-165.

[32] O. Pecican, *Troia, Veneția, Roma. Studii de istoria civilizației europene*, Cluj-Napoca, 1998, p. 103-252; Idem, *Letopisețul unguresc. O scriere istorică din Ungaria angevină*, Cluj-Napoca, 2010, p. 25-65.

[33] *Documente privitoare...*, p. 510-511 (doc. CCCCXII); *Documente privind...*, p. 369 (doc. 403); N. Iorga, *Istoria...*, p. 127-128; Gh. I. Brătianu, *În jurul...*, p. 155-156; Th. Nägler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, 1992, p. 125-126; Ș. Papacostea, *Românii...*, p. 170-171; A. Lukács, *Țara Făgărașului în evul mediu: secolele XIII-XVI*, București, 1999, p. 67, 70, 161-162, 165-167; D. N. Busuioc-von Hasselbach, *Țara Făgărașului în secolul al XIII-lea. Mănăstirea cisterciană Cârța*, I-II, Cluj-Napoca, 2001, II, p. 76-77; T. Sălăgean, Transilvania.., p. 229-232, 290; D. Căprăroiu, *Asupra începuturilor orașului Câmpulung*, Historia Urbana, 16, 2008, 1-2, p. 51-52. În schimb, Ș. Papacostea, *Românii...*, p. 165 presupune că pământurile au fost luate de familia lui Ugrinus cu prilejul ofensivei anti-bulgare din 1232 și că au fost reluate de români în timpul tulburărilor create de invazia mongolă din 1241.

[34] Ideea a fost enunțată de L. Chițescu, *O formațiune politică românească la nord și la sud de Munții Făgăraș în secolul al XIII-lea*, Revista de Istorie, 28, 1975, 7, p. 1062-1064.

[35] Șt. S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei: Probleme controversate*. Ediția a doua, adăugită, Iași, 2014, p. 51-74. Vezi și Gh. I. Brătianu, *În jurul...*, p. 159; P. Ș. Năsturel, *„Descălecat"- mărturia unui cuvânt despre începuturile Țărilor Române*, Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg, 8 (12), 1980-1981, p. 221-236; Idem, *Din nou despre „descălecat"*, ibidem, 9 (13), 1982, p. 343-348.

[36] Ș. Papacostea, *Românii...*, p. 168; V. Achim, *Politica...*, p. 244-245; D. Căprăroiu, *Asupra începuturilor...*, p. 60; A. Uzelac, *Tatars and Serbs at the End of the Thirteenth Century*, RIM, 2011, 5-6 (127-128), p. 13-14; V. Ciocîltan, *The Mongols and the Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Leiden, Boston, 2012, p. 256-257; D. Căprăroiu, *Notes on the Hungarian expansion East of Carpathians in the mid XIVth century*, Annales d'Université „Valahia" Târgoviște, Section d'Archéologie et d'Histoire, 15, 2013, 2, p. 51; T. Gemil, *Cumano-tătarii și începuturile statelor medievale românești*, în *Istoria ca datorie. Omagiu academicianului Ioan-Aurel Pop la împlinirea vârstei de 60 de ani*. Coordonatori: I. Bolovan, O. Ghitta, Cluj-Napoca, 2015, p. 358-360.

[37] P. Binder, *Antecedente...*, p. 37-39.

[38] T. Sălăgean, *Transilvania...*, p. 296; I. M. Țiplic, *Organizarea defensivă a Transilvaniei în evul mediu (secolele X-XIV)*, București, 2006, p. 173. Idei similare la O. Pecican, *Realități imaginate și ficțiuni adevărate în Evul Mediu românesc. Studii despre imaginarul medieval*, Cluj-Napoca, 2002, p. 68-70; I. Batalli, *Radu Negru - personaj istoric real venit din legendă*, Revista de Istorie a Muscelului. Studii și comunicări, Muzeul Municipal Câmpulung Muscel, 7, 2003, p. 17-24.

[39] *Istoria Țării Românești. 1290-1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. de C. Grecescu, D. Simonescu, București, 1960, p. 2. Cu unele variante, legenda este înregistrată și de Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. de C. Grecescu, București, 1963, p. 3.

[40] Gh. I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1980, p. 107-108; Idem, *În jurul...*, p. 158-159; S. Iosipescu, *Românii...*, p. 59; D. Căprăroiu, *Asupra începuturilor...*, p. 41-42.

[41] E. Lăzărescu, *Despre piatra de mormânt a comitelui Laurențiu și câteva probleme arheologice și istorice în legătură cu ea*, Studii și cercetări de istoria artei, 4, 1957, 1-2, p. 109-127; G. D. Florescu, D. Pleșia, *Negru Vodă - personaj istoric real*, Magazin Istoric, 4, 1970, 8, (41), p. 42; P. Binder, *Antecedente...*, 37-39; Gh. I. Cantacuzino, *Cetăți...*, p. 217-221; Idem, *Unele considerații privind începuturile orașului Câmpulung și ale Curții Domnești*, Historia Urbana, 16, 2008, 1-2, p. 30-32; D. Căprăroiu, *Asupra*

începuturilor..., p. 39-40, 52-54; I. Albu, *Lespedea funerară a comitelui Laurenţiu din Câmpulung*, în *Studia varia...*, p. 123-176; A. Ciocîltan, *Comunităţile germane la sud de Carpaţi în Evul Mediu (secolele XIII-XVII)*, Brăila, 2015, p. 95, 168-171.

[42] A. Ciocîltan, *Comunităţile...*, p. 67-72, 104.

[43] Gh. I. Cantacuzino, *Unele consideraţii...*, p. 30-35; D. Căprăroiu, *Asupra începuturilor...*, p. 57-63.

[44] I. Conea, *Basarabii...*, p. 5; G. D. Florescu, D. Pleşia, *Negru Vodă...*, p. 38-40; Gh. I. Brătianu, *În jurul...*, p. 141, 144; D. Căprăroiu, *Asupra începuturilor...*, p. 58-59; R. Cârciumaru, *Negru-Vodă şi Dragoş. Legendă şi adevăr istoric la începuturile statalităţii româneşti*, RIM, 1-2 (123-124), 2011, p. 16.

[45] A. Marin, *Cetatea Făgăraşului*, în *Făgăraş 700. Volum editat cu prilejul a 700 de ani de atestare (1291-1991)*, Bucureşti, 1991, p. 42; Gh. I. Cantacuzino, *Cercetări arheologice la Făgăraş*, Cercetări Arheologice. Muzeul Naţional de Istorie, 10, 1997, p. 241-243; A. Lukács, *Ţara Făgăraşului...*, p. 67, 140; D. N. Busuioc-von Hasselbach, *Ţara Făgăraşului...*, I, p. 200; II, p. 49-50.

[46] Th. Nägler, *Cercetările din cetatea de la Breaza (Făgăraş)*, Studii şi comunicări, Arheologie-istorie, Sibiu, 14, 1969, p. 89-121; L. Chiţescu, *O formaţiune...*, p. 1057-1058; Th. Nägler, *Aşezarea...*, p. 126; A. Lukács, *Ţara Făgăraşului...*, p. 144-146, 169-170; D. N. Busuioc-von Hasselbach, *Ţara Făgăraşului...*, II, p. 74-75; Gh. I. Cantacuzino, *Cetăţi...*, p. 242; Th. Nägler, P. Munteanu Beşliu, *Repertoriul fortificaţiilor medievale din piatră aflate în partea central sudică a Transilvaniei (secolele XIII-XVI)*, în *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizaţiei româneşti în context european* (ed. D. Marcu Istrate, A. Istrate, C. Gaiu), Cluj-Napoca, 2003, p. 389-390; A. A. Rusu, *Castelarea...*, p. 431-432, 487-489, 507; I. M. Ţiplic, Organizarea..., p. 171.

[47] N. Stoicescu, *Descălecat sau întemeiere ? O veche preocupare a istoriografiei româneşti. Legendă şi adevăr istoric*, în *Constituirea...*, p. 146.

[48] P. Chihaia, *Artă...*, I, p. 278-286; II, p. 129-290.

[49] Gh. I. Brătianu, *În jurul...*, p. 145.

[50] A. Madgearu, *L'immagine di Traiano nel folklore sud-est europeo*, Quaderni della Casa Romena di Venezia, 2, 2002 (2003), p. 33.

[51] D. Onciul, Scrieri..., I, p. 383-387; O. Pritsak, *Qara. Studie zur Türkischen Rechtssymbolik*, în *Zeki Velidi Togan'a Armagan*, Istanbul, 1955, p. 239-263 (Idem, *Studies in Medieval Eurasian History*, Variorum Reprints, London, 1981, XIV); S. Iosipescu, *Românii...*, p. 61; V. Ciocîltan, *Componenta românească a ţaratului Asăneştilor în oglinda izvoarelor orientale*, Revista Istorică, serie nouă, 3, 1992, 11-12, p. 1114. În schimb, T. Gemil, *Cumano-tătarii...*, p. 361 se referă la asocierea culorii negre cu nordul.

[52] Gh. I. Brătianu, *Tradiţia...*, p. 110-111; Idem, *În jurul...*, p. 155-159. Vezi şi G. D. Florescu, D. Pleşia, *Negru Vodă...*, p. 41.

[53] P. Chihaia, *Artă...*, II, p. 234-265. Corbul a apărut prin transformarea acvilei în vremea lui Neagoe Basarab (1512-1521). Vezi D. Cernovodeanu, *Ştiinţa şi arta heraldică în România*, Bucureşti, 1977, p. 44.

[54] N. Djuvara, *Thocomerius-Negru Vodă. Un voivod de origine cumană la începuturile Ţării Româneşti. Cum a purces întemeierea primului stat medieval românesc dinainte de „descălecătoare" şi până la aşezarea Mitropoliei Ungrovlahiei la Argeş. Noi interpretări*, ed. a III-a, Bucureşti, 2011; Idem, *Răspuns criticilor mei şi neprietenilor lui Negru Vodă*, Bucureşti, 2011; D. Căprăroiu, *Asupra începuturilor...*, p. 57-61; R. Cârciumaru, *Negru-Vodă...*, p. 7-11; M. Cazacu, D. I. Mureşan, *Ioan Basarab, un domn român la începuturile Ţării Româneşti*, Chişinău, 2013; L. Rădvan, *Negru Vodă şi formarea oraşelor din Ţara Românească*, în *Lumea oraşului. Cercetări de istorie urbană*. Coordonator S. Câlţia, Bucureşti, 2013, p. 37-62; S. Iosipescu, *"Cumanitatea" românilor. Adnotări pe marginea unei discuţii*, în *Retrospecţii medievale. In honorem Professoris emeriti Ioan Caproşu*. Ed. de V. Spinei, L. Rădvan, A. Bodale, Iaşi, 2014, p. 331-350; A. Ciocîltan, *Comunităţile...*, p. 73-78; T. Gemil, *Cumano-tătarii...*, p. 360-361.

[55] Ş. Papacostea, *Întemeiere...*, p. 65.

[56] M. Holban, *Din cronica...*, p. 98-102, 126-139, 146; M. Diaconescu, *The Political...*, p. 17-22, 27-31, 35-37; S. Iosipescu, *Bătălia de la Posada (9-12 noiembrie 1330). O contribuţie la critica izvoarelor istoriei de început a principatului Ţării Româneşti*, Revista Istorică, serie nouă, 19, 2008, 1-2, 76-79; Idem, *Carpaţii...*, p. 113-148; D. Căprăroiu, *Scurte consideraţii...*, p. 9.

[57] C. Cihodaru, *Observaţii cu privire la procesul de formare şi de consolidare a statului feudal Moldova în sec. XI-XIV* (II), Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie "A. D. Xenopol", Iaşi, 17, 1980, p. 129; V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Bucureşti, 1982, p. 260-264, 268-272; R. Cârciumaru, *Concernant l'expédition hongroise au sud de la Moldavie (1345)*, Annales d'Université „Valahia" Târgovişte, Section d'Archéologie et d'Histoire, 11, 2009, 1, p. 79-86; A. Gonţa, *Românii...*, p. 136-142; D. Căprăroiu, *Scurte consideraţii...*, p. 3-5; Şt. S. Gorovei, *Întemeierea...*, p. 86-89.

THE FIGURETIVE* LANGUAGE OF HOLY DEFENCES IN TRANSYLVANIA – FORTIFIED CHURCHES OF THE THIRTEENTH TO SIXTEENTH CENTURIES

SABINA STĂNILĂ-MADGEARU **

Abstract

While approaching a well-researched topic, that of the fortified churches of Transylvania, the scope of this article is to look for possible answers to the question why the Saxons built so many fortified churches in Transylvania. For their number seems to be larger here than in other European states. To find these answers I examined the local topography, historic context (the Mongol invasion and the later battles with the Ottomans), typology, stages of building, identity and culture of the builders (Saxons), the role played by the church/religion at the time.

Keywords: *fortified church, reduit church, monastery, Transylvania, Teutonic order, Cistercian order, Dealu Frumos, Saschiz, Sebeș*

The relatively recent news about the collapse of yet another fortified church spire, the one at Rodbav, Brașov county, added little undertone to what seems to be the battle for the vanishing *memoria* left by the Saxons in Transylvania. The news came on the background of long lasting discussions about the building of a Nation Cathedral, a huge construction intended to be erected by the Orthodox Church at Bucharest, and even of a Mosque, again at Bucharest.

This very brief article cannot attempt to give an insight into the building of fortified churches in Transylvania. Other people have done that in remarkable surveys in the fields of archaeology, art history, history and their names and work will deservedly be acknowledged later on. What I do intend to undertake herein is to propose an answer to the following question: Transylvania (and Romania implicitly) seems to have been home to more fortified churches than any other region in Europe and therefore at some point, one wonders why there are so many fortified churches here. In fact, one could also raise some more questions related to this topical issue that the Saxon fortified churches of Transylvania have become of late.

* The word is a mixture of „figure" (cifră) and „figurative". The author remains humbly tributary to her formation in foreign languages and literature due to which she became familiar with, inter alia, deconstructivism and Jacques Derrida's coinage: *différance*.

** Teacher, Colegiul Național „Mihai Eminescu", Bucharest.

Finding answers to the postulated problem related to the fortified churches of Transylvania built by the Saxons imposes a quantitative analysis (how many churches, how many castles overall in Transylvania). Then, a review of the typologies of fortified churches, followed by the identification of their building stages would be necessary to my approach. Finally, the circumstances leading to the Germans' movement to the east have to be addressed as they are illuminating as to the Germans' identity and culture which they translated into the Transylvanian landscape.

Wikipedia[1] lists a number of 123 fortified churches in Transylvania while the same region seems to have around 200 castles.[2] However, Ștefan Pascu[3] advances the figure of 300 fortified churches scattered particularly in southern Transylvania, but also in its eastern and central parts. In reality there may be more than 300. He does not provide a global map of the fortified churches, but he compensates this through several maps of regions where such typical constructions can be found, the churches being nicely drawn.

Hermann Fabini set a trend with his Atlas[4] as he was the first researcher to structure the information on the Saxon fortified churches of Transylvania. As its name shows, the atlas and its later sequels contain maps, photos and drawings of each fortified church and of its plan. Fabini's work will be emulated by Iulian Cătălui but on a smaller scale, and by David Morgan. One noteworthy comment: Fabini only includes 167 brief monographs in his book *Church Fortresses of the Transylvanian Saxons* but the quality of the information is what makes the difference. Fabini makes a very pertinent remark with respect to the Saxon settlements: their very organization was so that it facilitated protection: "the arable land does not stretch right behind the house but outside the settlement so that the houses lie next to each other in close lines forming a *Strassendorf* (a single village street), an *Angerdorf* (a village built around a village green), or a *Platzdorf* (a village built around a market square)."[5] Therefore the very topography of the villages in which the fortified churches were integrated reinforced the concept of defence.

Examining such complex fortifications as castles is out of the scope of this paper and consequently I did not undertake a survey of their number in Transylvania. Suffice it to say that there seem to be at least as many castles as fortified churches in the region in question (taking into consideration the figures published by Wikipedia as mentioned earlier). There may have been more fortifications than those whose presence can be seen or proved as sometimes the memory of fortifications resides in their names, in toponyms[6] such as *prisacă*, *poartă* in the Romanian language, *indagines* and *portae* in Latin, *gyepü* and *kapu* in Hungarian. These are memories of the oldest fortifications – the timber ones. Then there is the reminiscence of fortifications in words such as *cetate, burg, berg, var, varhegy, varalia* which can be found in a relatively large number of Transylvanian village names.[7]

Interestingly enough, in his doctoral thesis[8] defended in 2008, David Morgan uses the phrase "Transylvanian Saxon fortified churches" to refer to the fortified churches of Transylvania. The word "Saxon" has a lot of bearing in this phrase and in the work itself as it clearly delineates the churches built by a specific ethnic group from other churches that may have been built in the same region. His object of study consists of 74 sites in Brașov county and 162 in Sibiu county, a total of 236 fortified churches alone in these two counties, a number which proves Ștefan Pascu's estimate to be right.

Given the statistical data above, which may be boring to certain readers, one cannot help wondering why anyone would build fortified churches in what seemed to have been an already so strongly fortified a region like Transylvania. The answer is complex and it needs a chronological approach. Some of the castles mentioned above were built earlier than others, obviously there were not so many from the very beginning, not as many as it would have been necessary. That is why the strengthening of churches was the right alternative: to put these miniature castles on the map of defence so as to provide small peasant communities with protection in times of war.

Historians, art historians, archaeologists, architects appear to agree on the main reason why fortified churches were built, namely

the Mongol invasion of 1241-1242.[9] They also have found that most fortified churches were erected in at least two stages. An illustration is the church in Dealu Frumos, Brașov county.[10] It was built in two main stages, the former in the thirteenth century, the latter in the fourteenth and fifteenth centuries.[11] A significant exception is the fortified church at Saschiz also surveyed by Daniela Marcu Istrate[12] who provides archaeological findings that testify that the church was built during one stage. However, in this case, there could have been an earlier Romanesque church on a different site at Saschiz. The existence of at least two stages in the building process of the Transylvanian fortified churches is furthermore noted by H. Fabini[13] who gives the example of Sebeș where the Romanesque and the Gothic churches coexist and are co-joined. What archaeologists proved with their methods, Fabini sees with the eyes of the architect: with most fortified churches the first building stage (associated with Romanesque basilicas) ends in the fourteenth century to make way to the second one that imposes the parish church built in the Gothic style and which adds the curtain walls. The presence of two building stages may trigger the postulation of several working hypotheses:

1. these stages correlate with military progress on the one hand;

2. on the other they respond to greater needs for protection especially against the Ottoman peril;

3. the Teutons' and the German colonists' descendants had attained great prosperity since their arrival in southern Transylvania, a prosperity that had been furthered and confirmed by the privileges enshrined in the *Diploma Andreanum* (The Golden Charter of Transylvanian Saxons) of 1224,[14] therefore they could afford the strengthening and reinforcement of their defences.

Scholars have individuated different types of fortified churches in Transylvania. A taxonomy was given above, depending on the architectural style of the construction. Ștefan Pascu, Gheorghe Anghel and later on Iulian Cătălui

Tower of the fortified church in Nocrich, Sibiu county (photo taken by the author in June 2011). Nocrich is Samuel von Brukenthal's birthplace, the house where he was born is opposite the church.

postulate the co-existence of two types of fortified churches. The first type consists in an unfortified church surrounded by one or several curtain walls, a type that can be found in Țara Bârsei, wherefrom it quickly scattered to the south, east and central Transylvania. The second type of fortified church is the church itself being adapted or built for defence purposes, the so-called reduit church.[15]

The large number of fortified churches located in particular in the south of Transylvania that associated with castles and the existing mountainous relief which can sustain defence, the variety of these constructions, the fact that their vast majority seem to have been built in at least two stages, in addition to the fact that Transylvanian fortified churches outnumber such constructions in any other European state are all facts that converge to one conclusion: in the time interval surveyed Transylvania was a buffer area of many proxy wars involving the major players in the region and, on a larger scale, Christendom and the Muslim world. Concomitantly, one cannot help noticing how the Transylvanian Saxon fortified churches aided in creating a community spirit and flourish in spite of the turbulent times in which they emerged and evolved. David Morgan comments on how little Transylvanian Saxon fortified churches evolved starting with the sixteenth century (more precisely 1526 – the battle of Mohacs) but that may also be accounted for by the general regress of military constructions of the castle type. It was the way of the world.

Another possible explanation for the large number of fortified churches built by the Saxons in Transylvania resides in the Saxons' very historic identity and tradition. Thomas Nägler emphasizes the Germans' tradition that the king relies on the clergy be it in order to counterbalance the noblemen's power[15] or to subdue newly conquered populations like the Western Slavs, for instance.[16] The German kings also counted on people of modest origin but who proved loyal[17] and this custom was also followed by the German colonists in Transylvania. It was also their tradition, initiated by Henry I at the end of the tenth century, to set up marches, at the time against the Slavs.[18] One should never be oblivious of the fact that southern Transylvania was a far outpost difficult for Germans to maintain. The German colonists had attained their southernmost point of colonization and they were farthest from their homeland; it would have been difficult for their fellow Germans to protect them. The Saxons deputized in southern Transylvania had to find ways to protect themselves, which they did through the fortified churches.

Since the Teutons are credited by many scholars[19] to have been the first German colonists of Transylvania, it is only fair to assume that religion played a key role in the life of German settlers in Transylvania, which could also be part of the complex answer to the question "why so many fortified churches in Transylvania?" If that were so and given the fact that the Teutonic order was entirely subject to the Pope, this would add up to the argumentation. And they were not the only religious order to have had a contribution to Transylvania's built patrimony. At the end of the twelfth century or the beginning of the thirteenth century, the Cistercian Order founded a monastery at Cârța, which played a major part in the Transylvanian Saxons' history by taking active part in the colonization, by being involved in the mediation of the conflict that had arisen between Andrei II of Hungary and the Teutonic Order members settled in Țara Bârsei, by schooling stonemasons that were the first messengers of the Gothic art in Transylvania.[20]

Furthermore, it could have been the logic of war that may have urged the Saxons to fortify more or less each of their villages. If one fortification is apprehended by the enemy, the next one could be the enemy's downfall.

While many scholars have revived an ever-growing interest in the fortified churches of Transylvania, providing their studies with whatever data they could laboriously retrieve from written sources and adorning their surveys with astonishing photos or drawings of these impressive monuments, it is perhaps worthwhile noting that few of the dictionaries, glossaries or other lists of the fortified churches of Transylvania rarely contain details about actual conflicts in which such defensive constructions may have served the purpose for which they had been constructed in the first place. A notable exception is H. Fabini who

The fortified church of Gherdeal, Bruiu commune, Sibiu county (photo taken by the author in June 2011).

points out the fact that king Matthias Corvinus was one of the few rulers to have clearly fathomed the importance of Saxon towns. He also emphasizes the crucial role played by the Saxon towns and villages in preventing the Ottomans from conquering Transylvania.[22]

The aforementioned studies have proved to be gainful both for scholars and for tourism and the local economy. Therefore such work deserves respect and gratefulness. What scholars cannot do at the time due to the ever adverse economic conditions and lack of financial sources is to endeavour on a painstaking toil, that of researching the local archives of the Transylvanian Saxon fortified churches. To say that this would be the next challenge would be to trivialize such effort. It would be an immense recuperation of *memoria*. In the summer of 2011 the author of this article visited some of the Saxon villages in the counties of Brașov and Sibiu. As previous researchers had done before me, I found out in Gherdeal that the local church archive had been taken to Cârța, a village where the priest had moved. Consequently, I could not have access to the records of the church in Gherdeal.

NOTE

[1] See https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_fortified_churches_in_Transylvania accessed on 26 July 2016.

[2] According to https://en.wikipedia.orgwiki/List_of_castles_in_Romania accessed on 26 July 2016.

[3] Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1979, 244 (henceforth Pascu, *Voievodatul*).

[4] Hermann Fabini, *Atlas der siebenbürgisch – sächsischen Kirchenbürgen und Dorfkirchen*, I – II, Hermannstadt – Heidelberg, 1998. To be later on enlarged and improved in Hermann Fabini, *Universul cetăților bisericești din Transilvania*, Sibiu: Editura Monumenta, 2009 and *The Church-fortresses of the Transylvanian Saxons*, Sibiu: Editura Monumenta, 2010.

[5] Hermann Fabini, *The Church-fortresses of the Transylvanian Saxons*. Sibiu: Editura Monumenta, 2010, 12 (henceforth Fabini, *Church-fortresses*).

[6] Pascu, *Voievodatul*, 224.

[7] Ibid., 225.

8 David Morgan, *Examining Transylvanian Saxon Fortified Churches from the Thirteenth to the Sixteenth Centuries. The History and Archaeology of the Saxon Rural Church in Romania: Roles and*

Identities. Available at https://lra.le.ac.uk/bitstream/2381/9938/1/2008**Morgan**DBPhDThesis.pdf accessed on 28 July 2016.

[9] Gheorghe Anghel, *Fortificații medievale de piatră din secolele XIII-XVI*, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1986, 12 (henceforth Anghel, *Fortificații medievale*). Daniela Marcu Istrate, Delia Maria Roman, "Archeological Data Concerning the History of the Evangelical Church in Dealu Frumos, Sibiu County," in *Materiale și cercetări arheologice* (serie nouă) VII, 2011, 154. Fabini, *Church-fortresses*, 15.Vasile Drăguț, *Arta gotică în România*, București: Meridiane, 1979, 10. Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, București: Editura Academiei Republicii Populare Romane, 1959, 19.

[10] Daniela Marcu Istrate, Delia Maria Roman, "Archeological Data Concerning the History of the Evangelical Church in Dealu Frumos, Sibiu County," in *Materiale și cercetări arheologice* (serie nouă) VII, 2011, p. 154.

[11] "The church wall and planimetry bear traces of many interventions even though some of the construction stages have disappeared and can only be recognized through detailed archaeological and architectural research. The structure of the building still preserves the basilica plan, with a western tower framed by the aisles, a square choir and an apse that most scientists have presumed semicircular. Most historians date this stage during the first half of the 13th century, preceding the Tatar invasion." Ibid.

[12] Daniela Marcu Istrate, "Biserica evanghelică din Saschiz, judetul Mureș. Cercetări arheologice (I)," in *Materiale și cercetări arheologice* (serie nouă) VII, 2011, 123.

[13] Fabini, *Church-fortresses*, 18.

[14] *Documente privind istoria României, veacul XI, XII și XIII, C. Transilvania,* vol. I (1075-1250), Editura Academiei Republicii Populare Române, 1951, 265.

[15] Anghel. *Fortificații medievale*, 41. Pascu, *Voievodatul*, 244. Iulian Cătălui, *Biserici fortificate din județul Brașov*. Brașov: Orator, 2005, 23.

[16] Thomas Nägler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București: Kriterion, 1992, 13-14. In Chapter 2, entitled "Germany in the tenth to thirteenth centuries", Thomas Nägler writes about Otto I: "După lupte îndelungate împotriva adversarilor săi din Germania, numai la 954 își poate el impune voința în *Reichstag* (dieta imperială), după ce înlăturase mai mulți duci și arhiepiscopi, numind în locul lor oameni credincioși lui. Otto și-a dat seama că ducatele ereditare se vor ridica împotriva regelui în orice moment prielnic. Ele aveau o existență secular și puterea centrală nu dispunea de forțele necesare pentru a le desființa. Pentru a preveni noi revolte ale nobilimii laice, Otto I s-a străduit să transforme biserica într-o contragreutate eficace a acesteia. El întărește poziția nobilimii ecleziastice, având posibilitatea de a numi episcopii și de a dispune de domeniile bisericești. (After long-lasting battles against his opponents in Germany, it was only in 954 that he could impose his will in the *Reichstag* after having got rid of several dukes and archbishops, appointing people who were loyal to him in their places. Otto realized that hereditary duchies would revolt against the king at any favourable time. They had lasted for centuries and the central power lacked the sources necessary to liquidate them. To prevent new revolts of noblemen, Otto I strove to turn the church into an effective counterpoise of the former. He strengthened the ecclesiastic nobility's position as he could appoint bishops and dispose of ecclesiastical estates.) This tradition was also followed by Otto III. Ibid., 19.

[17] „Creștinarea a fost o armă puternică pentru germani. În anul 948 au fost întemeiate, la Havelburg și Brandenburg, primele episcopate ale slavilor de pe Elba, apoi episcopatele din Oldenburg pentru creștinarea obodriților, iar Merseburg, Zeitz și Meissen, în sud, pentru sorbi. Biserica catolică germană sprijinea din toate puterile misiunile din regiunile populate de slavi și trăgea de aici o serie de foloase." (Christening was a powerful weapon to the Germans. In 948 the first bishoprics of Elba Slavs were founded at Havelburg and Brandenburg, then there followed the bishoprics of Oldenburg for the christening of the Obotrites and Merseburg, Zeitz and Meissen in the south for the Sorbs. The German Catholic church supported by all means the missions in the regions populated by Slavs and drew some benefits from that support.) Ibid., 18.

[18] „Deși Henric II dispusese de o bază economică modestă, el reușise, cu ajutorul înaltului cler, al micii nobilimi și al păturii ministerialilor, în curs de formare, să sporească veniturile coroanei. Ministerialii fuseseră inițial slujitori, de cele mai multe ori de origine foarte modestă, pe care Konrad II și urmașul său i-au folosit în administrarea bunurilor lor." (Although Henry II had had a modest economic base, with the aid of the high clergy, the petty nobility and the ministeriales' class which came into being, he had succeeded in increasing the crown's revenues. The ministeriales had initially been servants, more often than not of very modest origin, whom Konrad II and his descendant used for the management of their assets.) Ibid., 19.

[19] Ibid., 16.

[20] Nägler dismantles the argumentation against the Teutons' presence in Transylvania by pointing out the unfairness of denying the Teutonic character

of certain castles in Țara Bârsei simply on account of the fact that the groundplan of such castles is dissimilar to that of crusader castles. According to him, such an idea is not substantiated for the Teutons barely took part in the building of such castles due to the fact that the Arabs had conquered almost the entire Palestine. If the Teutonic order had a prototype in building the castles in Țara Bârsei (Terra Borsa) attributed to it, then such prototype might have been in Germany or Transylvania. Ibid., 154. However, almost ten years later, in a well-balanced and well-argumented article, two historians give evidence that the remains of Feldioara (Marienburg) – considered to be the centre of the Teutonic order activity in Terra Borsa – resemble the crusader castles in terms of construction techniques. See Laszlovszky, J., and Z. Soós, "Historical monuments of the Teutonic order in Transylvania," in *The Crusades and the military orders: expanding the frontiers of medieval Latin Christianity*, ed. Department of Medieval Studies, Central European University, Z. Hunyadi and J. Laszlovszky, Medievalia, 1, Budapest: 2001, 319-336. Another famous supporter of the Teutonic presence in Transylvania is Hermann Fabini.

[21] Dan Nicolae Busuioc-von Hasselbach,*Țara Făgărașului în secolul al XIII-lea. Mănăstirea cisterciană Cârța.* Vol. I, Cluj Napoca: Fundația culturală română, 2000, 33.

[22] Fabini, *Church-fortresses*, 20-22. This is also when the Universitas Saxonum was established (1486). Universitas Saxonum was the "judicial association of all Saxon burghers on Crown land."

BĂTĂLIA DE LA PHILIPPOPOLIS (31 IULIE 1208)

Dr. VASILE MĂRCULEȚ *

Abstract

On July 31st 1208, the last great military confrontation between the Vlaho-Bulgarian Kingdom and the Latin Empire of Constantinople took place at Philippopolis. On open field, the striking force of the heavy western cavalry proved to be superior to the maneuvering capacity of the light Vlaho-Bulgarian-Cuman cavalry. As a result, even though in terms of numbers it was inferior, the Latin army obtained the victory. The Vlaho-Bulgarian-Cuman forces commanded by King Boril Asan were defeated by the Latin ones that were led by Emperor Henry I of Hainaut. In terms of territory, the Latin victory preserved the status-quo. However, the Vlaho-Bulgarian Kingdom maintained the military initiative in their relations with the Latins.

Keywords: *Philippopolis, Constantinople, Latin Empire, Vlaho-Bulgarian Kingdom, Henry I, Boril Asan, Henry of Valenciennes, Vlaho-Bulgarians, Cumans, Latins.*

Acțiuni premergătoare. Încă de la începutul domniei, Boril a căutat să păstreze inițiativa militară în raporturile cu latinii, așa cum o impusese predecesorul său. În primăvara anului 1208, forțele vlaho-bulgaro-cumane, comandate de suveranul de la Târnovo, își făceau apariția în Thracia. Vestea atacului vlaho-bulgaro-cuman sosea la Constantinopol la 25 mai, *„într-o zi de Rusalii"*[1].

Facem aici precizarea că, alături de cumani, vlahii au constituit elementul etnic de bază din compunerea armatei țarului de la Târnovo. Semnificativ din acest punct de vedere este faptul că în cuprinsul întregii sale relatării, Henri de Valenciennes nu face nicio referire la participarea bulgarilor la campanie, ci doar la cea a vlahilor și cumanilor. În pofida acestor informații, majoritatea istoricilor bulgari refuză să recunoască aportul militar al vlahilor, atribuind, complet nefundamentat, un asemenea rol exclusiv bulgarilor și cumanilor.

În fața ofensivei vlaho-bulgaro-cumane, împăratul Henri I de Hainaut (1206-1216) și-a concentrat forțele la Selymbria (*Salembrie*; azi Silivri, în Turcia). De aici, trupele cruciate s-au deplasat la Adrianopol. Hotărât să preia inițiativa, în conflictul cu vlaho-bulgarii, împăratul latin a decis să declanșeze o ofensivă de proporții împotriva Țaratului Vlaho-Bulgar. Faptul este confirmat de Henri de Valenciennes, care afirmă categoric că la Adrianopol, comandanții cruciați *„au hotărât că se vor duce spre Vlahia"*[2].

Acțiunea viza, în egală măsură, să acorde sprijin principelui vlah Slav, văr primar cu Boril, care-și constituise o stăpânire autonomă în

* Născut la data de 1 ianuarie 1962, licențiat în istorie al Fac. de Istorie a Universității București (1994). Doctor în istorie al Fac. de Litere, Istorie și Jurnalistică a Univ. „Lucian Blaga" din Sibiu (2000). Autor a peste 400 de titluri (cărți, studii și articole). Participant la numeroase simpoizioane și sesiuni de comunicari științifice. În prezent, profesor în cadrul Colegiului Tehnic „Mediensis" din Mediaș.

regiunea Munților Rhodopi, cu centrul la Kritzimos (*Crucemont*), și emitea propriile pretenții la tronul țaratului. La momentul respectiv, Slav se afla în conflict cu Boril și pentru faptul că țarul de la Târnovo îi răpise unele teritorii[2]. În condițiile date, Slav se arăta a fi un aliat prețios pentru împăratul Henri I. În consecință, în acțiunea de supunere a Țaratului Vlaho-Bulgar, împăratul latin a făcut din potentatul vlah principalul său candidat la tronul de la Târnovo. Ca urmare, instalarea lui în fruntea statului Asăneștilor a devenit unul din cele mai însemnate obiective politice ale sale, în raport cu statul Asăneștilor.

În fruntea forțelor proprii, Henri I a înaintat până la cetatea Beroe (*Beruai*; azi Stara Zagora, în Bulgaria), la intrarea meridională a trecătorii Riș, din Munții Stara Planina. Aici însă înaintarea latină a fost stopată. Un atac surpriză, întreprins a doua zi în zori, *„când a răsărit soarele"*, spune Henri de Valenciennes, de un corp de oaste format din vlahi (*Blas*) asupra taberei forțelor cruciate le-a pus în derută, căci, remarcă autorul francez, *„dintre oamenii noștri nu erau gătiți de luptă decât cei din avangardă și din ariergardă"*[3]. Ciocnirea scurtă și violentă a stârnit panică în rândul forțelor cruciate, fapt recunoscut de Henri de Valenciennes, care consemnează: *„Cine-a fost atuncea acolo, a putut să-i vadă înfruntându-se cu străjnicie și trăgând cu arcul. Și fiindcă oamenii noștri nu erau încă rânduiți în cete de luptă, nu-i de mirare că s-au cam înspăimântat"*[4]. Însuși împăratul Henri I, care s-a aventurat imprudent în luptă, a fost în pericol să fie capturat sau ucis[5].

În urma loviturii primite de forțele sale, împăratul a decis să oprească ofensiva și să se retragă spre Philippopolis (*Phinepople*)[6]. Măsura a fost dictată probabil de conștientizarea faptului că, în condițiile date și cu numărul redus de oameni de care dispunea, o continuare a oprațiunilor militare în teritoriile Țaratului Vlaho-Bulgar ar fi fost o acțiune hazardată, extrem de riscantă și, foarte posibil, sortită eșecului. Henri de Valenciennes dă expresie acestor realități afirmând că, *„dacă toți cei din Romania l-ar fi înfruntat pe Burille* (Boril, n.n.) *și pe oamenii lui și dacă i-ar fi avut în ajutor și pe toți cei din Flandra și din Franța și din Normandia, tot n-ar fi putut nimic dobândi dacă Dumnezeu nu i-ar fi ajutat cum se cuvine"*[7].

Replierea spre Philippopolis s-a făcut în condiții extrem de dificile, printr-o regiune pustiită, unde consemnează Hanri de Valenciennes *„pe o întindere de douăsprezece zile bune de mers nu creștea nici grâu, nici orz, nici viță-de-vie"*[7]. Imaginea locurilor a fost una descurajantă pentru trupele care se retrăgeau, astfel că, scrie în continuare cronicarul francez, *„când oamenii noștri au văzut în ce ținut au ajuns, să nu se mire nimeni că s-au simțit descurajați"*[8]. Se adăugau acestor neajunsuri insuficiența hranei pentru trupe și prezența în regiune a forțelor vlaho-bulgaro-cumane, plecate în urmărirea lor. Aici, în apropierea cetății Philippopolis, a decis împăratul Henri I să se angajeze în confruntarea decisivă cu armata țarului de la Târnovo.

Datarea bătăliei. Un aspect controversat al confruntării vlaho-bulgaro-latine de la Philippopolis rămâne datarea acesteia. Faptul se datorează, în primul rând, informațiilor contradictorii transmise de surse.

Relatând pregătirile latinilor, premergătoare confruntării, Henri de Valenciennes consemnează ca acestea au avut loc *„chiar în noaptea de Sfântul Petru, în prima zi din august (et fu droit une nuit saint Piere, le premerain jour d'auoust)"*[9]. În altă parte a lucrării sale, autorul afirmă că bătălia de la Philippopolis a avut loc *„într-o joie (fu faite de là Phinepople un joesdi)"*[10].

La rândul său, într-o scrisoare adresată papei Innocentius III, în septembrie 1208, din Pamphylia, unde se afla în campanie, împăratul Henri I afirmă că l-a învins pe Boril *„în ajunul sărbătorii Sfântului Petru în Lanțuri (vigilia ipsius Petri festi quod vocatur ad Vincula)"*[11], care, potrivit calendarului catolic, se prăznuiește în data de 1 august, ceea ce permite concluzia că lupta a avut loc în data de 31 iulie.

Pe baza informațiilor transmise de surse, diferiții istorici care s-au concentrat asupra bătăliei de la Philippopolis au propus datări diferite ale acesteia. Unii s-au pronunțat pentru data de 30 iulie, alții, cei mai mulți, de altfel, pentru 31 iulie, iar unii pentru 1 august[12].

Potrivit calendarului, ziua de joi, care a precedat sărbătoarea Sfântului Petru în Lanțuri, la care fac referire ambele surse, a corespuns în anul 1208 datei de 31 iulie. În concluzie, 31 iulie este data desfășurării bătăliei vlaho-bulgaro-latine de la Philippopolis.

Efectivele beligeranților. Lucrarea lui Henri de Valenciennes rămâne principala sur-

să și pentru cunoașterea efectivelor celor două părți angajate în conflict. Cifrele oferite de autor pentru armatele beligeranților sunt însă destul de contradictorii.

Totalul forțelor latine au fost estimate de autorul amintit la circa 2.000 de oameni[13]. Acestea erau grupate în 15 corpuri de oaste (*batailles*) compuse din latini și trei corpuri de oaste formate din greci (*„notre gent n'en avoient ke quinze, et trois de purs Grifons"*)[14], respectiv un total de 18 corpuri de oaste. Numărul cavalerilor din corpurile de oaste latine era foarte redus, după spusele cronicarului, care susține că *„în fiecare dintre cetele noastre nu erau decât douăzeci de cavaleri, doar în cel al împăratului erau cincizeci"*[15].

În acest punct al demersului nostru se cuvine făcută precizarea conform căreia, în corpurile de oaste nu intrau numai cavaleri, ci și sergenți și arcași, la care autorul nu face nicio referire. Potrivit estimărilor unor istorici bulgari, raportul dintre cavaleri, sergenți și arcași putea varia de la minimum patru, până la șapte sau chiar până la maximum zece luptători la un cavaler[16]. Aceasta înseamnă că un corp de oaste latin, așa cum este el configurat de Henri de Valenciennes, putea număra de la minimum 100, la 160 și până la maximum 220 de luptători (cavaleri, sergenți și arcași). Aplicând aceleași raporturi corpului de oaste comandat de împărat, constatăm ca acesta a putut număra de la minimum 250, la 400, până la maximum 550 de luptători (cavaleri, sergenți și arcași).

Efectivele corpurilor de oaste grecești, recrutate din Principatul Bizantino-Latin de Adrianopol[17], nu sunt precizate. Considerăm însă că ele erau cam tot de nivelul celor latine.

După părerile unor istorici numărul cavalerilor participanți la bătălie s-a ridicat la circa 400. După părerea lui Jean Longnon, diferența dintre cele două cifre este dată de numărul sergenților și arcașilor[18]. Cifra avansată de cronicarul francez este însă mult prea mică, în opinia noastră, pentru a putea asigura atingerea ambițiosului obiectiv politic propus de Henri I, anume supunerea Țaratului Vlaho-Bulgar pe cale militară.

Referitor la efectivele forțelor vlaho-bulgaro-cumane aflate sub comanda țarului Boril, Henri de Valenciennes avansează cifre mult mai mari. Potrivit opiniei lui, suveranul de la Târnovo dispunea de o armată *„de treizeci și trei de mii de oameni"*, grupată în *„treizeci și șase de cete (batailles) de luptă"*[19]. Corpurile de oaste vlaho-bulgaro-cumane, susține Henri de Valenciennes, numărau câte 900 de cavalerişti[20].

Disproporția de forțe apare evidentă. Pe baza efectivelor celor două armate avansate de Henri de Valenciennes ar rezulta un raport de forțe de 16,5 : 1 în favoarea luptătorilor vlaho-bulgaro-cumani.

Unii istorici au acceptat ca verosimile cifrele propuse de Henri de Valenciennes cu privire la efectivele beligeranților. În acest sens s-au pronunțat, spre exemplu, Filip Van Tricht, Kelly DeVreis[21].

Diferența exagerat de mare dintre efectivele celor două părți angajate în luptă i-a determinat pe unii istorici să emită îndoieli cu privire la veridicitatea lor. Unii istorici bulgari, în primul rând, precum Vasil Zlatarsky, Ivan Božlov, Vasil Gjuzelev sau Ani Dančeva-Vasileva și alții reține cu rezerve cifrele propuse de Henri de Valenciennes[22].

Din punctul de vedere al lui Ivelin Ivanov, informațiile transmise de Henri de Valenciennes pot fi considerate ca fiind reale pentru propriile trupe și exagerate pentru cele ale adversarului. Ca urmare, el consideră că forțele latine pot fi estimate între 1.620 și 2.775 de luptători[23]. Cu privire la forțele lui Boril, acesta este de părere că țarul de la Târnovo a avut la dispoziție de zece ori mai puțini soldați decât susține Henri de Valenciennes, respectiv circa 3.300 de oameni, fără cumani, a căror cifră o estimează la circa 2.000 de luptători, ceea ce conduce la un total de circa 5.300 de luptători[24]. Apare, deci mult mai realist, conchide el, *„2.000 de latini împotriva a 3.300 de bulgari și circa 2.000 de cumani"*, adică un raport de 2,5 : 1 în favoarea luptătorilor țarului Boril[25].

Alți istorici se poziționează, de asemenea, pe admiterea parțială a cifrelor avansate de Henri de Valenciennes pentru efectivele armatelor celor două părți aflate în conflict. Aceștia acceptă ca verosimile cifrele referitoare la efectivele vlaho-bulgaro-cumane, dar le consideră a fi mult prea reduse pe cele avansate pentru efectivele latine.

Konstantin Jireček, spre exemplu, consideră că cifra de 33.000 de oameni pentru forțele vlaho-bulgaro-cumane este cât se poate de realistă. În ceea ce privește efectivele latine, istoricul ceh era de părerea că acestea s-au ridicat la 18.000 de oameni[26].

O opinie apropiată de cea a lui Konstantin Jireček a exprimat, cu ceva timp în urmă, Ovidiu Cristea. El admite ca veridice informațiile cu privire la forțele lui Boril, dar este de părere că cele latine au fost mult mai mari decât pretinde Henri de Valenciennes. Ca urmare, susține Ovidiu Cristea, *„Boril ar fi avut nu mai puțin de 32.000 de oameni”*, în timp ce împăratul Henri I a dispus pentru bătălia de la Philippopolis de efective care se ridicau la *„15.000 de latini și 3.000 de greci”*, adică circa 18.000 de luptători[27].

Pe baza estimărilor propuse de Konstantin Jireček și Ovidiu Cristea se poate calcula un raport de circa 1,8 : 1 în favoarea soldaților lui Boril. Constatăm, însă, că atât cifrele propuse de cei doi istorici pentru efectivele latine, cât și raportul de forțe calculat pe baza lor vin în totală contradicție cu cele transmise de Henri de Valenciennes.

Deosebit de interesante sunt concluziile unor istorici bulgari cu privire la raportul dintre cavaleri, sergenți și arcași din corpurile de oaste latine. Conform opiniei exprimate de Dimităr Angelov și Boris Čoplanov, și acceptată de Kalin Jordanov, cele mai mici unități de luptă latine erau formate dintr-un cavaler și 4 până la 10 soldați călări și pedeștri[28]. La rândul său, Ivelin Ivanov consideră că raportul între numărul cavalerilor și cel al sergenților și arcașilor dintr-un corp de oaste latin era de minimum 1 : 4 și maximum 1 : 7[29].

Pe baza acestor raporturi ne permitem să propunem un calcul al efectivelor latine angajate în bătălia de la Philipopolis. Cunoaștem din relatarea lui Henri de Valenciennes că la campanie au participat 15 corpuri de oaste latine, din care 14 aveau în compunere câte 20 de cavaleri, iar cel al împăratului număra 50 de cavaleri. Acest lucru conduce la concluzia că totalul cavalerilor din armata latină s-a ridicat la circa 330. Aplicând raporturile stabilite de istoricii bulgari, rezultă că forțele latine s-ar fi putut ridica de la un minimum de aproximativ 1.650, la circa 2.650, până la un maximum de peste 3.600 de luptători (cavaleri, sergenți și arcași). Acestora li se adăugau soldații din cele trei corpuri de oaste formate din greci, ale căror efective, așa cum am precizat deja, nu credem că erau inferioare celor latine. Ca urmare, efectivul total al forțelor angajate în campanie de împăratul Henri I au putut varia de la un minimum de aproape 2.000, la aproape 3.000, până la un maximum de aproape 4.000 de luptători (cavaleri, sergenți și arcași).

O altă estimare a efectivului armatei latine poate fi făcută luând ca bază de calcul cifra de 400 de cavaleri, agreată de unii istorici. Aplicând aceleași raporturi, putem aprecia că forțele latine au putut avea efectivele cuprinse de la un minimum 2.000, la 3.200, până la un maximum de 4.400 de luptători, plus corpurile de oaste grecești.

Atât rezultatele la care am ajuns în urma exercițiului nostru de calcul, cât și cifra avansată de Henri de Valenciennes pentru efectivul total al forțelor latine ne permit constatarea că raportul dintre cavaleri, sergenți și arcași a fost în timpul campaniei din 1208 de 1:4. Facem însă precizarea că la actualul nivel al cercetării, atât efectivele avansate de noi, cât și raportul dintre cavaleri, sergenți și arcași identificat rămân doar ipoteze de lucru.

Din punctul de vedere al înarmării, Henri de Valenciennes lasă să se înțeleagă faptul că luptătorii vlaho-bulgari nu erau cu nimic inferiori celor din Apus. Potrivit relatării cronicarului francez, aceștia *„aveau lănci verzi cu fierul lung de Bohemia (ils portoient uns glaives vers à uns lons fiers de Bohaigne)”*[30].

În ceea ce-i privește pe aliații turanici al suveranului vlaho-bulgar, aceștia erau inferiori ca putere de izbire cavalerilor apuseni greu înarmați. Călărețiii cumani dispuneau însă de două arme deosebit de eficiente, anume viteza de atac și de retrage și arcul compozit și reflex, care făceau din ei adversari redutabili pentru orice inamic[31].

Desfășurarea bătăliei. Potrivit relatării lui Henri de Valenciennes, primele ciocniri între latini și vlaho-bulgaro-cumani au avut loc în data de 30 iulie 1208, când vlahii și cumanii i-au atacat pe cruciații aflați sub comanda lui Pierre de Douai, Renier de Trit și Anseau de Cayeux, plecați după provizii, în apropierea cetății[32]. Înștiințat de atacul vlahilor și cumanilor, împăratul Henri I i-a atacat cu toate forțele sale. În fața atacului latinilor, luptătorii lui Boril au pus capăt luptei, s-au desprins de adversar și au fugit. De această dată, însă, cavalerii apuseni nu au mai căzut în plasa întinsă de adversari și nu s-au mai aruncat în urmărirea haotică a acestora. Ca urmare, relatează

Henri de Valenciennes, *„oamenii noștri se trag înapoi fără să-i urmărească”*, iar *„oamenii lor s-au dus înspre munți, iară ai noștri s-au întors la tabără”*[33]. Sângeroasa lecție care le fusese servită la Adrianopol (14 aprilie 1205), a fost învățată de latini.

În aceeași noapte, în consiliul de război al împăratului a fost stabilit dispozitivul de luptă. Pierre de Bracheaux și Nicolas de Mailly, cu corpurile lor de oaste, au fost desemnați să deschidă atacul, dacă s-ar fi ajuns la confruntare[34].

Mentalitatea și sentimentul religios care dominau societatea medievală și-au spus cuvântul și cu această ocazie, astfel că, în cadrul pregătirilor pentru confruntarea cu forțele vlaho-bulgaro-cumane, o atenție aparte a fost acordată aspectelor spirituale. În acest sens, chiar în cursul nopții, susține Henri de Valenciennes, capelanul regelui, Philippe, căruia i-a fost încredințată și purtarea crucii care însoțea armata, a rostit o predică, ceilalți capelani din oaste au oficiat slujba de dimineață, iar comandanții s-au spovedit și cuminecat[35].

Odată finalizate aceste pregătiri, forțele cruciate s-au deplasat pe teren pentru a ocupa dispozitivul de luptă pentru a doua zi. *„Apoi* – relatează Henri de Valenciennes, referindu-se la aceste acțiuni premergătoare luptei – *s-au urnit pâlcurile de luptă în tare bună rânduială, cu oamenii în armuri și gătiți să se apere pe sine ori să-i atace pe ceilalți, după cum ar fi fost nevoie. [...]. Cine-a fost acolo a putut vedea multe flanuri și scuturi cu felurite însemne și mai cu seamă însemnul împărătesc și pe-mpăratul însuși rânduindu-și cetele de luptă și strângându-le dintr-o parte și Pierre de Bracheux de cealaltă, între ele și Nicolas de Mailly”*[36].

În dimineața zilei de 31 iulie, cele două oști erau față în față, gata să se înfrunte. În perspectiva iminentei confruntări, împăratul Henri I a rostit un scurt și înflăcărat cuvânt cu scopul de a ridica moralul cavalerilor latini[37].

Desfășurarea bătăliei este prezentată foarte confuz de Henri de Valenciennes. Acesta consemnează că în timpul discursului împăratului, Geoffroy de Villehardouin, care comanda avangarda armatei, *„îi văzu dinjos de-un sat pe oamenii lui Burile, care veneau urlând și țipând și făcând atâta vuiet, căci socoteau să se-nfrunte cu cei plecați după provizii”*[38]. Reiese din relatarea lui Henri de Valenciennes că, inclusiv în ziua bătăliei, latinii au trimis unități militare care să caute provizii pentru aprovizionarea armatei.

Imediat, corpurile de oaste latine au ocupat poziții în dispozitivul stabilit. Potrivit relatării lui Henri de Valenciennes, la vederea vlaho-bulgaro-cumanilor *„se apropie cetele de luptă. Iară Pierre de Braiescuel* (Pierre de Bracheux, n.n.) *și Nichole de Mailli* (Nicolas de Mailly, n.n.) *s-au pus în avangardă cu Joffroi, mareșalul* (Geoffroy de Villehardouin, n.n.), *și-i zic că vor ataca înainte, între ele și Milon le Braibant* (Milon le Bréban), *și-apoi Guillaume de Parçoi* (Guillaume de Perchoi, n.n.) *și Lyenart de Hyelemes* (Liénard de Helesmes, n.n.), *iar împăratul va veghea supra celor care atacă”*[39].

Informațiile transmise de Henri de Valenciennes nu ne permit să cunoaștem decât cel mult parțial modul în care a fost eșalonat în adâncime dispozitivul armatei latine, deoarece ele nu fac referiri decât la prima linie de luptă. Aceasta era formată din șase corpuri de oaste latine, comandate de Geoffroy de Villehardouin, Pierre de Bracheux, Nicolas de Mailly, Milon le Bréban, Guillaume de Perchoi și Liénard de Helesmes. Comanda întregii linii era exercitată de Geoffroy de Villehardouin, în calitatea lui de mareșal al Romaniei. În centrul primei linie au fost dispuse, conform hotărârilor luate în ziua precedentă, corpurile de oaste comandate de Pierre de Bracheux și Nicolas de Mailly, cărora le revenea sarcina să deschidă lupta.

Probabil, o a doua linie de luptă era formată dintr-un număr egal de corpuri de oaste. Din informațiile lui Henri de Valenciennes deducem ca împăratul cu corpul său de oaste a rămas în rezerva armatei. Din această poziție, suveranul putea avea imaginea integrală a câmpului de luptă și putea dispune în timp util măsurile necesare desfășurării, în bune condiții a operațiunilor militare. Nu este exclus ca alături de împărat să fi rămas în rezervă și corpul de oaste comandat de Pierre de Douay, după cum pare a reieși dintr-o informație a aceluiași autor[39]. Restul corpurilor armatei latine au fost lăsate, probabil, să asigure paza taberei.

Dacă ipoteza noastră se confirmă, atunci în prima linie au fost dispus un număr de aproximativ 120 de cavaleri. Alți circa 120 de cavaleri s-au aflat în linia a doua. În rezervă, sub comanda împăratului, au operat alți vreo 75 de cavaleri.

Nu este însă exclus ca forțele latine să fi fost dispuse pe o singură linie de luptă. În acest caz, cu excepția a două sau trei corpuri de oaste lăsate să asigure paza taberei, și cu cel al împă-

ratului, rămas în rezervă, restul forțelor latine au fost grupate în șase corpuri de oaste sub comanda nobililor menționați. Întreaga linie de luptă a fost pusă sub comanda lui Geoffroy de Villehardouin.

În ceea ce privește așezarea trupelor vlaho-bulgaro-cumane în dispozitivul lor de luptă, sursele de care dispunem nu ne spun. Din modul de ducere a luptelor de către aceștia de până atunci, credem că nu greșim afirmând că în prima linie de luptă a dispozitivului vlaho-bulgaro-cuman a fost dispusă cavaleria ușoară cumană, cea care deschidea de obicei lupta. Din relatarea lui Henri de Valenciennes știm doar că Boril însuși comanda un corp de oaste de 1.600 de oameni[40].

Odată dispozitivul de luptă format, mareșalul Geoffroy de Villehardouin a rostit și el o scurtă cuvântare de îmbărbătare și de îndemn la luptă. Confruntarea devenind iminentă, cavalerii au renunțat la caii de marș (*palefrois*) încălecându-și puternicii armăsari de luptă (*destriers*). La rândul lui, capelanul Philippe, purtătorul crucii, a rostit, o scurtă predică, în care nu a ezitat să afirme despre luptătorii țarului de la Târnovo că *„nu cred în Dumnezeu și nici în puterea lui”*, și că tuturor celor care luptau împotriva lor le erau iertate toate păcatele făcute până la momentul respectiv[41]. Intenția vorbitorului de a prezenta acțiunea militară a latinilor împotriva adversarilor lor drept o cruciadă împotriva păgânilor[42], în ciuda faptului că Biserica Târnovei era în comuniune cu Roma, este evidentă.

În sunet de goarnă, vlaho-bulgaro-cumanii au declanșat atacul. Luptătorii latini ies în întâmpinarea adversarilor și *„cei care trebuia s-atace primii din porunca împăratului, la locul și la vremea potrivite, fiecare își pleacă lancea, dă pinteni calului, strigând cu smerenie Sfântul Mormânt! Și-i înfruntă pe vlahi și pe cumani”*[43].

Ciocnirea a fost una extrem de violentă. În pofida manevrabilității și a numărului său, obligată să lupte în câmp deschis, cavaleria ușoară vlaho-bulgaro-cumană s-a dovedit incapabilă să reziste puterii de izbire a cavalerilor apuseni greu înarmați. Aceștia, *„în armuri călare pe puternicii armăsari destriers, puțini dar în formație compactă, au reușit să dezorganizeze și să pună pe fugă cavaleria ușoară a cumanilor și românilor”*, conchide Alexandru Madgearu[44]. În cursul atacului latin, susține Henri de Valenciennes, *„au fost mulți uciși și răniți în acea-nfruntare. Iară cei care cad nu mai au cum să se ridice, căci, pe când unii îi doboară, ceilalți stau gata să-i ucidă”*[45].

Înfrânte, forțele vlaho-bulgaro-cumane s-au văzut silite să bată în retragere. Henri de Valenciennes prezintă retragerea ca o fugă disperată. *„Și, de-ndată ce vlahii și cumanii au cunoscut că-i paște-nfrângerea, atât de ucigător și de crunt, prind să fugă fără a mai sta pe gânduri și se risipesc care-ncotro, cum fac ciocârlii-le când văd ulii”*, scrie cronicarul francez exagerând și deformând în mod voit realitatea[46].

Spargerea dispozitivului vlaho-bulgaro-cuman a constituit momentul așteptat de Pierre de Bracheux și Nicolas de Mailly, pentru a-și concentra atacul asupra corpului de oaste comandat de țarul Boril. *„Iar ai noștri* – consemnează Henri de Valenciennes – *n-au fost acolo decât douăzeci și cinci de oameni și totuși au atacat o mie șase sute”*[47].

În sprijinul lui Pierre de Bracheux și Nicolas de Mailly au venit imediat Geoffroy de Villehardouin și Milon le Bréban cu corpurile lor de oaste, care *„au atacat fiecare cu ceata lui”*[48]. Violența atacului latin a condus la dispersarea soldaților din corpul de oaste comandat de țar, care nu au putut rezista presiunii cruciaților. Soldații lui Boril, consemnează Henri de Valenciennes, au fost puși pe fugă, *„iar ai noștri i-au ucis pe când o luau la goană. Și, ca să se pună mai repede la adăpost, fiecare arunca ce purta”*[49].

Istoricii bulgari resping veridicitatea afirmației lui Henri de Valenciennes, potrivit căruia douăzeci și cinci de cavaleri au dispersat coprul de oaste de 1.600 de oameni, comandat de Boril, sau că 2.000 de latini au învins armata de 33.000 de oameni a țarului de la Târnovo[50]. Ani Dančeva-Vasileva consideră chiar că armata lui Boril n-a fost învinsă, ci s-a retras de pe câmpul de luptă[51].

Facem aici precizarea că afirmația lui Henri de Valenciennes, potrivit căreia 25 de cavaleri latini au dispersat 1.600 de luptători vlaho-bulgaro-cumani, este vădit tendențioasă, făcută cu intenția de a minimaliza capacitatea de luptă a adversarilor cruciaților. Afirmația vine în contradicție cu propriile afirmații, făcute pe parcursul lucrării. Autorul însuși recunoaște

că gruparea comandată de Boril a fost atacată de patru corpuri de oaste latine, care, potrivit propriilor sale spuse, număra fiecare câte 20 de cavaleri. Acest lucru conduce la concluzia conform căreia asupra corpului de oaste comandat de țarul de la Târnovo și-au concentrat atacul circa 80 de cavaleri. Pe baza raportului dintre cavaleri, sergenți și arcași, propus de istoricii bulgari, putem conchide că soldații comandați de țarul vlaho-bulgar au avut de suportat atacul unei forțe latine de minimum 400 de oameni, care a putut ajunge la 640 sau chiar la un maximum de aproape 900 de luptători latini, în majoritatea lor cavaleriști greu înarmați.

Victoria obținută trebuia desăvârșită. În acest scop, potrivit informațiilor transmise de Henri de Valenciennes, după dispersarea forțelor vlaho-bulgaro-cumane, când victoria devenise o certitudine, războinicii latini au trecut la urmărirea adversarilor aflați în retragere. *„Mult i-au urmărit pe Burile și pe oamenii lui. Și-au fugit cum au putut, fără să mai stea pe gânduri. Și oamenii noștri i-au urmărit atâta vreme cât i-au mai văzut”*, afirmă autorul francez[52]. Dincolo de exagerările lui Henri de Valenciennes, victoria latinilor rămâne în afara oricăror discuții.

Victoria latină este confirmată, fără dubii, și de scrisoarea din septembrie 1208, adresată de împăratul Henri I papei Innocentius III. Referindu-se la bătălia de la Philippopolis, împăratul latin face referire și el la înfrângerea provocată forțelor lui Boril, care s-a văzut obligat să fugă de pe câmpul de luptă (*„apud Philippopolim debellavimus, eumque, infinita strage facta suorum, de campo fugavimus”*)[53].

Pierderile beligeranților în bătălia de la Philippopolis ne rămân necunoscute, deoarece sursele de care dispunem fie păstrează o tăcere totală asupra lor, fie oferă doar informații cu un caracter general, care nu permit stabilirea, chiar și numai aproximativă, a unui cuantum al pierderilor. Spre exemplu, referitor la pierderile suferite de soldații lui Boril, Henri de Valenciennes consemnează *„c-au fost mulți uciși și răniți în acea-nfruntare”*[54]. Asupra pierderilor latinilor autorul păstrează o tăcere totală. La rândul lui, în scrisoarea adresată papei, în septembrie 1208, împăratul Henri I face vorbire despre o *„nemăsurată măcelărire (infinita strage)”* în rândul forțelor suveranului vlaho-bulgar[55].

Făcând abstracție de exagerările pe care le conțin, informațiile transmise de cele două surse sunt însă mult prea generale pentru a putea contura o imagine corectă cu privire la pierderile suferite de forțele țarului de la Târnovo. Asupra pierderilor latinilor ambele surse păstrează o tăcere deplină.

Urmări. Victoria obținută nu a permis însă forțelor latine să continue ofensiva împotriva Țaratului Vlaho-Bulgar, așa cum împăratul Henri I și consilierii săi stabiliseră la începutul campaniei. Amânarea *sine die* a acestui obiectiv a însemnat, în realitate, abandonarea lui.

În ciuda succesului obținut, Henri I nu a putut prelua inițiativa militară în raporturile cu Țaratulul Vlaho-Bulgar. În condițiile date, împăratul latin s-a mulțumit cu achiziționarea unor mici teritorii în Thracia, smulse statului vlaho-bulgar. La acestea face, probabil, referire suveranul de la Constantinopol în scrisoarea din septembrie 1208, adresată papei Innocentius III[56]. Totodată, împăratul latin și-a consolidat legăturile cu principele vlah, Slav, care i-a recunoscut suzeranitatea[57].

În ceea ce-l privește pe Boril, înfrângerea suferită nu a avut nici departe proporțiile catastrofale pe care a încercat să i le imprime Henri de Valenciennes. Chiar dacă în urma ei țarul vlaho-bulgar a fost silit să accepte unele cesiuni teritoriale, el a păstrat însă inițiativa militară în raporturile cu latinii. Încă în primăvara anului 1209, în timp ce împăratul Henri I era angrenat în acțiunea de aducere la ascultare a Regatului Latin de Thessalonik, Boril, consemnează Henri de Valenciennes, *„se gătea să intre în ținutul împăratului cu mulți oameni”*[58]. În fața iminentului atac vlaho-bulgaro-cuman, împăratul latin *„tare s-a osădit, dară totuși a zis că-i va ieși în întâmpinare”*[59]. Nu dispunem de informații care să ne permită să știm dacă amenințarea vlaho-bulgară s-a materializat în vreun fel sau nu în anul 1209. Dacă avem însă în vedere faptul că sursele păstrează o tăcere totală asupra acestui aspect, credem că, foarte probabil, măsurile militare întreprinse de împăratul latin, care *„a trimis dară după oșteni, cavaleri, arbaletrieri și și-a chemat toată oastea”*[61], îl vor fi determinat pe țarul de la Târnovo ca, cel puțin, pentru moment, să renunțe la acțiunea plănuită.

Bătălia de la Philippopolis ocupă un loc important în cadrul relațiilor dintre Țaratul

Vlaho-Bulgar și Imperiul Latin de Constantinopol. Din punct de vedere psihologic ea a anulat urmările cumplitei înfrângeri suferite de latini la Adrianopol (14 aprilie 1205). În planul realităților politice, teritoriale și militare, victoria latină nu a atras după sine modificări substanțiale ale *status-quo*-ului.

NOTE

[1] G. Akropolites, *The History*. Translated with an Introduction and Commentary by Ruth Macrides, Oxford, 2007, § 13.

[2] Henri de Valenciennes, *Histoire de l'empereur Henri*, în Geoffroi de Ville-Hardouin, *Conquête de Constantinople, avec la continuation de Henri de Valenciennes*, texte original, accompagné d'une traduction, par Natalis de Wally, Paris 1882, § 504 (*Histoire*); [traducerea în limba română în: Henri de Valenciennes, *Istorisirea despre împăratul Henric al Constantinopolului*, introducere, traducere și note Tatiana-Ana Fluieraru, București, 2015, § 504 (*Istorisirea*)].

[3] *Ibidem*, § 505; [traducerea în limba română în: *Ibidem*; § 505].

[4] *Ibidem*; [traducerea în limba română în: *Ibidem*]; Cf. Al. Madgearu, *Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185-1280)*, Târgoviște, 2014, p. 153.

[5] *Ibidem*, § 506; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 506].

[6] *Ibidem*, § 507; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 507].

[7] *Ibidem*, § 508-513; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 508-513].

[8] *Ibidem*, § 506-513; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 506-513]; Cf. Fr. Dall'Aglio, *The Military Alliance between the Cumans and bulgaria from the establishment of the Second Bulgarian Kingdom to the Mongol Invasion*, în „Archivum Eurasiae Medii Aevi", 16, 2008-2009, p. 51.

[9] Henri de Valenciennes, *Histoire*, § 507; [traducerea în limba română în: Henri de Valenciennes, *Istorisirea*, § 507].

[10] *Ibidem*, § 513; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 513].

[11] *Ibidem*; [traducerea în limba română în: *Ibidem*].

[12] Henri de Valenciennes, *Histoire*, § 525; [traducerea în limba română în: Henri de Valenciennes, *Istorisirea*, § 525].

[13] *Ibidem*, § 542; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 542].

[14] Innocentii III Romani Pontificis, *Opera omnia tomis quatuor distributa*, accurante J.-P. Migne, t. II, în *Patrologiae cursus completus*, Series Secunda, accurante J.-P. Migne, Patrologiae t. CCXV: *Innocentius III Pontifex Romanus*, Lutetiae Parisiorum, 1855, col. 1522; Fr. Dall'Aglio, *Innocenzo III e i Balcani: fede e politica nei Regesta pontifici*, Napoli, 2003, p. 157, nr. 55. (*Innocenzo III e i Balcani*)

[15] Pentru diferitele datări propuse a se vedea: Du Fresne du Cange, *Histoire de l'Empire de Constantinople sous les empereurs français jusqu'à la conquête des Turcs*, Paris, 1826, p. 103; K. DeVries, *Philippopolis, 30 iunie 1208*, în *The Encyclopedia of Warfare: Medieval Wars 500-1500*, Amber Books Ltd, London, 2013, p. 116; *И.* Божилов, *Фамилията на Асеневци (1186-1460 г.). Генеалогия и просография*, София, 1994, p. 70; *И.* Божилов, В. Гюзелев, *История на средновековна България VII-XIV век.*, în *История на България в три тома*, t. I, София, 1999, p. 469; Ани Данчева-Василева, *България и Латинската империя (1204-1261)*, София, 1985, p. 86; В. Златарски, *История на българската държава през средните векове*, t. 3: *Второ българско царство България при Асеневци (1187-1280)*, София, 2007, p. 276; F. Van Tricht, *The Latin Renovatio of Byzantium. The Empire of Constantinople (1204-1228)*, Leiden-Boston, 2011, p. 187 (*The Latin Renovatio of Byzantium*); Idem, *The Byzantino-Latin Principality of Adrianople and the Challenge of Feudalism (1204/6-ca.1227/28). Empire, Venice, and Local Autonomy*, în „Dumbarton Oaks Papers", 68, 2015, p. 332 (*The Byzantino-Latin Principality of Adrianople*); Fr. Dall'Aglio, *The Military Alliance between the Cumans and bulgaria from the establishment of the Second Bulgarian Kingdom to the Mongol Invasion*, în „Archivum Eurasiae Medii Aevi", 16, 2008-2009, p. 52; Idem, *The Interaction between Nomadic and Sedentary Peoples on the Lower Danube: the Cumans and the "Second Bulgarian Empire"*, în vol. *The Steppe Lands and the World Beyond Them. Studies in honor of Victor Spinei on his 70th birthday*, editors Fl. Curta, B.-P. Maleon, Iași, 2013, p. 311.

[16] Henri de Valenciennes, *Histoire*, § 521; [traducerea în limba română în: Henri de Valenciennes, *Istorisirea*, § 521].

[17] *Ibidem*, § 543; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 543].

[18] *Ibidem*, § 543; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 543].

[19] Д. Ангелов, Б. Чопланов, *Българска военна история през средновековието (X-XV век)*, София, 1994, p. 118; К. Йорданов, *Нов поглед към битката при Адрианопол (Военният ресурс на ранната Латинска империя и кампанията от април 1205 г.)*, în „Mediaevalia", I, 2011, 2, p. 108; *Ив.* Иванов, *Войските, сраженията, обсадите и загубите в българо-латинската война от 1205-1213 г. опит за количествен анализ*, p. 3, n. 16, https://www.academia.edu/12311960/ (accesat: 15.07.2016) (*Войските, сраженията, обсадите и загубите*).

[20] F. Van Tricht, *The Latin Renovatio of Byzantium*, p. 187; Idem, *The Byzantino-Latin Principality of Adrianople*, p. 332.

[21] Al. Madgearu, *op. cit.*, p. 155, n. 31.

[22] Henri de Valenciennes, *Histoire*, § 532, 543; [traducerea în limba română în: Henri de Valenciennes, *Istorisirea*, § 532, 543].

[23] *Ibidem*; [traducerea în limba română în: *Ibidem*].

[24] F. Van Tricht, *op. cit.*, p. 187; K. DeVreis, *op. cit.*, p. 116.

[25] В. Златарски, *op. cit.*, p. 276; Ани Данчева-Василева, *op. cit.*, p. 86; ; И. Божилов, В. Гюзелев, *op. cit.*, p. 469.

[26] Ив. Иванов, *Войските, сраженията, обсадите и загубите*, p. 5, https://www.academia.edu/12311960/ (accesat: 15.07.2016).

[27] *Ibidem*, p. 6-7.

[28] *Ibidem*, p. 7.

[29] C.J. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1876; p. 244.

[30] Ov. Cristea, *Epilogul Cruciadei a IV-a: perspectiva lui Henri de Valenciennes*, în „Revista Istorică", serie nouă, XIII, 2002, 1-2, p. 251.

[31] Д. Ангелов, Б. Чопланов, *op. cit.*, p. 118; К. Йорданов, *op. cit.*, p. 108.

[32] Ив. Иванов, *Войските, сраженията, обсадите и загубите*, p. 3, n. 16, https://www.academia.edu/12311960/ (accesat: 15.07.2016).

[33] Henri de Valenciennes, *Histoire*, § 532, 543; [traducerea în limba română în: Henri de Valenciennes, *Istorisirea*, § 532, 543].

[34] Ив. Иванов, *Битката при Адрианопол от 14 април 1205 година в контекста на средновековното военно изкуство*, p. 8, https://uni-vt.academia.edu/IvelinIvanov/Following (accesat: 15.07.2016).

[35] Henri de Valenciennes, *Histoire*, § 515-518; [traducerea în limba română în: Henri de Valenciennes, *Istorisirea*, § 515- 518].

[36] *Ibidem*, § 519-521; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 519- 521].

[37] *Ibidem*, § 519-521; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 519- 522].

[38] *Ibidem*, § 523-524; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 523- 524].

[39] *Ibidem*, § 525; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 525]; Cf. Ov. Cristea, *op. cit.*, p. 248.

[40] *Ibidem*, § 527-538; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 527-538].

[41] *Ibidem*, § 528; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 528].

[42] *Ibidem*, § 533; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 533].

[43] *Ibidem*, § 530; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 530].

[44] *Ibidem*, § 540; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 540].

[45] *Ibidem*, § 534-538; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 534-538].

[46] Ov. Cristea, *op. cit.*, p. 250.

[47] Henri de Valenciennes, *Histoire*, § 539; [traducerea în limba română în: Henri de Valenciennes, *Istorisirea*, § 539].

[48] Al. Madgearu, *op. cit.*, p. 155-156.

[49] Henri de Valenciennes, *Histoire*, § 539; [traducerea în limba română în: Henri de Valenciennes, *Istorisirea*, § 539].

[50] *Ibidem*, § 540; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 540].

[51] *Ibidem*; [traducerea în limba română în: *Ibidem*].

[52] *Ibidem*; [traducerea în limba română în: *Ibidem*].

[53] *Ibidem*, § 541; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 541].

[54] В. Златарски, *op. cit.*, p. 276; И. Божилов, *op. cit.*, p. 70; И. Божилов, В. Гюзелев, *op. cit.*, p. 469; Ани Данчева-Василева, *op. cit.*, p. 86.

[55] Ани Данчева-Василева, *op. cit.*, p. 86.

[56] Henri de Valenciennes, *Histoire*, § 543; [traducerea în limba română în: Henri de Valenciennes, *Istorisirea*, § 543].

[57] Innocentii III Romani Pontificis, *op. cit.*, col. 1522; Fr. Dall'Aglio, *Innocenzo III e i Balcani*, p. 157, nr. 55.

[58] Henri de Valenciennes, *Histoire*, § 539; [traducerea în limba română în: Henri de Valenciennes, *Istorisirea*, § 539].

[59] Innocentii III Romani Pontificis, *op. cit.*, col. 1522; Fr. Dall'Aglio, *Innocenzo III e i Balcani*, p. 157, nr. 55.

[60] *Ibidem; Ibidem.*

[61] Henri de Valenciennes, *Histoire*, § 545-548; [traducerea în limba română în: Henri de Valenciennes, *Istorisirea*, § 5445-548]; Pentru discuțiile asupra acestor aspecte a se vedea: I. Vásáry, *Cuman and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185-1365*, Cambridge, 2005, p. 58; M. Angold, *The Latin Empire of Constantinople, 1204-1261: Marriage Strategies*, în vol. *Identities and Allegiances in the Eastern Mediterranean after 1204*, edited by Judith Herrin, G. Saint-Guillain, Farnham-Burlington, 2011, p. 50; D.G. Angelov, *Prosopography of the Byzantine World (1204-1261) in the Light of Bulgarian Sources*, în vol. *Identities and Allegiances in the Eastern Mediterranean after 1204*, edited by Judith Herrin, G. Saint-Guillain, Farnham-Burlington, 2011, p. 104.

[62] *Ibidem*, § 686; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 686].

[63] *Ibidem*, § 687; [traducerea în limba română în: *Ibidem*, § 687].

[64] *Ibidem*; [traducerea în limba română în: *Ibidem*].

IMPERIALI CONTRA FANARIOȚI – CAMPANIILE DIN MOLDOVA ÎN ANUL 1717

ANDREI POGĂCIAȘ *

Abstract

In full war against the Ottomans, the Austrians tried to take out of the war and even occupy the two Romanian countries, part of the Ottoman Empire. While Wallachia quickly succumbed to the attack, Moldavia proved to be a tough enemy. With good information, a determined Phanariote ruler and Tatar allies, Moldavia managed to defend itself bravely in 1717 and even mount an attack into Transylvania the same year.

Keywords: *Moldavia, Austro-Turkish War, Phanariote, boyar, Romanian warfare, 18th century*

Preliminarii

În toamna anului 1716, în plin război veneţiano-austro-turc, trupe austriece, în colaborare cu boieri munteni, îl capturau pe domnul Nicolae Mavrocordat şi ocupau Oltenia[1], care va rămâne oficial în posesia Vienei până în 1739.

Convinşi de rapiditatea succesului, austriecii au vrut să facă acelaşi lucru şi în Moldova. Având şi aici legături cu unii boieri, colaborarea austro-moldavă a fost stabilită în aceleaşi condiţii ca şi cele negociate cu boierii munteni. Boierii moldoveni şi-ar fi trădat domnul pentru că Mihai Vodă „s-au arătat schimbat den firea caria arătasă în domniia întăi şi a doa”[2], dând funcţii rudelor sale şi batjocorind în diverse feluri pe boierii de rang.

„Răsculaţii” care au plecat la Braşov în audienţă la baronul von Tige, pentru a-i cere trupe împotriva domnului, au fost stolnicul Vasile Ceaurul, slugerul Velicico, căpitanul Conţăscu, serdarul Miron şi alţi boieri de diferite stări. Von Tige a prezentat planul privind Moldova comandantului militar al Transilvaniei, Steinville, la Sibiu. Acesta a transmis mai departe planul la Viena. Nu peste multă vreme, la ordinul împăratului, Steinville le-a dat conjuraţilor un ajutor militar constând în „oaste ca la 200 de cătane şi vro 100 dă niamţi”, adică 200 de husari unguri şi 100 austrieci. Boierii au adunat şi ei trupe din Moldova, „nişte tâlhăret”.

Primele ostilităţi. Pregătiri de luptă

Odată intraţi în Moldova, atacatorii au ocupat mănăstirea Caşin[3], unde au lăsat pază armată, ocupând apoi şi cetatea Neamţ. Soldaţii austrieci au prădat, au strâns ei taxele datorate domniei, de la „zlotaşi”, au capturat mai mulţi boieri şi i-au închis în cetate. La Neamţ se pare

* Doctor al facultăţii de istorie din cadrul Universităţii Babeş-Bolyai.

că s-au hotărât austriecii să își stabilească baza de comandă permanentă pe parcursul campaniei moldovene. S-au făcut reparații, au fost adunate provizii, au redeschis puțul cetății. De aici, călărețiii austrieci au făcut raiduri de jaf până la Roman, Adjud, Focșani și Bârlad, capturând și jefuind mai ales cetățenii turci. Comandantul austriac al acestor trupe, de origine belgiană, Francois/Franz Ernau[4] (maghiarizat de către cronicarii români în Ferencz/Ferentz) va deveni celebru în mod tragic, peste puțină vreme.

Otomanii i-au cerut domnului să-i scoată grabnic pe austrieci din țară, dar acesta a cerut trupe în ajutor, raportând că nu are destui soldați pentru a lupta împotriva inamicului. Domnul se arăta temător pentru soarta sa, nevrând să pățească precum fostul domn muntean, petrecându-și doar ziua la Iași, „păzindu-se tare și nu dormea nopțile în curte", „noaptea fugiia în pădure și uneori mânea pen păduri, alteori în Cetățue și alteori la Prut."[5] A adunat trupe, iar otomanii i-au trimis în ajutor un număr neprecizat de soldați.

În același timp, otomanii l-au numit han pe Kara Devlet Ghirai și i-au ordonat să trimită de urgență trupe tătare în Moldova, în ajutorul domnului. O solie din partea sa a mers imediat la Iași, înștiințându-l pe Mihai Racoviță cine este noul han și care sunt instrucțiunile Porții, domnul moldovean cerând la rândul său 2.000 de tătari în ajutor.

O trupă turcească din garnizoana Brăilei i-a atacat pe austriecii de la Focșani și i-a înfrânt, luând prizonieri dintre ei. Cu toate că erau însoțiți și de banul Macrii și de Lascarache, „vtori ușiar", turcii au capturat și țărani ai locurilor.

Planul lui Racoviță era să-i ia pe tătari de unde ar trece aceștia Prutul, și, pe altă cale decât prin Iași, să meargă împotriva austriecilor, în taină, pentru a-i lua prin surprindere. La rândul lor, austriecii plănuiau să-l prindă pe domn în timpul zilei și nu știau de ajutorul tătar care trebuia să sosească. Stolnicul Ceauru, comandând o trupă de 150 de soldați[6], a luat-o prizonieră pe sora domnului[7], de la Covurlui, și a dus-o la Brașov, de unde ea va scăpa peste ceva vreme. Același Ceauru a jefuit și mănăstirea Adam.

Austriecii, după ce i-au căsăpit pe cei 10 slujitori lăsați de domn la Târgu-Frumos, au ajuns la Dumbrava Roșie pe 9 ianuarie, domnul fiind înștiințat de aceasta de către Sandu Sturdza, vitorul mare ban. Locația era strategică pentru austrieci, de aici putând să atace Hotinul sau să îi intercepteze pe turcii care ar fi venit de la Brăila înspre Hotin. A doua zi dimineață, Sturdza îl anunța pe domn că austriecii se îndreaptă spre Iași. Racoviță a luat 600 de călărețiii moldoveni și a așezat tabăra la Copou, unde intenționa să îi surprindă pe austrieci. După două ore de așteptat într-un frig crunt, moldovenii, împreună cu domnul, s-au întors în oraș.

Luptele din Iași

Racoviță a mers la Curte, însoțit de mai mulți boieri de rang înalt – Darie Donici, vel vornic al Țării de Jos; Gavril Miclescu, vel vornic al Țării de Sus; hatmanul Dumitrașcu Racoviță, fratele domnului; marele vistier Constantin Costachi; banul Macriiu; Constantin Ruset, mare paharnic; Constantin, mare armaș; Alexandru, mare ușier; aga Conache. La Cetățuie s-au încuiat în spatele zidurilor marele spătar Palade, cumnatul domnului; vornicul Iordache Ruset; marele logofăt Catargiu și mai mulți alți boieri mai mici, cu familiile și soldații din gărzile lor.

Călărețiii moldoveni s-au dus toți pe la casele lor, să se încălzească...

Domnul a ordonat să fie păstrați caii pregătiți pentru orice eventualitate, iar el s-a așezat la masă cu mai mulți negustori turci, refugiați aici probabil de teama austriecilor. A urmat siesta, când toată lumea s-a pus să doarmă, domnul în casă, iar boierii care pe unde au apucat în cuprinsul Curții.

Singurul care a vrut să plece la gazda sa, și care va salva de fapt onoarea domnului în acea zi, a fost aga Conache. Cum a ieșit pe poartă, a auzit strigăte că au intrat austriecii în Iași, „și au întrat pen casăle despre Bahluiu, cerînd vin să bea, fiind înghețați de mare frig".

Aga a trezit întreaga curte, domnul și boierii încălecând imediat și pornind spre Cetățuie, dând ordin să fie adunată oastea cât de repede.

Domnul a trimis de urgență solie – vistiernicul, mare ban Macrea și Hasan Osmanoglu, apropiat de-al domnului – la mănăstirea Aron Vodă, lângă Iași, unde erau tătarii, pentru a-i grăbi să vină la Iași. Inițial, tătarii nu au vrut să-i creadă că austriecii au ajuns în oraș, temându-se de „vicleșug", suspectându-i pe domn și pe boieri că i-au adus pe austrieci tocmai ca să-i căsăpească. În același timp se temeau ca aus-

triecii să nu-i depășească numeric, „din vreme ce catanele avia și foc și tătarîi la acel feliu de armă nu pot sprijini” .

La trecerea podului peste Bahlui, domnul a dat o luptă cu o trupă austriacă, pierzând patru copii de casă și fiind respins până la Cetățuie, unde a rămas să aștepte ajutorul tătarilor.

Austriecii au ajuns la Curte peste puțină vreme, porțile fiindu-le deschise fără luptă de baș-bulubașul Stoian Sîrbu, lăsat pază de domn în fruntea a 200 de slujitori[8]. Austriecii i-au eliberat din temniță pe toți tâlharii, „și pe cei vinovați de moarte, și pe cei hainiți ce era închiși încă den dzilele lui Neculai Vodă pentru morțile a turci, ce făcusă den vremea moscalilor” (din 1711).

O parte dintre austrieci s-au îndreptat spre Cetățuie, adunându-se lângă biserica Balicăi (Frumoasa), iar cealaltă parte a continuat jaful prin oraș, atât în casele creștinilor, cât și în cele ale turcilor, dintre care au omorât doi. Turcii au început să fugă care pe unde a apucat. Vizați mai ales de către austrieci erau „oamenii domniei”, vânați și omorâți unde erau găsiți.

Întreaga trupă s-a adunat într-un final lângă Frumoasa, și au ținut sfat. Au ordonat să li se facă scări pentru a putea escalada zidurile mănăstirii, urcând între timp pe jos până lângă Cetățuie, pentru a o inspecta de aproape.

Cei dinăuntru „au slobozit o pușcă mare” pentru a-i zori pe tătari, trăgând totodată clopotul cel mare al mănăstirii. Nu există informații că s-ar fi dat lupte serioase acum, doar că s-a tras sporadic de pe ziduri, și „chiote mai mari făcea toți cîți să afla în mănăstire, ca să sparie pă cătane.”[9]

Peste puțină vreme au apărut și tătarii, întâmpinați de moldoveni cu chiote și strigăte de bucurie. La auzul strigătelor „tătarîi, tătarîi”, austriecii s-au panicat și au fugit la cai. Nu au mai apucat să treacă podul, retragerea fiindule blocată de tătarii care i-au atacat imediat, cu celebrele lor strigăte „hala! hala!”, obligându-i pe austrieci să se replieze cu spatele spre mănăstire, în ordine de bătaie, la poalele dealului.

Atacați în caracolă de către tătari, austriecii au reușit să se mențină pe poziții, retrăgându-se încet spre Hlincea. Domnul Racoviță a ieșit și el în sfârșit din mănăstire și s-a poziționat cu trupele sale lângă tătari.

Racoviță a ordonat seimenilor de Curte și lui Stoian[10] cu vânătorii săi să îi lovească pe austrieci dinspre Cetățuie și pădure, lovind inamicul din flanc și din spate. Chiparissa, în Cronica sa, scrie că bătălia cu austriecii a fost cruntă și a durat „de la ceasurile 10” până la „ceasurile 5 din noapte”. Rezultatul luptei între tătari și imperiali a fost indecis, până au sosit „seimenii și vânătorii domnului”, iar „nemții sfâșiați și loviți de săgeți erau culcați la pământ morți”[11]. Nicolae Muste scrie că tătarii s-au retras din fața austriecilor și nu au atacat cu prea mare râvnă, seimenii moldoveni fiind cei care au făcut prăpăd în rândurile inamicului, cu sânețele[12]. Avem astfel o dovadă în plus că trupele fanariote erau capabile de a se lupta cu un inamic teoretic superior ca echipament și antrenament.

Austriecii au rămas blocați la marginea dealului, între pădure și pârâul din față, unde se afla moara Cetățuii. Pe un ger cumplit și noapte cu lună plină – „lumină de lună de lumina ca dzua”, lupta a continuat fără încetare, moldovenii trebuind să-și lege câte o năframă de braț, pentru ca tătarii să nu-i încurce cu austriecii – observație interesantă, ce duce cu gândul la uniforme asemănătoare la croi și culoare celor austriece.

Ajunși la „râpa pârâului cea adâncă”, austriecilor li s-a terminat „iarba de sinețe”, în disperare de cauză sărind în râpă, unii cu caii, alții fără, fără a reuși să scape, tătarii prinzându-i pe aproape toți cu arcanele, inclusiv pe comandantul trupei, căpitanul Franz.

Victorioși, aliații s-au întors în oraș, domnul a rămas la Cetățuie, unii tătari au rămas pe câmp, iar alții s-au încartiruit singuri în casele rămase pustii, populația fiind fugită în mănăstiri[13].

Represalii

A doua zi dimineață, domnul a ținut sfat la Curte cu mârzacii, mai ales cu Cantemir mârza, poruncind apoi să-i fie adus căpitanul Franz pentru interogatoriu. Acesta a fost adus legat cu o funie de gât și i-a spus domnului că avea ordin de a-l prinde și a-l duce în Transilvania, de aceea intrase în Moldova cu trupa sa. Domnul a mai vrut să știe de ce a comis abuzuri în țara sa, și mai ales de ce i-a omorât pe cei 10 slujitori de la Târgu-Frumos. Franz nu a răspuns nimic. Turcii din preajma domnului i-au sugerat acestuia să îl răscumpere pe căpitan de la tătarul care îl prinsese și să îi taie capul, ca să fie exemplu pentru alții. Racoviță a plătit

200 de lei tătarului, o sumă infimă, l-a izbit cu pumnii în cap pe Franz de câteva ori și l-a dat apoi pe mâna lui Ali aga, administratorul hambarului imperial de la Țuțora. Acesta l-a dus în fața porții celei mari și l-a decapitat, corpul rămânându-i acolo mai multe zile.

Racoviță a trimis oameni înspre Hlincea, să caute alți posibili supraviețuitori din noaptea precedentă. Au mai fost prinși vreo 20 de soldați, degerați de frig, care au fost spânzurați pe loc. „Li s-au luat și steagurile și tobele lor; cinci steaguri erau cu pecetea împăratului, iar unul al mazililor."[14]

Domnul a dat poruncă soldaților ca un nepot al starețului de Cașin, care trecuse de partea austriecilor, cu un apropiat al acestuia, să fie legați de un stâlp și arși de vii, pentru trădare. Aceeași soartă au avut-o și alții – „pe Moldovenii răsculați, câți i-a prins, pe unii i-a spânzurat, pe alții i-a trecut prin țeapă și pe alții i-a ars."[15] Pe lângă pedepsele domnului, cronicarul a fost foarte impresionat și de pedeapsa divină, căzută pe capul trădătorilor la scurtă vreme după evenimente – „Dumnedzău pe urmă, fără zăbav, l-au întâmpinat și l-au ras din cartea viilor (pe starețul de Cașin). Cum și Ceaurul și Velicico au murit în Țara Muntenească și nici unul dintr-acești haini n-au avut sfârșit bun, că fără de zăbavă ș-au luat de la Dumnedzău osânda."

Trupurile celor căzuți în luptă, ale spânzuraților și „înțăpaților" au fost adunate la un loc, în apropiere de Cetățuie, pe locul bătăliei, lângă drumul care ieșea spre sud, s-a aruncat pe ele pământ și s-a făcut o movilă. Lângă movilă, domnul a construit un „cerdac de piatră" și în mijlocul lui o cruce de piatră, „pe care au scris toată povestea aceasta precum să vede".

Inscripția[16], pe ambele fețe ale crucii, spune: „Io Mihai Racoviță Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn și Stăpânitor țărei Moldovei, ridicat(-)am această sfântă Cruce întru pomenirea lucrurilor ce s'au întâmplat în a treia Domnie a Domniei mele la veleat 7224; început-au puternica împărăție turcească războiu cu nemții; iară la veleatu 7225, trimis-au nemții de la Ardeal pe un căpitan anume ...[17] cu o samă de cătane ș-au luat pe Domnul Muntenesc, anume Nicolai Mavrocordat din scaunul Domnesc din târg din București ...[18] cu toată casa lui și l-au dus în cetate în Sibiu. După care ...[19] Domnul Muntenesc, pus-au în gând și pentru noi ca să ne ia, și au trimes pe un Franț Căpitan Vetroșanu, c'o samă de nemți și cătane și cu multă adunătură ce au strâns de Moldoveni..."[20]

Campania pentru eliberarea Moldovei

În 12 ianuarie, domnul și Cantemir mârza au pornit în marș spre Neamț, cu trupe de moldoveni și tătari laolaltă. Avertizați de cei puțini scăpați din masacrul de la Iași, austriecii au părăsit Neamțul, după ce i-au eliberat pe prizonieri, care s-au îndreptat spre Siret și apoi spre Iași, pe jos.

Racoviță a intrat în cetatea pustie, a astupat din nou puțul și a împărțit armatei proviziile găsite. Vinul găsit a fost împărțit soldaților și băut pe loc, apoi întreaga trupă s-a întors la Iași[21].

Tătarii, ca de obicei, au început să prade ținutul Neamțului și să ia robi, mulți fiind uciși la scurtă vreme, scăpând doar cei ce au fugit în păduri. De la Iași, Racoviță a făcut o plângere împotriva lui Cantemir mârza, autoritățile otomane dând imediat firman că robii trebuie returnați.

Trecând peste abuzurile aliaților, Racoviță era conștient că trebuie să continue campania. Austriecii erau încă prezenți la Mera și Cașin, cele două mănăstiri fortificate din sud-vestul Moldovei. După ce a trimis sultanului un raport detaliat și câțiva prizonieri austrieci cadou, Racoviță a primit ordin să îi alunge pe inamici din cele două mănăstiri și să îi scoată de tot din Moldova.

Hanul tătar a fost schimbat, noul han fiind Sadet Ghirai. Acesta a primit ordin de la Marele Vizir să trimită imediat trupe în ajutorul lui Mihai Racoviță, fără a-l întreba însă pe domnul moldovean dacă are nevoie de ajutor tătar sau nu.

20.000 de tătari au intrat în Moldova și au ajuns în împrejurimile Iașiului, cu doi comandanți din familiile Orunbetolu și Oracolu. Mihai Racoviță le-a transmis că nu are provizii pentru încă 20.000 de oameni și că oricum nu are nevoie de atâția, 2-3.000 de oameni fiind de ajuns, restul putându-se întoarce acasă. Tătarii s-au certat aprig care să rămână, iar Racoviță le-a dat să semneze următorul zapis, ca promisiune că nu vor prăda și nu vor robi în Moldova[22]:

„Adecă noi, mai gios iscăliți, având poroncă de la împărăție cia mare să viim la Moldova, să gonim pe nepriiatinii împăratului, carii au cuprinsu pământul împărătescu, și să fim împreună agiutor lui Mihai, scriem și mărturisim

că ni-am apucat să mergem la nepriiatini și cu agiutoriul lui Dumnedzău să-i gonim den pământul împăratului, iară pe raia să nu robim. Iară de ne vom atinge să robim den raia, să fim lepădați de lege și despărțiți de muiarile noastre."[23] Zapisul a fost pecetluit și trimis la Constantinopol.

După trei zile, la 13 februarie, Mihai Racoviță, cu boierii și armata sa, însoțit de tătari, a pornit spre Cașin, pe un ger năprasnic și o ninsoare care au îngreunat mult marșul. Anterior plecării, domnul a dat ordin ca toți moldovenii de dincolo de Siret să treacă pe malul stâng/estic al râului, pentru a nu fi considerați „haini". La sfatul ușierului Alexandru, domnul l-a numit comandant suprem al tătarilor pe Aslanai mârza Oracolu. Ali, aga de hambar de la Țuțora s-a alăturat și el cu un steag și cu o trupă de voluntari turci.

Pe drum s-a dat o luptă cu o trupă austriacă de aproape 200 de oameni, în care Ali aga, aruncându-se primul în luptă, a fost ucis, austriecii fiind în cele din urmă înfrânți și luați în robie de tătari.

Ajuns la Cașin, Racoviță a vrut să ia cu asalt mănăstirea, cu cei mai bine de 1.000 de seimeni ai săi, înarmați cu puști, ordonându-le tătarilor să păzească între timp drumul spre Transilvania. Austriecii aveau două tunuri în mănăstire și erau hotărâți să reziste, iar moldovenii s-au apucat de tăiat lemne pentru întărituri și asediu[24].

Tătarii au plecat imediat de la Cașin și au prădat ținuturile Bacău, Neamț, Suceava, făcând și robi foarte mulți, iar apoi s-au retras de urgență în Bugeac, de frică să nu se dezghețe Prutul.

Văzându-se lipsit de acoperirea cavaleriei ușoare tătare, Racoviță nu a mai atacat Cașinul, întorcându-se la Iași. A făcut din nou o plângere la Constantinopol, în legătură cu jafurile tătarilor, de unde a fost trimis capugiul Soltan Zade pentru a lua robii înapoi de la tătari. Doar foarte puțini au mai putut fi eliberați, mulți fiind deja vânduți, iar alții fiind bine ascunși[25].

În scurt timp, Racoviță a primit ordin de la Poartă să îi cheme pe Bercsenyi și pe alți curuți refugiați în Polonia, și să îi aducă la Hotin, pentru a lua parte la o campanie împotriva austriecilor.

Folosindu-se de răgazul de la Iași, domnul a mai executat un ofițer prizonier, un anume „căpitan Andrea". Bietul căpitan a fost spânzurat cu capul în jos și ținut așa mai multă vreme; apoi i-au fost zdrobite călcâiele, nenorocitul urlând de durere toată ziua; spre seară, a fost împușcat, așa spânzurat cum era, mai mult probabil pentru că deranja liniștea serii cu urletele sale[26].

Venind primăvara, Racoviță s-a pregătit din nou de război și, cum maiestuos povestește grecul Chiparissa, „a scos coiful cel domnesc la 1 Maiu, poruncind să se adune în jurul său din toate părțile oștile lui."

Pe lângă trupele sale, a mai primit în ajutor 400 de tătari și în 20 mai a pornit în campanie, având și șase tunuri.

Imperialii aveau probabil efective importante în sudul Moldovei, Chiparissa vorbind despre 5000 de austrieci la Mera, 2000 la Cașin, 700 la Focșani[27], existând și informația că alte trupe se pregătesc la graniță.

În avangardă, domnul a trimis 300 de moldoveni și pe cei 400 de tătari, sub comanda boierului Crupenschi, pentru a cerceta împrejurimile. Cele două trupe s-au reîntâlnit la Bârlad, Crupenschi prezentându-i lui Racoviță circa 50 de prizonieri – cătane – capturați într-o scurtă luptă în care căpitanul lor fusese ucis[28]. Armata a făcut tabără la Bârlad.

Odată cu reluarea marșului, domnul și-a dispus armata în formație de luptă în apropierea Siretului, „orândui din oastea sa o călărime ca la 1800 împreună cu tătarii."[29] L-a numit comandant pe marele postelnic Constantin, pe care l-a trimis împotriva Merei. Moldovenii au trecut Siretul noaptea, postelnicul fiind cât pe-aci să se înece. Tătarii au așteptat dimineața, motivând că ei nu trec râuri noaptea.

Prin Odobești, trupa a trecut spre Mera. În 30 mai, luptând în câmp deschis, trupa comandată de postelnic a spulberat unitatea imperială care ocupa zona[30]. Ajunși la Mera, moldovenii au capturat sau au distrus tot ce lăsaseră austriecii în urma lor. Tătarii care au atacat la Focșani[31] i-au înfrânt pe austrieci și au luat prizonieri, printre care și munteni. Cronica nu menționează ce calitate aveau muntenii respectivi, din text reieșind că ar fi fost militari.

Zona fiind curățată de inamic, și-a făcut apariția și domnul Racoviță, „cu oștile sale, pedestrime și călărime, în sunetul trâmbițelor și tobelor."[32] Zidurile de la Mera au fost parțial demantelate, ca să nu mai poată fi folosite pe viitor de vreo trupă austriacă. Domnul a trimis trupe să-i prindă pe austriecii fugiți în Moldova și Muntenia. Descriind tabăra de la Odobești,

Chiparissa menționează că pe „unguri" îi ținea domnul legați ca prizonieri, dar „pe Moldoveni și pe Munteni, pe unii îi spânzura, pe alții îi tăia pentru cumințirea celorlalți." De execuții se ocupau „ostașii săi cei pedeștri cu săbiile."[33]

În 4 iunie, armata lui Racoviță a pornit spre Cașin. Domnul „orândui dintre copiii lui de casă, călăreți și pedeștri și tătari împreună, să meargă înainte, pedestrimea pe la munți, prin părțile cele mai strâmtoroase, iar călărimea prin drumul cel mare."[34]

Mănăstirea era însă pustie austriecii fugiseră deja, cu siguranță avertizați de supraviețuitorii măcelurilor de până atunci. După ce „orândui și lăsă la hotare ostași", domnul se întoarse la Iași. O parte dintre soldații lăsați la Târgu Ocna de pază au trecut în Transilvania și au făcut un raid de jaf, luând 2000 de oi „și cătane cîte au găsit." Campania de eliberare a Moldovei era încheiată.

Epilog. Planuri

Trupele austriece fuseseră alungate din Moldova, cu pierderi mari mai ales de partea imperialilor. Distrugerile din țară erau de asemenea importante, dar deocamdată Moldova era salvată de la o soartă asemănătoare Munteniei. Domnul își făcuse datoria, iar trupele sale se comportaseră exemplar.

Pentru a încerca să ia din presiunea austriacă asupra Belgradului, după pierderea bătăliilor de la Petrovaradin și Timișoara și ocuparea Banatului de către imperiali, sultanul pregătea pentru același an o diversiune transilvăneană, un atac în provincia imperială, pe care urmau a-l duce la îndeplinire trupele lui Racoviță și cele tătare. Va fi ultimul atac tătar în Transilvania din istorie...

NOTE

[1] Pentru aceste evenimente, a se vedea Andrei Pogăciaș, War and Diplomacy in Wallachia, 1716-1718, în Revista de Istorie Militară, nr. 3-4 (143-144), București, ISPAIM, 2014, pp. 72-78.

[2] Cronica anonimă, p 76.

[3] Nicolae Muste scrie că Ceaurul și ceilalți boieri trădători se aflau la mănăstirea Cașin și au deschis porțile austriecilor. (Nicolae Muste, Letopisețul Țării Moldovei, p. 61.).

[4] Nicolae Iorga, și alții care probabil l-au copiat fără discernământ, scrie că numele comandantului era Franz von Lothringen, făcând probabil o confuzie foarte ciudată cu soțul Mariei Tereza, Franz Stephan von Lothringen (Francisc Ștefan de Lorena).

[5] Cronica anonimă, p. 77.

[6] Din trupa de la Cașin, care avea ordin să o prindă pe sora domnului, cf. Cronica lui Chiparissa, în Constantin Erbiceanu, Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă, p. 89.

[7] Nicolae Iorga scrie că sora domnului era de fapt chiar soția stolnicului Ceauru! Nicolae Iorga, op. cit., p. 187.

[8] Cronica anonimă, p. 80.

[9] Fii de boieri în general, care formau o gardă personală a domnului.

[10] După luptele de la Iași, va fi închis la Soroca din porunca domnului, unde va și muri în scurtă vreme, „rănit și la un picior de la bătălia catanelor".

[11] Cronica anonimă, p. 81.

[12] Același Stoian de la Curte?

[13] Cronica lui Chiparissa, în Constantin Erbiceanu, Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă, p.88.

[14] Nicolae Muste, Letopisețul Țării Moldovei, p. 62.

[15] Cronica anonimă, p. 82.

[16] Cronica lui Chiparissa, în Constantin Erbiceanu, op. cit., p. 89.

[17] Ibidem.

[18] Cronica anonimă, p. 83.

[19] Inscripția apare la N.A. Bogdan, Orașul Iași, p. 330, preluată din Uricariul lui Codrescu, vol. IV, 1857.

[20] Parte de inscripție lipsă, din cauza eroziunii.

[21] Idem.

[22] Idem.

[23] Partea de jos a inscripției pe una dintre fețe este distrusă complet. Monumentul în sine se află într-o stare jalnică, lăsat în voia vântului și a ploii, cu gunoaie în jur. Cerdacul a dispărut de mult.

[24] Cronica anonimă, p. 83.

[25] Cronica anonimă, p. 85.

[26] Ultima parte prevede cea mai cruntă dezonoare pe care putea să o sufere un musulman. Pe lângă că ar fi fost „excomunicat", deci putea să fie omorât, luat în sclavie etc. chiar de către musulmani, despărțirea de soție constituia cea mai mare umilință pentru un bărbat musulman.

[27] Cronica lui Chiparissa, în Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 91.

[28] Cronica anonimă, p. 86.

[29] Cronica lui Chiparissa, în Constantin Erbiceanu, *op.cit.*, p. 92.

[30] *Ibidem*.

[31] Cifrele par exagerate, probabil cu un zero...

[32] Cronica lui Chiparissa, în Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 92.

[33] *Idem*, p. 93.

[34] *Ibidem*.

[35] Este deci posibil ca la Mera să fi fost doar moldovenii, tătarii fiind trimiși toți, de la Bârlad, spre Focșani.

[36] Cronica lui Chiparissa, în Constantin Erbiceanu, op. cit., p. 94.

[37] Cronica lui Chiparissa, în Constantin Erbiceanu, op. cit., p. 94.

[38] *Idem*, p. 95.

ROMÂNIA ÎN VARA ANULUI 1916: PARADIGMA ACTORULUI RAȚIONAL ŞI CÂTEVA MECANISME PSIHO-COGNITIVE SPECIFICE PROCESULUI DECIZIONAL *

Dr. ŞERBAN FILIP CIOCULESCU **

Abstract

Hundred years ago, in the first half of the year 1916, the Romanian decision-makers continued to negotiate with the representatives of the Triple Entente the conditions for Romania's entering into the Great War. The country was at the end of a two years period of neutrality and, at the domestic level, the adepts of the Triple Entente were more numerous and more vocal than those of the Central Powers. As we know, Romania aspired to receive territories which were majoritarily populated with ethnic Romanians – Transylvania, Banat, Bukovina, Bessarabia – but the material and spiritual value of these lands was to be balanced with the rational calculations regarding the potential friends and enemies and their power level. Romanian decision makers in the end agreed to side with the Entente, this giving up Bessarabia (since Russia became an ally and the old defensive treaty with the Central Powers had been abandoned in 1914), it received promises of military support from France and Russia, but the front was huge, from the Black Sea to the Danube's entry, with all the southern Carpathians mountains belonging to this front. In the end, Romania, even if defeated by the Central powers (after the Soviet Revolution which broke the Russian army fighting capacity), managed to be recognized as one of the victorious states and greatly increased its territorial size and population. In order to understand the decision to enter the war, taken by the Liberal government, we used some specific Foreign Policy Analysis tools such as the analogy mechanism, the prospect theory and the poliheuristic theory.

Keywords: *Romania, world war, military, alliances, power, security, national unification*

Acum un secol, în primăvara anului 1916, decidenții politici ai României încă negociau cu reprezentanții Antantei posibilitatea intrării în ceea ce avea să fie numit Marele Război. Deja se negocia numai cu Antanta, nu și cu Puterile Centrale, deoarece pe plan intern se impusese tabăra antantofilă, iar Regele Ferdinand acceptase preferința guvernului Brătianu

* O versiune mai redusă a acestei comunicări a fost prezentată la simpozionul științific „100 de ani de la intrarea României in Primul Război Mondial", organizată de Universitatea Creștină D. Cantemir, Institutul de Istorie și Studii Cantemiriene, 19 mai 2016. Ea va fi publicată în cadrul unui volum colectiv. Aceasta este versiunea extinsă.

** Cercetător științific gr. II, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

pentru Antantă. România se găsea la capătul unei perioade de doi ani de neutralitate, însă era evident că în termeni sistemici era un stat revizionist, pentru că exista dorința la nivelul maselor dar și al elitelor de a aduce în cuprinsul țării teritorii populate majoritar de români (Transilvania, Banat) sau care nu doar că erau locuite majoritar de români dar făcuseră parte din trupul istoric al țărilor române, fiind desprinsa samavolnic de către un mare imperiu, Rusia – e vorba de Basarabia, și Imperiul Austro-Ungar – Bucovina de Nord. În plan economic, din cauza războiului care izolase Europa de Vest de cea de Est, mai ales după căderea Serbiei, comerțul cu Franța și Marea Britanie se prăbușise pe când cel cu Austro-Ungaria și Germania înflorea[1], însă acest lucru nu a schimbat preferințele elitelor aflate la putere.

Din diverse memorii, scrisori și din arhive știm în general cum gândeau factorii de decizie de la București și ce calcule își făceau. De asemenea, putem constata dacă au avut dreptate sau dacă s-au înșelat. Evident, dacă vrem să utilizăm instrumentele teoriei relațiilor internaționale și pe cele ale analizei de politică externă trebuie să plecăm de la asumpția că România anului 1916 era un actor rațional pe scena internațională, în sensul că dorea să-și maximizeze câștigurile și să minimizeze costurile.[2] Teoria Realistă și cea Neorealistă, dar și școala Neoliberală au în comun această premiză, a alegerii raționale și a statului ca actor unitar și cu acces deplin la informația relevantă. Sistemul internațional din anul 1916 era unul multipolar, cu tendință de bipolarizare prin existența celor două mari alianțe ostile – Antanta și Cvadrupla Alianță. De asemenea, altă premiză comună e cea a anarhiei – în lipsa unui guvern mondial care să coordoneze autoritar statele, fiecare stat e liber să facă pace sau război, fiind vorba de un drept suveran. Însă începând cu anii '50-'60 ai secolului trecut, când în lumea anglo-americană s-a dezvoltat disciplina numită Analiza Politicii Externe (FPA) a apărut noțiunea de „raționalitate limitată" (*bounded rationality*).[3] Cu alte cuvinte, decidenții, deși vor să judece rațional situațiile de politică externă, în realitate sunt marcați profund de aspectele psiho-cognitive specifice personalității lor (sistem de credințe, cod operațional, hartă cognitivă), de anturaj (consilieri, birocrați) și de factorii interni (re-

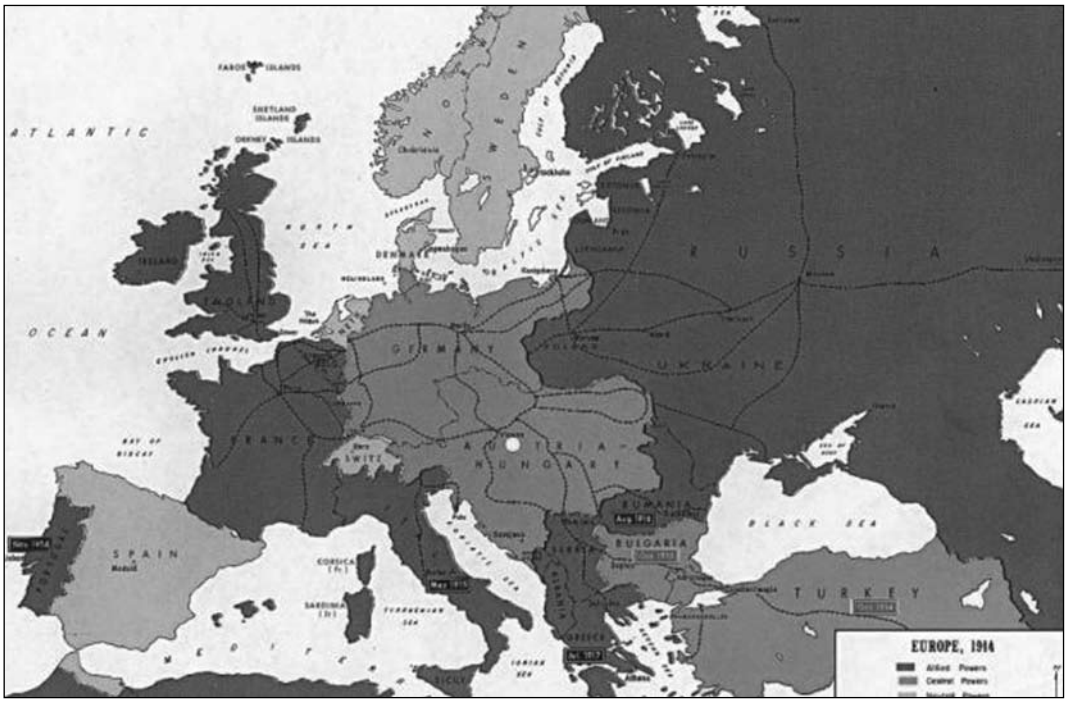

Antanta și Puterile Centrale

gim politic, partide, coaliții de guvernare, grupuri de interes, opinie publică etc) sau externi (polaritate, alianțe etc), de accesul incomplet la informație, factori care limitează libertatea de acțiune a statului. De aceea ne propunem să analizăm câțiva factori ce afectează decizia la nivel individual și de grup, spre a constata posibila sau probabila abatere de la un model „pur" al actorului rațional.

Marele Război
– costuri și beneficii pentru România

România, abandonată în toamna anului 1917 de o Rusie ce se destrăma sub acțiunea grupurilor etnice centrifuge și se comuniza, a fost obligată să se declare înfrântă de Puterile Centrale, așa cum se știe, semnând armistițiul de la Buftea și apoi tratatul de pace de la București în 1918, dar ulterior prin victoria generală a Antantei a obținut majoritatea teritoriilor populate cu români din Imperiul Austro-Ungar, odată cu destrămarea acestuia. De asemenea, a obținut și Basarabia, prin destrămarea Rusiei, stat ce ne fusese aliat în război. Așadar scopul major al intrării în război a fost nu doar atins ci chiar depășit, cu toate că Banatul a fost împărțit cu Serbia. România a obținut astfel circa 156.000 km^2, ajungând la 296.000 km^2 și-a mărit populația cu încă 8,5 milioane locuitori, ajungând la 16.250.000 locuitori în 1919. Astfel că doar aproximativ 600.000 de români se găseau în alte țări după tratatele de pace. În 1920, cam 30% populație era formată din minorități, față de 8% în 1912, la recensământ. Potențialul industrial al României a crescut cu 235% în 1919 față de 1916, mai ales grație aportului adus de Banat și Transilvania.[4]

Dar și costurile participării la război au fost foarte mari. Țara a pierdut peste 300.000 de militari (morți, răniți, dispăruți) din totalul de circa un milion de decedați și încă pe atât victime civile cauzate direct sau indirect de război (boli contagioase, mizerie etc). In total e vorba de aproximativ 10% din populația țării calculată la nivelul anului 1914, fiind una dintre cele mai mari rate ale pierderilor umane dintre toți beligeranții, raportat la populație. Desigur, se putea și mai rău – de pildă precum Serbia, care a pierdut cam 27% din populație (60% din cea masculină), adică peste un milion de locuitori din 4,5 milioane. La noi o generație intreagă de tineri născuți între 1880 și 1895 a fost decimată, iar acest deficit a fost greu de acoperit în perioada interbelică. Parțial s-a compensat cu venirea de cadre tinere din Ardeal și Banat, din Bucovina, oameni pregătiți temeinic în fostul imperiu dualist, poligloți, competenți profesional. De asemenea, pierderile economice au fost estimate de istorici la circa 72.000 milioane lei aur.[5]

În 1916, adepții aderării la Antantă erau mai ales liberalii și o ramură a conservatorilor, o bună parte din ofițerii armatei, din opinia publică, pe când adepții „Puterilor centrale" (sau „germanofilii", termen creat spre a forma un antonim al lui „francofili") aveau de partea lor politicieni conservatori precum P.P. Carp, liberali anti-ruși precum C. Stere, numeroși intelectuali dar și ofițeri superiori. Trebuie să privim cu atenție situația internațională din vara anului 1916, ca să înțelegem cum vedeau decidenții români posibilitatea ca țara noastră să intre în război. În general, forțele Antantei și ale Puterilor Centrale se aflau într-un echilibru instabil și cu perspectiva scăzută a unei posibile victorii rapide a uneia dintre tabere prin strategii ofensive, de surprindere și superioritate materială asupra inamicilor, mai degrabă victoria fiind posibilă prin defectarea unor aliați. Nu se putea anticipa clar victoria unei dintre tabere, protagoniștii ambelor fiind sleiți după doi ani de încleștare. Probabilitatea ca SUA să intre în război era una scăzută, cu toate că Washingtonul nu dorea sub nici o formă o hegemonie germană în Europa, însă opinia publică americană era mai degrabă izolaționistă. Dacă pe frontul de Vest, bătălia de la Verdun deja se purta staționar, cu foarte multe victime, și se caracteriza prin existența tranșeelor și supremația sistemelor și armelor defensive, în Est Rusia reușise să provoace mari pierderi Austro-Ungariei prin teribila ofensivă Brusilov (iunie-septembrie 1916) și să o învingă în Galiția și Bucovina. Insă în septembrie 1916, ajutate de Germania, trupele austro-ungare aveau să stopeze ofensiva rusă, evitând căderea Budapestei. De aceea, credem că România ar fi avut un avantaj dacă intra în război în iunie în loc de august, pentru că austro-ungarii și germanii nu ar fi avut multe trupe pentru frontul din Ardeal. Pe frontul din Sud, la Salo-

România înainte de Primul Război Mondial

România Mare

nic, britanicii și francezii nu se pregăteau de un asalt major contra forțelor otomane, bulgare și germane, după ce nu putuseră salva Serbia de dezastrul invaziei Puterilor Centrale, doar o parte din armata sârbă trecând munții Albaniei și ajungând în Grecia, unde a fost folosită în luptă de anglo-francezi abia din 1916.

Ca să analizăm comportamentul de politică externă și de securitate al României recurgem la paradigma actorului rațional, de la care curentul Realist și Neorealist împrumută imaginea statului ca actor rațional, unitar și omniscient, care urmărește maximizarea avantajelor și minimizarea costurilor. Desigur că decidenții ce acționau în numele interesului național al României o făceau într-un mod care să aducă beneficii cât mai mari țării și să diminueze riscurile aferente unui război. Dacă paradigma respectivă s-ar aplica într-un mod matematic, cantitativist, ar trebui măsurați kilometrii pătrați, resursele naturale și populația provinciilor la care România aspira: Transilvania, Banat, Bucovina, Maramureș respectiv Basarabia și Bugeacul. Se presupunea că aportul cel mai mare de cetățeni, teritorii și resurse constituie scopul rațional al deciziilor ce urmau a fi luate. Evident, teritoriile austro-ungare erau mai întinse și mai bogate în populație și resurse (inclusiv cu aport industrial semnificativ) decât cele controlate de Rusia (Basarabia era preponderent agrară și înapoiată în plan tehnologic), așadar România a ales să se alieze cu Antanta printr-o opțiune de tip rațional. Dar a existat și o preferință non-rațională, la nivel afectiv. După cum arată Lucian Boia, „Transilvania strălucea mult mai tare decât Basarabia în imaginarul românesc”[6] din cauza propagandei pro-unire și a mitului politic al teritorului-leagăn pentru națiunea română. Ion I.C. Brătianu, premierul din acea vreme, era un adept fervent al „dezrobirii” Transilvaniei de sub dominația maghiară. De asemenea, opinia publică din România era pro-franceză, ceea ce explică și acceptarea riscului unei alianțe cu Rusia, actor care se comportase abuziv față de România după războiul antiotoman din 1877, obligându-ne la schimburi forțate de teritorii (Bugeac contra Dobrogea). A nu se uita că în epoca în care România a fost aliată cu Germania și Austro-Ungaria, planificarea apărării se baza pe scenariul războiului anti-rusesc.

Ion I.C. Brătianu

Guvernul Ion I.C. Brătianu teoretic a avut de ales în mod rațional între trei opțiuni: neutralitate până la final, alianță cu Antanta și alianță cu Puterile Centrale. In realitate, pe parcursul anilor 1915-1916 „echipa Brătianu” a negociat doar cu Antanta, nemaiexistând și celalaltă opțiune de alianță.

Ca să vedem exact ce opțiuni a avut și cum au gândit decidenții vom recurge la teoria „poliheuristică” și la cea a „perspectivei”, spre a combina abordarea prin prisma alegerii raționale și cea de tip cognitiv.

Incercăm să arătăm că factorii psiho-cognitivi specifici liderilor au jucat un rol major în luarea deciziei de beligeranță, deoarece au influențat credințele, ideile și normele acestora. De aceea, abaterile față de un model pur de *rational choice*, față de paradigma realistă și neorealistă, pot fi importante, dovedind așa numita „bounded rationality” (raționalitate limitată) specifică decidentului în situație de criză politico-militară majoră.

De ce a fost preferată Antanta?

România a avut un tratat secret cu Germa-

nia şi Austro-Ungaria, care a fost valabil peste 20 de ani, însă de el nu ştiau nici măcar toţi miniştrii cabinetelor succesive şi nici opinia publică, majoritar antantofilă. După care în vara lui 1914 s-a decis trecerea la starea de neutralitate. Se ştie că în al doilea război balcanic, Viena susţinuse pretenţiile de mărire teritorială ale Bulgariei, în dauna Serbiei şi Greciei şi fusese ostilă deciziei României de a cere în compensaţie Cadrilaterul, decizie susţinută însă de Rusia prin vocea ministrului de externe Sazonov[7]. De aceea, liberalii români în general erau anti-Dubla Monarhie, mai ales după ce devenise clar că nici Germania nu putuse convinge Viena să fie mai favorabilă interselor româneşti. Opinia publică românească devenise şi ea majoritar ostilă intereselor austriece în Balcani, şi nu accepta felul în care dubla monarhie trata drepturile minorităţii româneşti din Ardeal.

În plan strategic, dacă România ar fi fost aliată cu Puterile Centrale, aşa cum stăteau lucrurile până in iulie 1914, s-ar fi completat flancul sud-estic, legătura terestră dintre Dubla monarhie, Bulgaria şi Turcia şi am fi ajutat Austro-Ungaria să apere linia Carpaţilor, eventual în atacul contra Serbiei sau o puteam ajuta să ducă mai multe trupe spre a lupta în Galiţia şi Bucovina cu ruşii. Guvernul liberal în frunte cu Ion I.C. Brătianu a ales Antanta, deşi factorii de incertitudine erau mai numeroşi, calculele putând fi greşite. Deşi la final România a fost în tabăra victorioasă, nu se poate spune că Brătianu a calculat exact şi a anticipat cu precizie matematică deznodământul, ci doar că a acţionat raţional. Hazardul a jucat şi el un rol. Cunoscând activitatea propagandistică a lui Lenin şi a bolşevicilor ruşi se putea anticipa o revoluţie de stânga în Rusia, în special dacă războiul nu era victorios. Eventual putea fi prevăzut un eşec al frontului de la Salonic, după eşecul dezastruos al debarcării din Galipoli. Însă nu şi înfrângerea României în faţa Bulgariei la Turtucaia, unde poziţia defensivă fusese fortificată timp de doi ani iar cei 39.000 de români puteau teoretic să facă faţă cu brio celor 50.000 de bulgari şi germani dacă ar fi fost bine înarmaţi, instruiţi şi comandaţi.

Brătianu şi „echipa" sa au negociat îndelung cu Rusia şi Franţa, în special, căutând să obţină toate teritoriile populate cu români din cadrul Dublei Monarhii: Bucovina până la Prut, Banatul in intregime, Transilvania şi teritoriile cu români până lângă Seghedin. Din partea Rusiei, Sazonov nu accepta ca Rusia să renunţe la Bucovina (accepta doar graniţa între Siret şi Suceava) şi Serbia la Banat (ţinutul Torontal). Rusia fusese desigur iritată de refuzul României din 1915 de a lăsa trupe ruse să tranziteze ţara noastră spre a ajuta Serbia atacată pe două fronturi. De aceea, premierul ungar mai spera ca România să aleagă coaliţia Puterilor Centrale, din teama de a nu fi atacată simultan din sud şi din nord-est. Generalul rus M.V. Alexeiev, deşi destul de brutal faţă de cererile româneşti ca Rusia să aducă o armată în Basarabia (urmând apoi a fi mutată în Dobrogea, spre a presa Bulgaria) şi să existe o ofensivă rusească din Baltica în Bucovina (spre a ţine ocupate forţele Dublei Monarhii), în timp ce anglo-francezii trebuiau să aducă 500.000 de soldaţi pe frontul din Salonik, a acceptat totuşi să aducă 10 divizii in Sudul Moldovei.[8] Politicieni şi militari cu rang înalt din Rusia încercau să minimalizeze importanţa intrării României în război de partea Antantei, preferând să ofere doar promisiuni vagi. In schimb ambasadorul Dublei Monarhii la Bucureşti, Ottokar Czernin, intuia în primăvara anului 1916 că România va prefera Antanta, mai ales dacă armatele ruse reuşeau să spargă frontul din Galiţia şi Bucovina. El afirma că Brătianu aşteaptă trei lucruri: victorii ruseşti decisive pe frontul nordic, arme din partea aliaţilor şi culegerea recoltelor de pe câmp.[9] Austro-ungarii se străduiau să îi convingă pe germani că România va intra curând în război de partea Antantei, mai ales după ce criptografii lor reuşiseră să spargă codul diplomatic folosit de Italia şi aflaseră de negocierile lui Brătianu cu Antanta.[10] Deşi Von Hötzendorf, şeful Înaltului Comandament Austriac, cerea un atac preventiv prin surprindere contra României, omologul german ezita, nefiind convins de necesitatea acţiunii iar diplomatul austriac Von Czernin şi ambasadorul german la Bucureşti, Von dem Bussche, afirmau în prima jumătate a lunii august că regele Ferdinand va reuşi să dejoace planurile lui Brătianu, numind un guvern nou condus de germanofilul conservator Titu Maiorescu.[11] Celebrul general german Von Falkenhayn a considerat că austriecii exagerează şi oricum România nu

poate intra în război până când recolta nu va fi strânsă, aşadar spre final de septembrie. Glenn Torrey consideră că Ferdinand şi prinţul Ştirbey au reuşit să menţină aceste speranţe false ale austriecilor şi germanilor, împiedicând planul lui Hötzendorf.[12] Însă din 29 iulie, Hötzendorf, Falkenheyn şi generalul bulgar N. Jekov (şeful secţiei „operaţii" la Sofia), au convenit o strategie prin care Armata a-III-a bulgară, combinată cu forţe turceşti şi germane, ar fi atacat la Turtucaia, apoi în Dobrogea, ulterior forţând Dunărea şi participând la ocuparea Bucureştiului. Iar în Transilvania, germanii şi austro-ungarii, ştiind că nu pot aduce repede forţe de pe alte fronturi, au convenit să accepte ca inevitabilă pătrunderea armatei române, dar într-un mod controlat şi întârziat, urmând să izoleze şi să înconjoare ulterior aceste forţe, spre a le anihila.[13] Obligate să aloce forţe pe alte fronturi, Berlin şi Viena aveau în Ardeal doar Armata 1 austro-ungară cu trei divizii, două brigăzi de infanterie şi o divizie de cavalerie, iar la final de iulie au trimis şi 12 batalioane de miliţii, în sprijinul grănicerilor şi jandarmilor aflaţi deja în dispozitivul defensiv. Ulterior şi trei divizii austro-ungare epuizate de luptele din Galiţia au sosit în Transilvania, iar germanii au promis patru sau cinci divizii de infanterie şi maxim două de cavalerie. Generalul austro-ungar Arthur Von Straussenburg, comandantul Armatei 1 ştia că nu poate apăra o graniţă de 600 km, ci doar să întârzie pătrunderea românilor şi să aştepte atacul bulgar dinspre Dunăre.[14] Regele Ferdinand, Brătianu, Duca şi ceilalţi lideri liberali nu cunoşteau desigur decât vulnerabilitatea austro-ungară din Ardeal nu şi planurile eficiente ce implicat sprijinul bulgar şi german. Mai ales după ce armata bulgară a atacat la Salonik şi a determinat replierea armatelor aliate conduse de generalul Sarrail, care nu mai puteau ajuta ţara noastră, aşa cum s-ar fi întâmplat dacă Brătianu ar fi semnat convenţia la final de iulie sau început de august. Aşadar să reţinem că adversarii României din 1916, erau deja pregătiţi la final de august să ne facă faţă, statele majore militare ale acestora anticipând atacul României în Transilvania şi demarând din timp măsurile de contracarare. Doar amploarea sprijinul rusesc pentru România nu putea fi influenţată direct de aceştia, ci doar indirect, pe alte fronturi.

Generalul francez Maurice Sarrail

Sindromul „wishfull thinking" şi subestimarea Bulgariei

România pare să fi acceptat din start că va lupta pe două fronturi, exact la fel ca Germania şi Austro-Ungaria (până când Italia s-a declarat beligerantă şi au fost trei fronturi), dar având de apărat un front imens, ce urma linia Dunării (de la intrarea în ţară până la Marea Neagră) şi a arcului Carpaţilor. Armata nu era suficient de dotată cu armament modern, de asemenea muniţia nu era îndestulătoare iar aliaţii occidentali ne trimiteau cu dificultate arme şi muniţii prin Rusia. Se estimează că Armata României dispunea de doar 430 de ofiţeri superiori inclusiv generali cu pregătire avansată (din totalul de 20.000 ofiţeri), aşadar prea puţini ofiţeri de stat major, şi nu toţi erau distribuiţi in unităţi operative, total insuficient pentru numărul de comandamente formate în vederea mobilizării.[15] De asemenea, Şcoala Superioară de Război şi-a intrerupt cursurile între 1914 şi 1919, iar ofiţerii în rezervă adesea

nu aveau o pregătire adecvată.

Nu aveam graniță decât cu Rusia, dintre statele aliate, iar aceasta deja din anii anteriori se arătase iritată de încăpățânarea României de a nu muta armata și guvernul dincolo de Prut, unde forțele noastre s-ar fi putut integra în mecanismul militar rusesc, pierzând autonomia strategică. Istoricii arată că între România și Rusia, la nivel de elite politico-militare, domnea neîncrederea.[16] De aceea, ar fi trebuit să se conștientizeze riscul ca Rusia să nu fie un aliat solid, care să ne ajute în caz de necesitate, ci unul capricios și chiar periculos. Episodul tezaurului românesc depozitat la ruși, la sugestia acestora, avea să sporească acest sentiment. În plus, după plecarea lui Sazonov din postul de ministru de externe, noul ministru de la Petrograd era un adept al negocierilor secrete cu Berlinul spre a scoate rapid țara din război! Evident, liderii români nu cunoșteau aceste detalii...

Teoretic România nu avea nici o șansă să reziste dacă inamicii austro-ungari și bulgari își concentrau forțele disponibile contra sa, deoarece armata națională nu era destul de numeroasă și de bine dotată spre a acoperi uniform acest front extrem de larg. Insă se sconta pe ajutorul aliaților, care prin ofensivele din Galiția, Bucovina, Salonic dar și prin frontul din Verdun urmau să oblige Viena, Budapesta și Sofia să își împartă forțele. Prin atacarea Austro-Ungariei și defensiva înaintată față de Bulgaria, de fapt Bucureștiul adopta un fel de mini-plan Schlieffen, însă unul bazat masiv pe forța de atac a aliaților mai puternici. Clar, România nu ar fi putut învinge singură armatele autro-ungare (peste 3 milioane de soldați cu tot cu rezervele mobilizate), așa cum Germania spera să învingă Franța în august-septembrie 1914.

Liderii români, în frunte cu premierul liberal Ion I.C. Brătianu, par să fi suferit de sindromul super-optimismului (*wishfull thinking*): au supraevaluat forța militară și industrială a propriei țări, ajutorul aliat și au subestimat puterea militară a Bulgariei și Austro-Ungariei. Bulgaria fusese înfrântă practic fără să se poată opune pe câmpul de luptă în războiul balcanic din 1913, ne cedase Cadrilaterul și armata română fusese la un pas să ocupe și Sofia. Nu era considerată un adversar de calibrul nostru. S-a dat prea puțină importanță forței ofensive a Bulgariei, stat care investise foarte mult în armată de la începutul secolului XX. Se credea la București că bulgarii nu vor îndrăzni să atace in Dobrogea dacă acolo vor fi trupe rusești. Dar era logic și rațional să se constate că totuși bulgarii aveau un avans față de noi în Marele Război – demaraseră operațiile în toamna lui 1915 și contribuiseră la zdrobirea Serbiei, alături de austro-ungari și germani. Bulgaria fusese finanțată, înarmată și pregătită de germani, cu toate că o parte a populației, elitelor politice și militare simpatiza încă cu Rusia. In februarie-martie 1913, in atacul contra fortăreței otomane Adrianopole, bulgarii fuseseră capabili de atacuri folosind aviația, poate primele bombardamente aeriene din Europa conform istoricului R.J. Crampton.

România ceruse în 1913 Bulgariei teritorii în compensație pentru mărirea acestui stat în Tracia și Macedonia, spre a conserva echilibrul de putere in Balcani. Și ca o răsplată pentru non-intervenția noastră împotriva bulgarilor în primul război balcanic. Granița de nord a Bulgariei nu era apărată în vara anului 2013 deoarece armata bulgară lupta contra Greciei și Serbiei în Macedonia. În acest fel, România primise practic fără luptă Cadrilaterul dar se alesese cu ura și dorința de revanșă a bulgarilor. Bulgaria a considerat că România i-a afectat interesele naționale fără să existe precedente de ostilitate și război. În plus, o parte dintre naționaliștii bulgari doreau să obțină și Dobrogea de Nord, spre a o uni cu cea de Sud. Pe ansamblu, în 1916, atât Bulgaria cât și România erau state revizioniste, cu pretenții teritoriale față de vecini.[17] In iulie 1914, Sofia primise un împrumut de 500 de milioane de leva aur de la un consorțiu bancar din Germania.[18] Încă din toamna anului 1915 Bulgaria devenise un fel de satelit al Germaniei: moneda germană și cea austro-ungară circulau ca monede oficiale, germanii controlau căile ferate și telefonia, iar Uzinele Krupp aprovizionau armata bulgară cu piese de artilerie. In plan politic era sprijinită de Austro-Ungaria în dauna Serbiei. Așadar decidenții români puteau presupune încă din 1914 că probabilitatea alegerii de către Sofia a taberei Puterilor Centrale era destul de mare, pentru că Antanta nu îi putea promite părți din Serbia sau Grecia fără acordul acestora.

Cadrilaterul

Dar în primul an de război Bulgaria s-a declarat neutră, spre a negocia cu ambele alianțe și a obține maximul de teritorii populate cu bulgari în Macedonia și Tracia. Decidenții din România ar fi trebuit să știe că anii de război 1912-1913 și 1915-1916 nu sleiseră total de putere Bulgaria, aceasta având încă o armată destul de numeroasă și bine echipată și contingente anuale de tineri incorporabili care în parte compensau pierderile de peste 100.000 militari în cele două războaie balcanice din 1912-1913. Reușise în 1913 să mobilizeze cam 30% din totalul bărbaților, adică aproximativ 600.000 de soldați, cu puțin sub România anului 1916. In plus era și experimentată, călită în urma luptelor cu otomanii, sârbii și grecii.

România nu a putut ajuta Serbia în octombrie 1915 printr-un atac contra Bulgariei, deoarece era încă în stare de neutralitate. De aceea nu ar fi putut permite nici trecerea armatei ruse pe teritorul ei în ajutorul sârbilor, așa cum solicitase Petersburg-ul. Cu armata și guvernul în exil în insula Corfu, Serbia ca stat dispăruse de pe hartă (sau, mai corect spus, era un „stat în exil"), fapt cu care comandanții germani și bulgari se mândreau in discuții private. Rusia ceruse în 1915 României și Greciei să ajute Serbia invocând tratatul defensiv greco-sârb din 1913, contra Bulgariei. România nu semnase tratatul dar intervenind contra Bulgariei implicit acceptase acel acord sârbo-grec deși ea era legată prin acordul secret cu Cvadrupla alianță (reînnoit ultima dată, culmea, tot la inceputul anului 1913). Viena fusese extrem de nemulțumită de acțiunea anti-bulgară a României, Sofia fiind deja pionul regional al Dublei monarhii. Ulterior în 1914 țara noastră se declarase neutră și cum Serbia era beligerantă rezulta că legal nu aveam nici un fel de obligații față de aceasta. Dar în acest fel, prin înfrângerea sârbilor, Bulgaria devenise mai puternică, astfel că, spre deosebire de statele Antantei,

Puterile Centrale aveau continuitate terestră neîntreruptă între Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Imperiul Otoman. Ocupând părți din Albania „centralii" aveau acces și la Marea Adriatică. Trupe bulgare se aflau în Macedonia ocupată, altele avansaseră și în nordul Greciei în 1916, ocupând sate și orașe (Drama, Seres, Kavalla), sporind presiunea asupra frontului de la Salonic. Probabil că Bulgaria suferea de supra-extindere (*overstretching*), compensând totuși cu ajutorul german dat în trupe, instructori și arme.

Ipoteza Z – alegerea „patriotică" a lui Brătianu

Conducerea politică a României, mai ales premierul Brătianu, a ales așadar atacul contra austro-ungarilor în Transilvania, spre a elibera acest pământ pe care majoritatea populației române îl râvnea și nu cum cereau unii militari atacarea Bulgariei. La fel ca și în Germania, Franța, Rusia, exista și la noi acel „cult al ofensivei" – se credea că cel care atacă primul, prin surprindere, are un avantaj decisiv asupra celui ce se apără. S-a recurs la Ipoteza Z din panoplia planificării Statului Major, în dauna ipotezei de atac prioritar la sud de Dunăre, neatractivă pentru „echipa" Brătianu deoarece Bulgaria era văzută ca un actor slab și nu avea nici teritorii locuite compact de români, pe care să le anexăm spre a mulțumi opinia publică. Mai mult, Brătianu s-a opus vehement ca România să declare război Bulgariei și Germaniei, spre a nu părea stat agresor. Înaintarea forțelor române în Ardeal în schimb era văzută ca act patriotic de dezrobire a fraților subjugați de Dubla monarhie. Și urma să beneficieze teoretic de sprijinul forțelor ruse care din Galiția și Bucovina, prin ofensivă susținută, puteau deschide avansarea pe direcția Budapesta, obligând Viena să mute trupe din Ardeal spre a evita colapsul, ceea ce convenea României. Pe flancul sudic, Armata a-III-a română trebuia să blocheze orice ofensivă a Bulgariei, deja ocupată cu frontul din Salonic. În același timp, forțe rusești urmau să ajungă in Dobrogea, și să avanseze pe aliniamentul Cernavodă-Medgidia. Împreună, românii și rușii puteau înainta apoi în teritoriul inamic din Bulgaria, pe linia Rusciuk-Varna, spre a o împiedica să mai conteze în încleștarea Rusiei cu Austro-Ungaria, deoarece bulgarii trebuiau să lupte simultan și contra franco-britanicilor pe frontul grecesc de la Salonic. Spre deosebire de momentul de început al Marelui Război, în 1916 nu se mai credea că va fi un război scurt, de câteva luni.

Gândind în termeni strict strategici, România ar fi trebuit poate să atace direct și din plin Bulgaria, de preferință în toamna anului 1915 sau în primăvara anului 1916, cu o pregătire ofensivă prealabilă și să încerce scoaterea ei din luptă sau distrugerea unei mari părți a forțelor sale armate, în timp ce grosul forțelor bulgare se lupta cu sârbii și apoi cu anglo-francezii în nordul Greciei. Sofia făsuse în 1915 unele pregătiri pentru o confruntare posibilă cu România dar ar fi putut fi surprinsă cu un atac preventiv deoarece grosul pregătirilor le-a făcut în iulie-august 1916. Dar Brătianu s-a opus iar România a așteptat până în vara anului 1916, ratând mai multe momente bune de a intra în război, menajând susceptibilitățile liderilor bulgari, în speranța că Sofia nu va ajunge să lupte contra Bucureștiului. Din păcate nici în septembrie 1916 nu am putut conta pe aliatul rus, comandantul forțelor ruse, generalul Andrei Zaionchkovski nu a vrut sau nu a putut să execute ordinul de a ajuta ofensiva română în Turtucaia. Rusia nu a vrut să piardă trupe și echipament în lupta cu Bulgaria, stat mic și cu orientare tradițională pro-rusă, proslavă. Evident, Petersburgul dorea mai ales să obțină Strâmtorile turcești și Constantinopolul, dar nu considera probabil că Bulgaria e o piedică reală în calea acestui deziderat. După înfrângerea Berlinului și a Vienei, se estima că Sofia se va reorienta către Rusia imediat, aceasta fiind protectorul tradițional al intereselor bulgare în Balcani. Sau poate Rusia spera ca România să scoată Bulgaria din ecuație fără contribuție rusească. De asemenea, aliatul rus nu a desfășurat o ofensivă care ar fi fost foarte utilă României, cea din Pasul Tătarilor, din Ucraina subcarpatică. Rusia promisese un ajutor de circa 200.000 trupe, care poate că ar fi schimbat soarta luptelor din Dobrogea, însă nu s-a materializat atunci, în toamna anului 1916. Forțele (mici) sârbești din Dobrogea au refuzat să ajute România la Turtucaia, aflând că Banatul era promis integral țării noastre. Fără ruși și sârbi, am luptat singuri în acea bătălie pierdută contra bulgarilor.

În ce privește frontul de Sud, să spunem că destinul dramatic al Serbiei s-a datorat în parte și încăpățânării acesteia. Serbia, sprijinită de Rusia, nu vrusese în prima parte a anului 1914 să cedeze măcar o bucată din Macedonia (fostă otomană), spre a ajuta Antanta să coopteze Bulgaria și astfel a își salva flancul estic, evitând încercuirea și atacul pe mai multe fronturi. Dacă Serbia ar mai fi luptat în septembrie 1916, România ar fi avut un aliat cu care să se coordoneze contra Bulgariei și Austro-Ungariei. Totodată, fără Bulgaria de partea lor, Puterile Centrale puteau eșua în a cuceri Serbia, cum se întâmplase și în 1914. În 1915-1916, cu Italia intrată în război și Rusia inițial victorioasă în Galiția, se putea anticipa o înfrângere a Austro-Ungariei, ceea ce ar fi lăsat România liberă să ocupe Ardealul, Bucovina și Banatul, cu armatele unu, doi si Armata de Nord, evident dacă putea menține poziția defensivă la Sud de Dunăre. Teama lui Brătianu era ca nu cumva Rusia să ocupe Ungaria și Ardealul fără ca România să fi ieșit din neutralitate, deoarece a primi „cadou" Ardealul de la Petersburg (Petrograd) nu era deloc convenabil pentru diplomația română. Ulterior, Rusia nu a oferit ajutor suficient României nici în Bucovina și nici în Dobrogea, în timp ce pe frontul din Salonic anglo-francezii nu aveau voința să declanșeze un atac violent contra bulgarilor, turcilor și germanilor ca să le limiteze forța atacului direcționat spre nordul Dunării.

Rusia avea să cedeze apoi sub impactul atacului german pierzând teritoriile „poloneze", fiind evident vulnerabilizată de revoluția din februarie 1917, de aceea nu s-a mai putut opune eficient Germaniei. Berlinul avea să îi folosească pe Lenin și pe colegii săi, finanțând așadar efortul de comunizare a Rusiei, și scoțând-o în mod ingenios din luptă. (Așadar Karl Marx a fost cetățean german iar Germania a ajutat concret la instalarea comunismului în Rusia, pentru ca peste douăzeci de ani prin Hitler, involuntar, să determine avansul comunismului în Europa Centrală.) După succesul revoluției bolșevice din octombrie, România a rămas singură, fără aliatul rus, nemaiputându-se opune teribilei forțe a Germaniei. Ba chiar riscând o revoluție comunistă adusă de soldații ruși, aflați în plină debandadă. Soldații bulgari și turci au comis atrocități în Dobrogea, de asemenea jefuind teribil această provincie. Dacă persoana regelui Ferdinand fusese în pericol după armistițiul de la Buftea, cand unele cercuri din Germania doreau să aducă pe tronul României o altă familie regală, ulterior comuniștii ruși instigați de personaje nebuloase precum bulgarul Christian Rakovsky, amenințau însăși ideea de monarhie în timpul refugiului din Moldova.

Mutarea trupelor între cele două fronturi

Speriat de succesele românești în Ardeal, contra unei Austro-Ungarii care deplasase grosul trupelor spre a face față mai ales Rusiei și secundar Italiei, în condițiile în care armata română putea ocupa și Valea Mureșului pe unde trecea o cale ferată strategică cu terminal în Sighișoara, și Valea Someșului, Kaiserul Wilhelm l-a destituit pe mareșalul Von Falkenheyn din funcția de șef al marelui Cartier German și l-a trimis în Transilvania spre a organiza trupele pentru rezistență. Germania a creat o armată, a noua, pe fondul stagnării bătăliei de la Verdun, aruncând-o spre frontul estic. Iar România a oprit brusc și eronat avansul pe frontul ardelean pe 26 august (8 septembrie), spre a stabiliza frontul bulgar și a apăra capitala, ceea ce a dat timp Germaniei și Austro-Ungariei să aducă forțe noi în Ardeal, Banat și Bucovina.

Iar episodul Turtucaia, dezastrul din 24 august (6 septembrie) 1916, perfect evitabil afirmă acum unii istorici, a avut un impact psihologic și politic major asupra României, sugerând că țara nu e pregătită pentru un război pe mai multe fronturi contra unor mari puteri și a unora regionale, de asemenea arătând neîncrederea populației în clasa politică ineficientă și coruptă.[19] Intre entuziasmul din 14 august și deznădejdea din 24 august trecuseră doar zece zile, cu adevărat fatidice. Ofensiva din Ardeal durase doar 10 zile, intre 14 și 24 august și fusese oprită spre a trimite forțe pe frontul de sud. Odată cu Consiliul de război de la Periș, pe 15 septembrie 1916, la sugestia generalului Averescu, planul strategic avea să se schimbe, efortul ofensiv principal direcționându-se spre trecerea Dunării prin efectuarea unei acțiuni

de surprindere la Flămânda in zona Giurgiu-Oltenița, adică forțarea Dunării și atacarea din flanc a forțelor bulgaro-germane care luptau cu cele române pe axa sud-nord. Din contră, generalul Prezan solicitase continuarea ofensivei din Ardeal, insistând că Rusia va oferi sprijinul necesar, iar efortul românesc de pe frontul bulgar prin Armata a treia urma să fie consolidat doar cu trimiterea a maxim două divizii de infanterie. Opinăm că România se putea mulțumi cu o apărare eficientă pe flancul sudic, folosind avantajele tranșeelor și artileriei, ale Dunării, fiind greu de crezut că armata bulgară (minus forțele de ocupație din Grecia de Nord), fie și condusă de mareșalul Mackensen, ar fi putut să treacă Dunărea și să amenințe Bucureștiul. Nici măcar nu trebuia recuperat imediat Cadrilaterul, războiul putând fi victorios și fără a dispune constant de integritatea teritorială, mai ales că Dunărea asigura o linie defensivă naturală excelentă. România de fapt a încercat să spele rușinea de la Turtucaia, printr-o victorie majoră asupra armatei bulgare, nerealizând că, în acest timp, Austro-Ungaria primea sprijin masiv german spre a bloca ofensiva viitoare a României pe frontul de Nord și Vest. România a cedat inițiativa pe frontul de Nord fiind copleșită de invazia venită de pe două direcții, având din start de apărat un front imens.

România nu și-a putut îndeplini planurile strategice din toamna anului 1916 din cauza sprijinului inconsistent dat de aliați (mai ales de ruși), însă la fel de adevărat e că înfrângerea atât de umilitoare de la Turtucaia s-a datorat calității slabe a comandamentului, lipsei de comunicare și orgoliilor diverșilor comandanți de armate, precum și slabei înzestrări cu piese de artilerie și mitraliere a armatei naționale.

Infrângerea României din 1918 a avut ca efect și accesul larg al Germaniei în special la resursele energetice și alimentare ale României, ceea ce a permis continuarea războiului cu o anumită eficiență până când SUA au intrat decisiv în luptă și au adus trupele necesare pe frontul de Vest. Paradoxal, România învinsă a contribuit cu resurse la efortul militar al Puterilor Centrale, e drept că involuntar. Dar și dacă am fi fost aliați cu acestea tot am fi fost practic obligați să le aprovizionăm cu cantități mari, așa cum a procedat Bulgaria, pe care pre-

Soldați germani în Bucureștiul ocupat

tențiile germane au sleit-o de resurse mai ales alimentare. Bulgaria a jefuit bunuri din Dobrogea și a dezorganizat viața economică a acestei regiuni românești, încercând să o acapareze cu totul[20] dar fiind blocată de Germania care nu dorea să ofere Sofiei tot acest teritoriu. Ieșirea României din război a permis Centralilor să mute trupele ce luptaseră pe frontul românesc pe alte fronturi, mai ales în Vest, dar avantajul nu a fost important deoarece între timp soseau în Europa trupele americane.

Istoria contrafactuală nu are valoare științifică dar oferă acces la niște perspective foarte interesante. Ce s-ar fi intâmplat dacă Rusia nu se dezintegra și era victorioasă în război? România ar fi primit teritoriile de la Austro-Ungaria dar apoi în zona Europei de Est Rusia ar fi fost hegemonul, un stat care nu ne considera prieteni. Prin urmare obțineam teritorii pentru unificare dar nu și securitate.[21] Adică exact argumentele conservatorilor P.P Carp, A. Marghiloman, T. Maiorescu dar și ale liberalului Constantin Stere, cei ce se opuneau intrării în Antantă, din teama față de Rusia și spre a respecta alianța benefică cu Puterile Centrale. Pe de altă parte, politicieni precum Take Ionescu (Partidul Conservator Democrat) sau Nicolae Filipescu (conservator) se manifestau pentru afilierea la Antantă, sperând ca Parisul și Londra să ofere garanții României inclusiv față de Rusia.

Recent istoricul Lucian Boia a exprimat opinia că România ar fi putut obține „gratis" teritoriile pe care le-a primit prin tratatele de la Versailles și fără să lupte, menținând neutralitatea până la final și apoi folosind armata intactă spre a ocupa aceste teritorii de la imperii învinse și în curs de destrămare.[22] În felul acesta ar fi fost cruțate viețile a peste 400.000 de români – reamintesc, cu totul țara a pierdut circa 10% din întreaga populație ca urmare a participării la război. Există cel puțin două slăbiciuni structurale ale acestui tip de argumentație. În primul rând, statele Antantei nu ar fi recunoscut probabil apartenența Transilvaniei, Banatului, Bucovinei și chiar a Basarabiei la România, iar țări „revizioniste" precum Ungaria și URSS ar fi avut mai multă legitimitate în contestarea dreptului României de a deține aceste teritorii. Desigur, autoritățile române ar fi putut să organizeze plebiscite în provinciile pe care le dorea alipite, dar li s-ar fi reproșat prezența armatei române acolo și influențarea rezultatului final. Poate că Franța și Marea Britanie nu ar fi trimis trupe contra României (nu au făcut-o nici când ocupasem Budapesta în vara anului 1919) dar am fi fost izolați, fără sistemul defensiv creat de Franța în Europa de Est. A nu se uita că SUA nu au recunoscut unirea Basarabiei cu România din cauza modului în care aceasta se făcuse, fără organizarea de referendum popular. Totuși Grecia a intrat târziu în război (iulie 1917), a avut doar 5000 de soldați morți și a luat Bulgariei toată ieșitea la Marea Egee, pe lângă o parte din Macedonia, de asemenea a luat alte teritorii otomane.

In al doilea rând, fără România de partea sa nu putem fi siguri totalmente că Antanta ar fi câștigat războiul sau, mai corect spus, că ar fi rezistat până când SUA au intrat în război. Intrarea României în război a ușurat presiunea germană pe frontul de la Verdun, lucru calculat și dorit de Franța, țara care a insistat cel mai mult pentru intrarea în război. Nu degeaba „Kaiser-ul" german a considerat o catastrofă intrarea României în lupte, fiind foarte tulburat la aflarea veștii, la fel ca și generalul E. Ludendorff. În schimb, neutralitatea până la final urmată de obținerea prin forță a unor teritorii locuite majoritar de români, prin invazie armată neconsimțită de vreun aliat, ar fi concretizat scenariul actorului „blatist" din simulările economice, punând în evidență paradoxul acțiunii colective și tendința de a avea acces la un bun colectiv fără asumarea costurilor.

Repet, în plan strict militar, dacă ne-am fi alăturat Puterilor Centrale, nu luptam pe două fronturi dar am fi suportat tăvălugul forțelor rusești pe frontul estic și în Dobrogea, dar cu ajutor probabil din partea Germaniei (arme, instructori, similar cu ce a primit Bulgaria), și cu o dificilă și improbabilă coordonare cu Bulgaria. Desigur, Berlinul ne-ar fi putut convinge să cedăm Cadrilaterul vecinilor de la sud, promițându-ne la schimb teritorii din actuala Ucrainã.

Studiul politicii externe a statelor a evidențiat că acestea învață din **lecțiile trecutului, prin mecanismul analogiei**. Țări care au avut de pierdut – teritorii, resurse, prestigiu – într-o criză politico-militară, care au dat dovadă de slăbicine ori pasivitate, vor adopta pe viitor

un comportament care să le permită să evite repetarea episodului conotat negativ. Un comportament inovativ, mai agresiv și cu nivel de risc asumat mai mare. Cele care au avut succes în crize anterioare vor repeta același comportament din trecut. În cazul nostru, Bulgaria, care ieșise umilită după al doilea Război Balcanic din 1913 și pierduse inclusiv un teritoriu în beneficiul României (Cadrilaterul), nu mai dorea să treacă în 1916 prin ceva similar, din contră dorea să recupereze imediat ceea ce pierduse. De aceea, când România a intrat în război, liderii bulgari au adoptat un comportament ofensiv, știind și că Germania (liderul Puterilor Centrale) avea nevoie de o victorie bulgară spre a ajuta Austro-Ungaria să facă față atacului românesc din Ardeal și că Sofia putea recupera Cadrilaterul dar apoi poate și toată Dobrogea, dacă Berlinul accepta. Astfel, Bulgaria a avut o motivație solidă de a ataca și a își asuma riscuri mai mari, costuri sporite în oameni și materiale. In schimb, România, care avea experiența pozitivă a anului 1913, a fost destul de previzibilă și nu și-a asumat același nivel de risc, căutând status quo-ul la Sud de Dunăre deși acesta era deja o iluzie. Berlinul, Viena, Budapesta și Sofia aveau deja experiența plină de succes a scoaterii Serbiei din joc, așa că au repetat scenariul și în cazul României.

De asemenea, **teoria perspectivei** (*prospect theory*) a lui Daniel Kahneman și Amos Tversky, o teorie comportamentală cu baza în economie, afirmă că în plan psiho-cognitiv, actorii sociali (decidenții) vor fi dispuși să își asume un nivel mare de risc atunci când e în joc ceva pe care îl încadrează ca pierdere (aversiunea de a pierde – *loss aversion*), pe când dacă un lucru e încadrat ca fiind câștig, tentația de a risca va fi mai mică.[23] In funcție de încadrare (*framing effect*), ca pierdere sau câștig, același element poate genera comportamente decizionale diferite prin percepții diferite.[24] A spune că Transilvania trebuie eliberată sau că trebuie ocupată militar nu e ceva identic – în prima variantă situația e percepută ca pierdere și „actorul" România va accepta un nivel de risc mai mare spre a își atinge obiectivul. Procesul cognitiv are două etape: „editing phase" (idenitificareas opțiunilor) și „evaluation phase" – când se face alegerea, in funcție de „punctul de referință".

Aplicând teoria vedem că Bulgaria a preferat riscul unei lupte cu România pentru ceva ce a pierdut pe „nedrept" (Cadrilaterul), manifestând clar aversiunea față de pierdere, pe când România care câștigase Cadrilaterul în numele logicii balanței de putere, deși nu era populat majoritar cu români, îl considera o achiziție pur strategică, fiind mai puțin dispusă psihologic pentru un război ofensiv contra Bulgariei. Se știe că nu doar unele țări din Antantă dar și unii ofițeri superiori din Armata română chiar ceruseră conducerii politice încă din 1914-1915 ca România să cedeze Bulgariei Cadrilaterul spre a evita războiul pe două fronturi, care s-a dovedit fatal în 1916. Antanta s-ar fi servit de acest element spre a atrage Bulgaria de partea sa, dacă și Belgradul accepta să piardă o parte din Macedonia în favoarea Sofiei. Ulterior, când bulgarii ocupaseră Cadrilaterul, decidenții militari români au decis atacarea prin surprindere, manevra Flămânda, deoarece se manifesta aversiunea față de pierdere, așadar se asuma un nivel de risc mărit spre a recupera teritoriul respectiv și a apăra Bucureștiul. A fost probabil o greșeală strategică dorința de a apăra cu orice preț fiecare bucată din teritoriul național, pentru că dacă ocupam Ardealul complet iar Antanta invingea și ea, oricum bulgarii ne retrocedau Cadrilaterul, ceea ce de altfel s-a și întâmplat la finalul conflagrației.

Transilvania nu fusese a României în timpurile moderne deci conform T.P. decidenții români nu ar fi trebuit să își asume riscuri atât de mari pentru a o cuceri, invers față de Basarabia și de Bucovina, desprinse de Rusia și Imperiul Habsburgic din corpul istoric al României. Dar prin prisma mitologiei naționaliste, Transilvania era percepută ca teritoriu românesc ajuns abuziv în posesia altui stat, așadar încadrată de decidenți ca pierdere pentru națiune, pentru care merita efortul militar de reunificare și asumarea unui nivel mare de risc. Interesant și cazul Rusiei care nu dorea ca Bucovina să devină a României deoarece acolo se găseau mulți etnici ruteni, care în concepția pan-slavistă de la Petrograd făceau parte din „Russki mir" (lumea rusă), cu toate că Bucovina nu făcuse vreodată parte din Imperiul țarist, ci din Moldova medievală (inclusiv sub suzeranitate otomană până la anexarea austriacă din 1775).

Teoria poliheuristică a deciziei – P.H. (Alex Mintz și N. Geva) afirmă că decidenții trec prin câteva etape de analiză și ierarhizare a scenariilor de acțiune, înainte să se ho-

tărască ce acțiune vor executa, existând un compromis între calea rațională și aspectele cognitive. „Heuristica" e o tehnică de a rezolva problemele în suspensie iar „poli", tot cuvânt neogrec însemană „mai multe". În orice proces decizional, afirmă TP, există două etape. Într-o primă fază, decidentul selectează mental doar acele câteva alternative de acțiune care nu îi pun în pericol cariera politică internă („political survival"), prin aplicarea „noncompensatory principle/choices". Selecția presupune utilizarea de „scurtături" heuristice („cognitive short-cuts¨), deci o abatere de la metoda pur rațională. Ulterior va selecta dintre variantele rămase pe cea care maximizează beneficiile și reduce la maxim costurile, servind ceea ce el definește ca interes național, folosind „analytical calculations" bazate doar pe alegerea rațională.[25] De pildă Brătianu, I.G, Duca și ceilalți fruntași liberali, dar și factiunea conservatoare care susținea războiul de partea Antantei, intuiau că prin obținerea de noi teritorii populate cu români carierele lor politice vor avea de câștigat pe termen lung. Ducând țara la război au considerat că servesc interesul național, aducând beneficii mult mai mari decât costurile pentru poporul român. Brătianu a rămas premier și după dezastrul din toamna anului 1916, cariera sa politică a fost pe un trend crescător, cariera sa a continuat cu succes și după marea unire.

„**Codul operațional**" e un alt concept util în studierea luării deciziei. Codul operațional al lui Ion I.C. Brătianu se baza probabil pe idei precum: necesara și inevitabila competiție pentru putere și afirmare între statele europene, dreptul națiunilor de a se unifica, datoria morală a Vechiului Regat de a lupta pentru eliberarea „fraților" de peste Carpați, competiția darwinistă dintre popoare pentru putere și afirmare, apropierea culturală și politică dintre România și Franța (cooperare necesară), destinul european al României și legătura indisolubilă dintre popor și monarhie. Inventat de Nathan Leites și dezvoltat de psihologul american Alexander George, „codul operațional" e prezentarea chintesențială a predispozițiilor cognitive ale unui individ, fiind descris ca o sumă a „credințelor unui lider politic despre natura politicii și a conflictului politic, viziunea sa asupra felului în care dezvoltările istorice pot fi modelate și noțiunile sale de strategie și tactică sunt corecte."[26]

Concluzii

Alegând Antanta și asumându-și un război pe două fronturi, în condițiile în care fiecare front era extrem de lung (Dunărea și Munții Carpați) iar armata națională insuficient echipată, cu prea puțini ofițeri educați în școli superioare de război, cu un Mare Stat Major lipsit de șef o bună bucată de timp (generalul Vasile Zottu era doar de formă în postul respectiv)[27], cu scurgeri de informații către inamici privind planurile de luptă, având contiguitate teritorială cu un singur aliat (Rusia), care în prima fază a luptelor, nu și-a îndeplinit complet obligațiile de a aduce trupe în sprijin, decidenții politici ai României și-au asumat un nivel de risc extrem de mare. Dacă ar fi ales cealaltă alianță, Cvadrupla, costurile umane și materiale ale luptei ar fi fost poate mai mici, fără să fie vreo certitudine că efortul României ar fi înclinat balanța către aceasta, înainte ca SUA să intre în război, cu efect decisiv. De asemenea, dacă nu lua Cadrilaterul sau îl ceda la timp, ori dacă intra în război în toamna lui 1915 atacând prin surprindere Bulgaria și ajutând Serbia și frontul de la Salonic, putea contribui la izolarea teritorială a Imperiului Otoman de Dubla Monarhie.[28] De asemenea trebuie discutată și posibilitatea ca România să fi procurat cumva si să fi folosit gaze toxice spre a facilita pătrunderea în dispozitivul defensiv bulgar la Flămânda – exista un bazin de experți în chimie, s-ar fi putut fabrica sau importa asemenea substanțe care în acei ani nu erau încă interzise de convenții internaționale.

Pentru România a fost un război consimțit, un *war of choice* nu *war of necessity*, așa cum fusese cazul Serbiei, obligată să se apere încă de la începutul Marelui Război. Acesteia nu i s-a oferit ocazia de a fi neutră, putea doar accepta ultimatumul umilitor al Vienei cu toate punctele sale, spre a evita războiul, limitându-i-se suveranitatea. Deși părți mari din teritoriul național (peste 50%) au fost ocupate vremelnic, populația românească nu a avut parte de mari masacre și crime de război precum cele comise de armatele bulgară și austro-ungară contra civililor sârbi sau de armata germană contra

civilior belgieni.[29]. Proporția de soldați uciși în război raportată la totalul armatelor și la populații a fost mai mare în România decât în Franța sau Germania, Italia etc., deși România a luptat doar aproximativ doi ani din cei patru ai războiului mondial. Lupta contra tuturor statelor din Cvadruplă, pe fronturi foarte întinse și cu o slabă dotare materială, de asemenea slaba capacitate sanitară în situația existenței refugiaților în Moldova, explică numărul mare de victime.

Dar în final țara noastră a avut o doză mare de noroc istoric, fiind celebră afirmația ironică a lui P.P. Carp că având atât de mult noroc nu mai e nevoie de politicieni eficienți. Nu se poate spune că Brătianu a calculat exact în august 1916 cum vor evolua lucrurile și că în final vom fi în tabăra victorioasă. S-a plătit un preț foarte mare, mai ales în vieți omenești, dar România a ieșit mult extinsă în plan teritorial și demografic, ceea ce sugerează că paradigma actorului rațional se aplică și în acest caz. Azi trăim într-o epocă zisă „post-istorică", cetățenii europeni nu mai au apetență pentru eroismul militar, războaiele între mari puteri sunt inexistente, predomină statistic războaiele civile în Africa și Orientul Mijlociu, însă numai un ins naiv ar putea crede că a apus definitiv epoca războaielor inter-statale pentru hegemonie.

NOTE

[1] Keith Hitchins, *Romania 1866-1947*, Ed. Humanitas, Bucuresti, 2013, p. 326.

[2] Vezi Andrei Miroiu în volumul *„90 de ani de la intrarea României in Primul Război Mondial"*, Occasional Paper, anul sase, 2007, nr. 9, ISPAIM, Ed. Militară, București, pp.12-13. Acesta afirmă că elitele politice s-au manifestat ca actor rațional in 1916, judecând in termeni de tip cost-beneficii, excluzând „variantele deciziilor pur-patriotice", cu toate că factorul partiotic a jucat și el un rol. El crede că marile puteri au perceput intrarea României in război ca pe o probabilitate mărită de a schimba decisiv echilibrul de putere la nivel sistemic. In acest sens e menționată de regulă disperarea Kaiserului Wilhelm când a primit știrea ralierii României la Antantă, acesta spunând că războiul e pierdut. Aceste relatări aparțin de fapt generalului Ludendorff, in memoriile sale.

[3] Vezi Chris Alden, Amnon Aran, *Foreign Policy Analysis: New Approaches*, Routledge, London, 2011, pp. 27-28.

[4] Keith Hitchins, *Romania 1866-1947*, Ed Humanitas, Bucuresti, 2013, p. 331.

[5] Idem, pp. 331-332.

[6] Lucian Boia, *Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări*, Editura Humanitas, București, 2014, p.69.

[7] C. Clark, *Sleepwalkers*, Penguin Books, London, 2013, p. 278.

Cristopher Clark susține că Serghei Sazonov a încurajat în secret România să ceară un teritoriu bulgar încă de la începutul verii anului 1913, spre a o „pedepsi" pentru că, in ciuda ajutorului rusesc constant, inclusiv in momentul declarării independenței de stat, a prefarat să facă jocurile Austro-Ungariei. Vizita Țarului Nocolae II la Constanța lăsa să se întrevadă o epocă nouă in relațiile dintre București și Petersburg, marcate în general de neîncredere.

[8] Anastasie Iordache, *Reorientarea politică a României și neutralitatea armată*, Ed. Paideia, București, 1998, p. 221.

[9] Idem, pp. 224-225. Dacă trupele ruse intrau in Transilvania, Brătianu era pregătit să accepte intrarea imediată a armatei române în război de partea Antantei.

[10] Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, Meteor Publishing, București, 2014, p. 45.

[11] Idem, p. 46.

[12] Ibidem.

[13] Idem, p. 53.

[14] Idem, p. 49.

[15] Istoricul Ion Giurcă, in volumul *„90 de ani de la intrarea României în Primul Război Mondial"*, Occasional Paper, anul sase, 2007, nr. 9, ISPAIM, Ed. Militară, București, pp. 83-84.

[16] Ion Bulei, in volumul *„90 de ani de la intrarea României în Primul Război Mondial"*, Occasional Paper, anul sase, 2007, nr. 9, ISPAIM, Ed. Militară, București, p. 92. El descrie relațiile dintre armata română și cea rusă ca un melanj de neîncredere și suspiciune, comandanții militari ruși fiind și foarte aroganți în relațiile cu omologii români.

[17] Și Andrei Miroiu consideră că România anului 1916 era un actor revizionist „la nord și la vest de Carpați, și un stat interesat fundamental de status quo la sud de Dunăre."(...) „în centrul Europei politica românească era un revizionistă." Andrei Miroiu, *Balanță și hegemonie*, Editura Tritonic, București, 2005, p. 127.

[18] Crampton, R. J. *Bulgaria 1878-1918*. New York: East European Monographs, 2006. Mai existase în 1914 și o tentativă a Franței de a oferi un credit masiv Bulgariei, cu condiția să cumpere arme franceze. Această înțelegere fusese extrem de dorită de Rusia dar nu s-a finalizat.

[19] Colonelul Petre Otu explică foarte detaliat cauzele înfrângerii de la Turtucaia, într-un studiu, insistând pe calitatea slabă a comandamentului, pe mediocritatea trupelor de miliții teritoriale și a rezerviștilor fără suficientă pregătire, pe deciziile eronate din zilele ce au precedat bătălia. Milițiile au fost doar „carne de tun", lucru confirmat și de scriitorul G. Topârceanu, sergent în timpul luptelor de la Turtucaia, capturat de bulgari și autor al unor memorii din prizonierat remarcabile. Totuși P. Otu arată că și dacă se evita dezastrul atunci, el s-ar fi produs probabil în alt loc deoarece frontul era prea lung și calitatea trupelor noastre inegală, cu multe lipsuri în instruire și armamente. Petre Otu, *Pace și război în spațiul românesc: secolul al XX-lea*, Ed. Militară, București, 2010, pp. 45-63. Vezi la p. 61.

[20] Încă din 1912 când au avut loc la Londra negocierile de pace după primul război balcanic, Bulgaria ceruse toată Dobrogea iar România doar o rectificare de frontieră prin cedarea unor mici teritorii de către bulgari. Franța și Rusia susțineau România, iar Austro-Ungaria susținea Bulgaria. Era clar deja că Bucureștiul nu mai dorea să fie efectiv aliat cu Berlin și Viena. Totuși nu trecuseră decât câtiva ani de când Rusia și Bulgaria semnaseră un tratat secret (1909). Vezi A. Voicu, Romania și războaiele balcanice, Historia, http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/rom-nia-i-r-zboaiele-balcanice, accesat pe 10 aprilie 2016. De asemenea, Anastasie Iordache, *Criza politică din România și războaiele balcanice (1911-1913),*București, Ed. Paideia, 1998

[21] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a III-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002, p. 256.

[22] Lucian Boia, *Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări*, Editura Humanitas, București, 2014, pp. 84-85.

[23] Daniel Kahneman, Amos Tversky, "Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk", *Econometrica* Vol. 47, No. 2 (Mar., 1979), pp. 263-292

[24] A. Mintz, K de Rouen, *Understanding Foreign Policy Decision Making*. Cambridge University Press, 2010, pp. 75-76.

[25] Alex Mintz. "Integrating Cognitive and Rational Theories of Foreign Policy Decision Making: The Poliheuristic Theory of Decision," in Alex Mintz (ed) *Integrating Cognitive and Rational Theories of Foreign Policy Decision Making*. New York: Macmillan/Palgrave, 2003. Vezi și A. Mintz, K de Rouen, *Understanding Foreign Policy Decision Making*. Cambridge University Press, 2010.

[26] A. George, The "Operational Code": A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making, *International Studies Quarterly* Vol. 13, No. 2 (Jun., 1969), pp. 190-222

[27] Petre Otu în volumul *„90 de ani de la intrarea României în Primul Război Mondial"*, Occasional Paper, anul șase, 2007, nr. 9, ISPAIM, Ed. Militară, București, p. 66.

[28] În 1915 Rusia a insistat pe lângă România să cedeze Bulgariei Cadrilaterul spre a o atrage în Antantă.

[29] Sursele sârbești invocă uneori Masacrul de la Surdulica și îl compară cu cel de la Katyn din 1940. Conform acestor surse, atât bulgarii cât și sovieticii au ucis mai ales elitele politice și intelectuale ale inamicilor, spre a tăia voința de rezistență a națiunilor pe care le urau, eliminând-le baza culturală de reproducere a valorilor naționale. De precizat că în războiul balcanic din 1913 atât grecii cât și sârbii fuseseră acuzați de presa din Bulgaria de a fi comis masacre contra civililor etnici bulgari din Macedonia și din zona Salonicului. Episoadele de genocid au fost relativ frecvente în perioada 1912-1916 in Balcani, în zonele cucerite pe rând de armatele celor trei state. Nu e exclus ca armata bulgară să fie dorit să „răzbune" acte de genocid comise sau atribuite adversarilor sârbi și greci. De precizat că unii martori oculari români au arătat cu trupele bulgare au comis sporadic crime și violuri în Dobrogea de nord (zona Tulcea), ocupată vremelnic.

VESTUL PENINSULEI BALCANICE – ISTORIE ȘI GEOPOLITICĂ: ALBANIA, DE LA „PROTECȚIONISM” LA „IZOLAȚIONISM”

CERASELA MOLDOVEANU *

Abstract

Politics of Albania during the communist period (1945-1989) is basically defined by two distinct periods. Between 1945-1977, the authoritarian regime of Enver Hoxha always sought political, economic and ideological support from a great power with the same communist ideology, a kind of „protectorate” able to confer economic and state security.

Immediately after the war, between 1945-1949, the regime had as ally Tito's Yugoslavia, which has overextended its protectorate, worrying the regime from Tirana. Relations with Yugoslavia were broken, being replaced by the USSR. Until Stalin's death, relations were good, but the conciliatory policy of Khrushchev with the western states and Yugoslavia will gradually cool relations with Albania. In addition, the economic support given by USSR was on remand and directed mainly to the agricultural sector and not to the industry, as the regime of Tirana wanted. In April 1962, the USSR relationships came to an end. What followed was a long relationship with China, from which it received a substantial economic and financial aid, with greater freedom in the development of economic, especially industrial goals. Albania supported and implemented its own version of the Chinese Cultural Revolution, which was taken to the extreme. A slight cooling of relations between the two countries occurred with the change in China's foreign policy (toward the USSR, Yugoslavia and resumption of relations with the US), something that Albania was not consulted of. But Albania needed the economic support of China. In July 1978, the Chinese government, increasingly tired of the vehement criticism coming from the Albanian regime, suspended military and economic relations with Albania. Thus, Albania entered a period of deep external isolation, while internally E. Hoxha strengthened his totalitarian regime. Political and economic independence was taken to the extreme, Albania resisting with internal resources and the accumulation of previous years.

This state of isolation was maintained by the Albanian leader until his death in 1985, manifested especially with the great powers, the USA, USSR and China but also to other Western countries and from the communist bloc, like Yugoslavia. His successor, Ramiz Alia, initially continued this containment policy, followed in the 1990s by a relaxation of Albania's relations with other countries of the world, including the USA.

Keywords: *Albania, Enver Hoxha, isolation, totalitarian regime*

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Perioada de „Protecționism”

Prin analizarea conținutului politicii externe promovate de Albania după Al Doilea Război Mondial și până la finalul erei comuniste, trăsătura definitorie pare să se încadreze „complexului” statelor mici, influențate de jocurile politice ale Marilor Puteri. De la formarea sa ca stat independent, încercările Albaniei de a compensa această „slăbiciune” și de a-și prezerva suveranitatea și independența politică au devenit o constantă, materializată prin încercările de a realiza alianțe, fie regionale, fie cu mari puteri. În schimbul suportului politic, economic și diplomatic, necesar statului pentru a supraviețui, conducerea albaneză venită la putere după război, a fost practic, obligată să continue strategia intrării în diverse alianțe. Determinantele majore ale politicii externe, din timpul regimului lui Enver Hodja, erau naționalismul, stabilitatea internă, ideologia marxist-leninistă și stalinistă, asigurarea necesităților de securitate și cele economice.

Politicienii albanezi au transformat o relație deja apropiată cu un vecin ca Iugoslavia într-o alianță, numai pentru a descoperi că, în pofida afinităților ideologice, natura asimetrică a acestei relații permitea conducerii iugoslave să transforme alianța într-un protectorat, ce demonstra liderilor albanezi valențe mai puțin plăcute ale unei astfel de relații cu un un stat vecin. Profitînd de mediul internațional, Albania a reușit să schimbe alianța cu Iugoslavia cu URSS și să profite în continuare de rivalitatea dintre cele două pentru a-și asigura garanțiile economice, tehnice și de securitate obținute de data aceasta de la URSS.

Aceste alianțe asimetrice cu vecinii au scos în evidență avantajele și dezavantajele întâmpinate de un stat de mici dimensiuni: în timp ce contribuția economică și de securitate provenite de la un aliat puternic erau vitale pentru un stat mic, costurile acestei alianțe constau de cele mai multe ori în compromisul unei manevrabilități politice pe arena internațională și a unei suveranitatăți limitate. În cazul Albaniei, când costurile au devenit prea ridicate, liderul de la Tirana a schimbat din nou protectorul, oprindu-se la o alianță cu China. Aceasta era compatibilă Albaniei din punct de vedere politic și ideologic, la fel și în privința suportului economic și financiar. Deși înzestrat cu mai multă experiență în manevrarea relațiilor din interiorul unei alianțe, ducând la o evoluție ascendentă între cele două state, schimbarea priorităților și a pozițiilor ideologice din partea Chinei au dus în final și la ruperea legăturilor sino-albaneze.

Exigența conducătorului albanez în menținerea unor principii ideologice prea rigide au dus la destrămarea celor trei alianțe ale Albaniei și, în lipsa unui partener adecvat, Enver Hodja a adoptat o direcție de politică externă fără precedent, de toală izolare a țării. Introducerea unor astfel de limitări extreme în interacțiunea cu statele lumii și încercarea sa de a deveni total independent politic și autonom din punct de vedere economic s-au dovedit neviabile pe termen lung. Pentru o țară mică și insuficient dezvoltată economic, ale cărei resurse erau limitate, era dificil să susții pe termen lung un astfel de sistem fără să provoci suferința populației și implicit să pui în pericol viabilitatea regimului și a statului însuși.[1]

De fapt tot necesitățile economice au fost cele care l-au determinat pe succesorul lui Hodja să abandoneze, treptat, izolaționismul în politica externă. Ramiz Alia s-a dovedit pragmatic și totodată prudent în abordarea relațiilor internaționale, pentru a nu pune în pericol stabilitatea internă a statului, întâi pe plan regional și apoi la nivel internațional.

Alia dorea o schimbare treptată și controlată, dar cu o politică mai “dinamică și realistă în exterior” decât cea a predecesorului său, care să aducă beneficii mai rapide statului albanez.

În timp, datorită schimbărilor generale pe plan politic, economic și diplomatic suferite de regimurile comuniste din Centrul și Estul Europei, Alia a fost obligat să forțeze ritmul, cu toate că abordarea s-a făcut în continuare de pe poziții reacționare.

În pofida unei perioade scurte de izolare și menținerii unui statut de țară mică și slab dezvoltată dar și a unei experiențe îndelungate în materie de alianțe cu puteri regionale sau internaționale, Albania și-a dezvoltat un potențial semnificativ în dezvoltarea relațiilor cu alte țări, indiferent de schimbările din conducerea internă sau de regimul politic. Acest fapt a avut o certă influență asupra calității politicii externe și a relațiilor internaționale dezvoltate de Albania în perioada post Război Rece.

Clasa politică albaneză s-a apropiat de Iugoslavia lui I. Tito, cel mai apropiat vecin al său, transformând această alianță într-o formă de protectorat din partea celei din urmă. Astfel, în perioada 1944-1948, Iugoslavia devine principalul mare aliat al Albaniei, oferind acesteia ajutor economic, asistență tehnică și susținere pe plan internațional. La începutul acestei alianțe, clasa politică albaneză, dornică să-și realizeze dezideratul de unire cu albanezii din Kosovo, fiind dependentă economic de Iugoslavia și având suportul diplomatic al acesteia în forurile internaționale, credea că aceasta intenționa și pe mai departe să susțină și să respecte independența și suveranitatea albanezilor.[2]

Alianța dintre cele două state a fost întărită de semnarea, la 10 iulie 1946, a Tratatului de Prietenie, Colaborare și Asistență Mutuală, plus o convenție economică adiacentă. Aceste acorduri includeau angajamente militare bilaterale împotriva unor potențiali agresori din exterior, o uniune vamală susținută de paritatea monedei și de stabilirea și unificarea tarifelor, ce a provocat speculații despre o posibilă federație iugoslav-albaneză.[3] Pe 27 noiembrie 1946, cele două state au semnat și un Tratat privind Coordonarea Planurilor Economice, Uniunii Vamale și Egalizarea Valutară care a integrat economiile Albaniei într-o măsură atât de mare că aceasta a fost transformată practic într-o provincie a Iugoslaviei.[4]

Enver Hodja și Iosip Broz Tito

Percepția iugoslavă asupra Albaniei, pe care o considera „prea mică și prea slăbită pentru a sta pe cont propriu după război", a întărit și mai mult dorința acesteia de a deveni unicul „protector" al Albaniei.[5] În planurile iugoslave intra, de data aceasta, staționarea de trupe în sudul Albaniei, care ar fi oferit deplina protecție împotriva oricărui pericol ce ar fi pus în primejdie interesele iugoslavilor în zonă. Această mișcare era parte a planului nutrit de Tito de a unifica sau anexa Albania Iugoslaviei, creând în acest fel ce de-a „șaptea republică iugoslavă".[6] Relația asimetrică dintre cele două state, în care Albania deținea un rol secund, a stârnit îngrijorarea liderului de la Tirana, Enver Hodja, care îi reamintea de alianța italo-albaneză din perioada interbelică și de repercursiunile suferite.[7] Alertat de apetența lui Tito pentru expansiune teritorială și văzând amenințată independența Albaniei, Hodja a căutat să limiteze, treptat, dependența țării față de vecinul amenințător. Apropierea geografică mult prea mare și puterea militară deținută de statul iugoslav n-au făcut imediat posibilă desprinderea totală față de Iugoslavia, decât în momentul deteriorării relațiilor sovieto-iugoslave, ce a condus la eliminarea acesteia din Cominform, la 28 iunie 1948.[8] Albania a folosit această oportunitate pentru a se distanța de Iugoslavia, folosind inclusiv atacuri la adresa lui Tito,[9] încărcate de o retorică ideologică pronunțată despre revizionismul afișat de Iugoslavia. În această idee, Enver Hodja a expulzat tot personalul tehnic și consilierii iugoslavi din Albania, a epurat din rândul aparatului politic albanez toate persoanele ce erau cunoscute cu simpatii iugoslave[10] și a invalidat toate tratatele, înțelegerile, cu excepția celui de Prietenie, Colaborare și Ajutor Reciproc.[11] Mai mult decât atât, în politica sa internă și externă, liderul albanez a folosit pe scară largă atât diferențele ideologice ireconciliabile dintre cele două țări cât și ruptura dintre el și Tito.

Precaritatea stării economiei albaneze precum și vulnerabilitatea securității statale au obligat Albania să găsească un înlocuitor al Iugoslaviei și să-și asigure ajutor din străinătate. Pentru a umple vacuumul format după ruperea alianței, Enver Hodja și-a îndreptat atenția asupra Uniunii Sovietice. În pofida faptului că ajutorul primit de albanezi de la aceasta, atât în timpul războiului, în mișcarea de rezistență antihitleristă, cât și după război, a fost deosebit de limitat, liderul de la Tirana și-a îndreptat atacurile, de data aceasta de cucerire, către sovietici. El a ținut să sublinieze rolul deosebit jucat de Uniunea Sovietică în câștigarea războiului și contribuția acesteia la securitatea regională și la protecția statelor mici, precum Albania. Măgulită de atenția deosebită a liderului albanez, URSS a profitat de aceasta pentru a răspunde provocărilor lansate de iugoslavi împotriva rolului de lider deținut de sovietici în Balcani. Pentru albanezi, alianța cu Uniunea Sovietică îi ridica prestigiul, schimbarea „protectorilor" echivalând cu „schimbarea statutului de sub-satelit la acela de satelit".[12] Mai mult decît atât, noul „protector" se afla din punct de vedere geografic la distanță, ceea ce conferea albanezilor o mai mare siguranță decât alianțele precedente cu state aflate în vecinătatea apropiată. URSS deținea, de asemenea, capacitatea tehnică și resursele economice necesare Albaniei pentru dezvoltarea sa socială și economică. La rândul său, Albania furniza Uniunii Sovietice bazele necesare forțelor militare strategice și submarinelor de observație în Mediterana, contribuind astfel, la protejarea intereselor strategice ale sovieticilor. URSS spera să folosească Albania drept „avanpostul său în Adriatica"[13] iar loialitatea ei s-o mențină cu costuri politice și economice minime. În acest sens, existau nemulțumiri din partea Albaniei, care prefera ca investițiile sovieticilor să fie dirijate către industrie, în timp ce aceștia preferau să investească în sectorul agricol al Albaniei. După ce în februarie 1949 a devenit membru al Consiliului de Asistență Economică Mutuală, Albania a accesat fondurile sovietice și le-a folosit pentru a-și îmbunătăți condițiile economice.[14] În privința securității, prezența forțelor sovietice în Albania ofereau un plus de siguranță în fața potențialelor pericole din partea Iugoslaviei sau a Vestului. De altfel, în noul mediu internațional care cunoștea o polarizare rapidă, alianța cu Uniunea Sovietică reprezenta un factor securizant pentru interesele albanezilor, la nivel regional și internațional, în special după aderarea Albaniei la Pactul de la Varșovia, în 14 mai 1955.

Dispariția lui Stalin, în martie 1953, a produs o schimbare în natura relațiilor sovieto-albaneze. Succesorul acestuia, Nikita Hrușciov, și-a declinat interesul față de Albania, comutându-și atenția, aproape simultan, asupra Iugoslaviei. Pentru Enver Hodja, mai deranjant decât scăderea ajutorului economic a fost apropierea dintre sovietici și iugoslavi și, ulterior, insistența cu care Moscova cerea Albaniei să reia relațiile cu Iugoslavia.[15] Insistențele lui Hrușciov nu au avut rezultatul scontat, ducând, în scurt timp, la deteriorarea relațiilor dintre cele două părți. În plus, schimbările ideologice și procesul de destalinizare care avea loc în URSS reprezentau pentru Hodja, un stalinist convins, o reală amenințare, un tipar ce amintea de istoricul relațiilor cu Iugoslavia. Clivajele de ordin politic și ideologic apărute între albanezi și sovietici s-au adâncit constant în cursul anilor 50. Politica noului lider de la Kremlin, de „coexistență pașnică" în dezvoltarea relațiilor cu țările aflate în afara sistemului comunist, din lume, au dus la reacții negative din partea conducătorului statului albanez.[16] Cum diferențele politice și ideologice dintre Hodja și Hrușciov devin ireconcilicabile, clasa politică albaneză începe să caute un alt potențial aliat. Această perioadă de ruptură coincide cu tensionarea relațiilor dintre URSS și China, ca urmare a unor disensiuni legate de frontiera chino-indiană cât și de încercările sovieticilor de a impune Chinei supremația rolului Uniunii Sovietice de lider al blocului comunist. Inițial, Albania a dezvoltat relații bilaterale cu China cu scopul de a-și proteja împrumuturile pe termen lung, necesare pentru a compensa lipsa ajutorului economic venit de la sovietici.[17]

Relațiile sino-albaneze s-au dezvoltat în paralel cu deteriorarea alianței dintre Albania și URSS. Asemănările existente în ideologia promovată de cele două țări a ușurat acest proces. De acum Albania devenea cel mai important susținător al intereselor chineze în interiorul blocului comunist, în timp ce susținerea Albaniei de către China devenea una din probleme-

Enver Hodja și Ciu Enlai

le centrale în ruptura sino-sovietică[18]. Pentru Moscova, cazul Albaniei reprezenta o serioasă provocare a prestigiului și puterii sale, fiind „o demonstrație vizibilă față de întreaga lume comunistă, că cele mai mici state din interiorul Blocului pot să sfideze URSS fără impunitate, dacă sunt susținute de Beijing".[19] Înmulțirea și vehemența criticilor ideologice, centrate pe tema revisionismului și anti-marxismului, proferate de Tirana, au adus alianța sovieto-albaneză în pragul colapsului. La 6 decembrie 1961, sovieticii au rupt relațiile diplomatice cu Albania și au început să părăsească țara.[20] În același an, Albania a fost suspendată *de facto* din cadrul Tratatului de la Varșovia, dar a continuat să fie membru al Tratatului până la retragerea sa la 12 septembrie 1968. În acest fel statul albanez își pierdea principala protecție asupra securității sale, bazându-se numai pe influența Chinei. Relațiile dintre cele două state se sfârșesc practic după ce guvernul sovietic își retrage toată asistența tehnică, își închide bazele unde staționau submarinele și pune capăt ajutorului economic, în aprilie 1962.[21]

Dintre toate alianțele făcute până atunci de Albania, cea cu Uniunea Sovietică a fost, în ceea ce privește comparativ puterea fiecăruia, cea mai asimetrică. În pofida acestui fapt, potențialul real al URSS de a amenința independența și suveranitatea statului albanez era destul de limitat. Încercările guvernului sovietic de a sprijini opoziția albaneză, sau mai bine spus, simpatizanții sovietici, sau chiar de a interveni cu forțe armate, cum a fost cazul în Ungaria în 1956, și de a schimba conducerea locală, nu s-au materializat.[22] Eșecul înregistrat de sovietici în încercarea lor de a deține controlul asupra Albaniei a fost și rodul strategiile ineficace folosite de aceștia, care au dus, în final și la o lipsă de stabilitate a pozițiilor URSS în calitatea sa de unică autoritate politică în Blocul comunist. Pe de altă parte, ruperea legăturilor cu URSS a fost urmată de o deteriorare a relațiilor dintre Albania și alte state și regimuri comuniste din centrul și sudul Europei, ducând pe mai departe la alienarea acestor relații în arena internațională. Deteriorarea generală produsă în zona politicii externe, prin care Albania se afla în termeni negativi cu cele două super puteri ale lumii, ceea ce în perioada Războiului Rece era o situație neobișnuită pentru o țară atât de mică, iar numărul de state cu care menținea relații diplomatice era extrem de limitat, a dus, treptat, la izolarea sa internă și internațională. Dar, în pofida acestei situații, o bună perioadă, Albania a folosit cu abilitate aceste circumstanțe pe plan internațional, pentru a-și crea alianțele necesare asigurării atât a securității naționale cât și a unui flux de ajutor economic cât mai adecvat necesităților sale.

Încetarea relațiilor sovieto-albaneze n-a creat, așa cum se credea, un vacuum de securitate pentru Albania, deoarece, în scurt timp, aceasta găsește în alianța cu China un nou și puternic protector.

Trecerea la această ultimă alianță cu o superputere, în pofida clarității și temeiniciei sale, nu a fost vreodată întărită de un tratat oficial. Alianța dintre cele două state se derula sub forma unui proces informal de coordonare politică, pe o bază ad-hoc.[23] Puncele comune care uneau cele două părți păreau mult mai numeroase și mai stabile decît cele existente în alianțele anterioare. Cele două țări se situau pe poziții ideologice similare în privința antirevizionismului, antiimperialismului, anti-colonialismului și marxismului cât și în privința relațiilor defectuoase avute cu URSS, Iugoslavia și țările democratice, inclusiv SUA. Și în ceea ce privește abordarea politicii externe de pe poziții puternic ideologizate, din care transpare teama comună față de cele două super puteri, SUA și Uniunea Sovietică, ca principale pericole la adresa păcii și securității în lume. Profesorul britanic Peter Prifti, descria logica celor doi aliați, reflectată în „doctrina dublului adversar" (dual adversary doctrine), astfel:[24]

„Doctrina se bazează pe convingerea că SUA și URSS sunt două superputeri, agresive și periculoase, în aceeași măsură, înclinate spre hegemonie. Cele două trăsături distinctive ale relațiilor sovieto-americane sunt colaborarea și rivalitatea, în același timp. Superputerile sunt, prin natura lor, agresive, perfide și avide de putere. Pentru a-și menține și extinde poziția în politica mondială ei vor continua să persecute, să exploateze, amenințe și chiar să șantajeze națiunile mai mici și mai slabe."

Iată deci motivațiile majore pentru care Albania și China au format această alianță: percepția comună în privința amenințării și pozițiile ideologice pe care se construia politica lor externă. Oricum, datorită distanței geografice care punea în dificultate o intervenție salvatoare din partea Chinei în caz de amenințare a securității Albaniei, alianța lor avea un caracter mai mult formal. Conștientă de natura limitată a garanțiilor de securitate oferite de China, guvernul albanez și-a permis o mai mare libertate în modelarea unei politici de securitate personale. În pofida asimetriei relației dintre cele două părți, Albania nu s-a subordonat total Chinei, comportându-se, mai mult sau mai puțin, ca un partener egal, iar orice compromis al acesteia fiind compensat de beneficiile ajutorului economic și militar oferit de China. Mai mult decît atât, Albania, ca un stat de mici dimensiuni, a folosit această relație – cu cea mai „populată națiune din lume" – pentru a-și proiecta în exterior „forța, stabilitatea și încrederea în sine".[25] La rândul său, China a câștigat în urma acestei alianțe prestigiul unei abilități capabile să înlocuiască influența dominantă a URSS în Balcani, influență deja devenită tradițională. Albania s-a angajat să reprezinte și să susțină interesele Chinei în cadrul organizațiilor internaționale, unde, în cele mai multe cazuri, China nu era reprezentată.[26] Astfel, Albania devenea portavocea Chinei, acționând pe cale diplomatică pentru aderarea Chinei la Națiunile Unite. Începând cu anul 1963, Albania a preluat conducerea apărării cauzei Chinei, ajutată de alte opt state co-semnatare. Ea a adus în discuție, în opt situații diferite, aderarea Chinei la Națiunile Unite, până când aceasta, la 25 octombrie 1971, a fost primită ca membru deplin și i s-a conferit și un loc permanent în Consiliul de Securitate.[27]

Profesorul italian Giovanni Armilotta afirma că, în pofida schimbării de atitudine față de China în politica externă americană, în cursul anilor 1970-1971, admiterea acesteia în cadrul Națiunilor Unite trebuie recunoscută drept o realizarea remarcabilă a diplomației albaneze, un progres substanțial făcut de diplomația țărilor mici în arena internațională.[28] De cealaltă parte a alianței, ajutorul oferit de China era crucial pentru guvernul albanez, în special în ceea ce privea decalajul mare socio-economic, creat ca urmare a retragerii sprijinului sovietic economic și tehnic. Deși calitatea produselor și ajutorului chinez nu se ridica la înălțimea celui sovietic, acesta a fost esențial în supraviețuirea poporului albanez. Un alt avantaj a fost faptul că Beijingul oferea suport tehnic și economic fără restricții și condiții, așa cum o făceau adeseori sovieticii. Ei au investit în infrastructura industrială în conformitate cu cerințele autorităților albaneze, spre deosebire de sovietici, care au încercat, cu privire la producție, să impună o diviziune a muncii între cele două state. Astfel, se poate afirma că alianța cu chinezii a fost favorabilă albanezilor, care au avut, în tot acest timp, o relativă libertate în conturarea și dezvoltarea unor obiective economice, în funcție de interesele proprii. În pofida apariției unor dezacorduri în problemele politice și ideologice dintre cele două părți, aceste condiții economice deosebit de favorabile au motivat Albania să rămână loială alianței.

Conducerea albaneză a fost, de asemenea, influențată de politica adoptată de China în sfera culturală. În perioada 1966-1969, în urma „revoluției culturale" din China, regimul de la Tirana pune în aplicare epurări similare, adoptând, pe plan intern, schimbări radicale.[29] În 1967, conducerea albaneză a împins principiile revoluției culturale la extrem, prin impunerea unei interdicții totale asupra cultului religios, Albania devenind astfel oficial prima țară atee din lume.[30] De altfel, acest sprijin al albanezilor pentru revoluția culturală chineză a constituit un alt aspect important în evoluția relațiilor sino-albaneze, contribuind la consolidarea relațiilor bilaterale și afirmând această relație dintre cele două țări, drept una specială.

Alianța sino-albaneză a început să dea semne de slăbiciune în momentul în care China, în încercarea de a depăși izolarea din arena in-

ternațională, a abandonat din politica externă "atitudinea adversarului dual", poziție pe care a avut-o în comun cu albanezii. În acest sens, în 1970, China a restabilit relațiile diplomatice cu Uniunea Sovietică și a început să abordeze problemele existente între cele două țări. În același timp, China dorea să dezvolte relații mult mai apropiate cu Iugoslavia. Schimbarea de atitudine din politica externă a Chinei, prin încercările de apropiere de cei doi foști aliați ai Tiranei, a stârnit îngrijorarea conducerii albaneze. Chiar și în aceste condiții, reacția Tiranei, având în vedere suportul economic al Chinei, indispensabil Albaniei, s-a rezumat doar la limitarea vizitelor oficiale, la reducerea domeniilor de cooperare pe chestiuni mai puțin esențiale.[31]

Lovitura de grație vine din partea Chinei în iulie 1971, odată cu inițierea apropierii sino-americane, prin restabilirea relațiilor diplomatice dintre cele două mari puteri. Această politică de destindere și deschidere față de țări considerate până nu demult „state revizioniste și imperialiste", realizată intempestiv, fără consultarea sau informarea prealabilă a conducerii Albaniei, a fost resimțită de aceasta ca un adevărat șoc politic și diplomatic. Istorica vizită a președintelui american Richard Nixon în China, în februarie 1972, a fost primită de către albanezi cu un dispreț tăcut.

În pofida faptului că manevrele diplomatice ale Chinei de a stabili relații cu adversarii Albaniei au fost percepute ca lovituri majore la adresa alianței dintre cele două părți, conducerea albaneză a fost în imposibilitate de a-și arăta fățiș nemulțumirile sale. Intrasingența manifestată anterior de Enver Hodja în cazul fostelor alianțe, cu Iugoslavia și URSS, a fost mult temperată de riscurile pierderii suportului economic și financiar furnizate de China. Acesta a fost obligat să acționeze pragmatic pentru a nu supăra și îndepărta China. Au existat câteva mențiuni sumare ale dezaprobării manifestate de albanezi, elaborându-se o delimitare între relațiile dintre partide și cele inter-statale, în speranța că înrăutățirea relațiilor dintre cele două partide comuniste nu se vor repercuta direct și asupra relațiilor dintre cele două state.[32] Cu cât creștea deschiderea Chinei față de problemele externe, cu atât se devaloriza prestigiul politic al Beijingului în fața Albaniei. Intervenția brutală a trupelor celor cinci state ale Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia, în august 1968, și apariția doctrinei Brejnev a fost percepută de Albania ca o amenințare iminentă la adresa securității statelor comuniste. Deteriorarea treptată a relațiilor și diferențele ideologice emergente cu China, în special după moartea lui Mao Zedong, în septembrie 1976, a sporit și mai mult sentimentul de insecuritate al Albaniei.

În plus, relațiile sino-albaneze au fost influențate și de lupta politică din interiorul Partidului Comunist Chinez, după moartea lui Mao. Pierderea puterii și scoaterea din funcțiune a „aripii radicale" a Biroului Politic al Partidului Comunist Chinez, de care conducerea albaneză a fost apropiată politic, a dus la o constantă scădere a încrederii acesteia în politica externă promovată de China.[33] Din acel moment, conducerea de la Tirana a dat drumul criticilor, considerând că alianța nu va mai cunoaște aceeași coeziune ca atunci când erau împărtășite aceleași valori ideologice, politice și diplomatice.

În ciuda acestor evidențe, Albania nu era dispusă să pună capăt acestei alianțe și aștepta această decizie din partea Chinei. Prin această așteptare prudentă, Albania spera să stoarcă și ultimile picături din suportul tehnic și economic oferit de China, necesar pentru proiectele industriale aflate în derulare, deși acesta scăzuse dramatic în ultimul timp, de când China își îndreptase atenția spre alte regiuni ale lumii.

În procesul de lichidare a relațiilor între cei doi parteneri, China, relaxată, a sfătuit Albania să aibă mai multă grijă atunci când caută sponsori, în special atunci când aceștia își comută atenția și programele de ajutor economic spre alte țări din lumea a treia.[34]

Odată cu răcirea relațiilor dintre ea și China, Albania și-a sporit tonul critic prin apariția unor articole în presă, cum a fost cel din iulie 1977, în care se obiecta fățiș împotriva teoriei lui Mao Zedong, denumită „Trei lumi",[35] ce împărțea arealul politic internațional în superputeri, state vestice industrializate și națiuni în curs de dezvoltare. Articolul sublinia abordările diferite, situate pe poziții ireconciliabile, de înțelegere a relațiilor internaționale contemporane.

În 1978, Albania aproba conflictul dintre Vietnam și Cambodgia, protejată a Chinei,

luând astfel poziție împotriva intereselor acesteia și forțând o reacție de răspuns din partea Beijingului.[36] Ca o consecință firească a provocărilor lansate de Albania, în iulie 1978, guvernul chinez a decis să suspende relațiile economice și militare cu Albania. Într-o notă diplomatică, chinezii justifică această decizie radicală prin faptul că Albania „promovează o politică în detrimentul aliatului său" (China).[37] Albania a replicat denunțând hotărârea Chinei de suspendare a ajutorului economic, catalogând-o drept „un act reacționar de pe poziții de mare putere, a repetiție de formă și conținut a metodelor sălbatice și șovine practicate de Tito, Hrușciov și Brejnev, pe care chiar China le condamna".[38]

În pofida relației asimetrice dintre cele două țări, China a fost, în tot acest timp, un partener generos și relaxat pentru Albania, chiar dacă, din punct de vedere al satisfacerii necesităților de securitate, aceasta avea capacități limitate. Deși situată în afara zonei geopolitice a Chinei, relația dintre cele două state a evoluat armonios în măsura în care ambele au continuat să împărtășească poziții similare, politico-ideologice. Când circumstanțele internaționale au necesitat reajustări ale pozițiilor fiecăruia, cele două părți s-au distanțat una de cealaltă, deși fiecare, în proporții diferite, au beneficiat de această alianță. Chiar și după ruptură, relațiile diplomatice au fost menținute, deși la un nivel scăzut.

Perioada de deplin izolaționism

În toată această perioadă de alianțe cu diverse state, Albania a acumulat un potențial economic necesar pentru a face față problemelor sale interne. Eforturile liderului albanez de redresare economică au mers în paralel cu cele de epurare politică, pentru a elimina orice potențială sursă de opoziție internă. După consolidarea regimului său totalitar, Hodja s-a simțit mai sigur, mai puțin vulnerabil pe plan politic.[39] Pe plan extern, deși asigurarea securității mondiale rămânea prioritatea principală, schimbările survenite, precum discuțiile dintre Est și Vest, procesul de dezarmare nucleară, acordurile de la Helsinki și stabilitatea relativă din Balcani au scăzut percepția Albaniei că se confruntă cu un „mediu extern nefavorabil" și de nevoie imediată a unui protector, furnizor de securitate.[40]

În aceste condiții, Enver Hodja a decis să izoleze Albania și regimul său, folosind drept pretext circumstanțele specifice unui mediu internațional format în funcție de schimbările apărute în timpul Războiului Rece și de dezvoltarea regională. De asemenea, conducerea albaneză a încercat să deceleze cauzele care au condus la pierderea unui alt aliat important, și anume, antagonismul politic manifestat de acesta prin menținerea, pe de-o parte a unei poziții staliniste stricte, și pe de altă parte, încercarea de a-și îmbunătăți relațiile cu state, incompatibile cu această politică.

Pentru regimul de la Tirana, păstrarea unei linii politice staliniste fără abateri era indispensabilă. Conducerea albaneză se considera a fi „arbitră a purității marxist-leniniste",[41] iar Albania, în opinia lor, era singura țară socialistă adevărată din lume.

După ruperea oficială a relațiilor cu China, Albania se retrage și evită orice altă posibilă alianță cu alte state puternice, compatibile din punct de vedere politico-ideologic. Paradoxal, deși aflată încă la un nivel economic destul de scăzut, Hodja a hotărât să se bazeze doar pe resursele sale interne, acumulate în acești lungi ani de „protectorat" și să se distanțeze economic și diplomatic de țările din Balcani sau Europa de Vest, limitând relațiile comerciale cu acestea. Scopul acestei schimbări politice radicale a fost limitarea dependenței Albaniei de influența externă, care era percepută ca o amenințare la securitatea și suveranitatea Albaniei, cât și la stabilitatea regimului comunist albanez. Principalul obiectiv al lui Enver Hodja a fost, deci, reducerea la minim a dependenței țării și diversificarea surselor de aprovizionare ce nu se puteau produce sau obține pe plan intern.

În cele din urmă, Hodja a împins această „independență" politică și economică la extrem, prin adoptarea unei politice economice bazate pe forțe proprii, autarhică și pe o totală izolare a țării.[42] Această izolare auto-impusă, care, practic, bloca orice influență străină, a pus capăt unei lungi tendințe de formare de alianțe consecutive, ce a caracterizat politica externă albaneză încă din anii 20, astfel că, pentru prima dată în ultimile decenii, Albania a rămas fără niciun protector. Această situație va continua până la căderea regimului comunist, la începutul anilor 1990.

Limitele și principiile de izolare economică și politică a țării au fost decise și asigurate de Enver Hodja, care a pus inclusiv bazele juridice, prin promulgarea în 1976 a unei noi Constituții. Articolul 28 din Constituție interzicea acordarea de concesiuni, crearea unor instituții comune economice și financiare cu alte state sau instituții externe, precum și acceptarea de credite străine de la „monopolurile capitaliste, burgheze și revizioniste".[43] De altfel, în anii următori, această legislație rigidă a reprezentat principalul obstacol în stabilirea unor relații economice și comerciale mai strânse cu alte țări. Incapacitatea de a accesa fonduri străine, în special din Vest, sau de a se folosi de diverși patroni dispuși să furnizeze suportul economic și financiar, a agravat problemele cauzate de lipsa valutei, de nivelul scăzut al schimburilor comerciale.

Politica de izolare impusă de Hodja a adâncit precaritatea nivelului de viață și trai al albanezilor, ceea ce a făcut ca, în scurt timp, conducerea de la Tirana să accepte, treptat, excepții de la regulă și chiar o politică de balansare, în funcție de necesitățile economice, între izolaționism și restabilirea de relații cu anumite țări. Astfel, încă de la începutul anilor 1970, Albania a început, treptat, să-și îmbunătățească relațiile economice, politice și comerciale cu alte țări, inclusiv Iugoslavia, în pofida polemicilor și criticilor aduse în continuare atât statelor democratice cât și celor din Balcani. Această reluare a relațiilor cu alte țări, deși în forme restrictive, reprezenta o mișcare pragmatică din partea Albaniei, ce îi conferea un oarecare spațiu de manevră în procurarea necesităților sale.[44]

Interesant este faptul că, în ciuda acestei politici de izolare, Enver Hodjaa sublinia că, începând cu anul 1976, Albania avea relații diplomatice cu 74 de țări[45] – un număr relativ mare, luând în considerație izolaționismul albanez și limitările ideologice în relațiile dintre state, din perioada Războiului Rece. Deși relațiile cu aceste state nu puteau satisface cerințele de trai ale albanezilor și nu puteau umple golul lăsat de fostele țări aliate Albaniei, ele se dovedeau cruciale pentru existența statului albanez. Profesorul britanic Michael Kaser estima că, în perioada 1945-1976, beneficiul Albaniei din alianța anterioară cu cele trei state se ridica la un total de 1.26 miliarde dolari, din care 33 milioane dolari proveneau de la Iugoslavia, 156 milioane dolari ajutor economic, 100 milioane dolari ajutor militar și 133 milioane dolari prin CAER către țările din Europa de Est, de la Uniunea Sovietică și 848 milioane dolari, din partea Chinei.[46] Acesta reprezenta un ajutor externe deosebit de substanțial pentru un stat mic și subdezvoltat, căruia i se acorda prea puțină importanță în arena internațională.

În decursul anilor 1970, Albania și-a normalizat constant relațiile sale cu Iugoslavia, în special în zona comercială. Îmbunătățirile resimțite de la mijlocul anilor 1970 de populația albaneză în starea și statutul provinciei Kosovo, au contribuit în mare măsură la normalizarea relațiilor dintre cele două țări.[47] Chiar și în aceste condiții, de expansiune a relațiilor economice, în următorii ani, regimul comunist albanez nu a renunțat la retorica stalinistă, criticând în continuare revizionismul practicat de clasa politică iugoslavă cât și rolul său în promovarea și răspândirea în lume a politicii mișcării de nealiniere.

În iunie 1970, Albania negociază și semnează apoi un acord comercial cu Grecia, acord ce pregătea restabilirea relațiilor diplomatice dintre cele două părți, fapt petrecut la 6 mai 1971, după un lung număr de ani de închidere a canalelor oficiale de comunicare.[48] Guvernul albanez își extinde politica de cooperare economică și cu alte state din Vest, precum Italia, Franța și Austria, reactivând pe această cale noi relații cu alte țări europene, cu excepția notabilă a unor state ca Anglia și RFG. În pofida deschiderii sale limitate în domeniul economic către anumite state din Vest, liderul albanez a rămas inflexibil în atitudinea sa față de cele două mari puteri, SUA și Uniunea Sovietică, în ceea ce se numea continuarea politicii sale, a „adversarului dublu". În acest sens, Hodja a refuzat, în 25 octombrie 1976, propunerile liderului de la Kremlin, Leonid Brejnev, de normalizare a relațiilor dintre cele două părți și a respins, totodată, încercările administrației de la Washington de a stabili coordonatele unei legături diplomatice, menținând aceleași restricții în politica externă împotriva SUA.[49]

Tot pe plan extern, Albania și-a continuat abordarea politică strictă, rigidă împotriva proiectelor internaționale inițiate de cel două

superputeri, SUA și URSS, cum au fost în 1975 Conferința de la Helsinki sau cea de Securitate Europeană. Albania fost singura țară europeană care nu a participat la procesul Helsinki, ce-și propunea să adune toate țările europene pentru a ajunge la un consens pe principalele probleme legate de securitate și stabilitate în Europa și să creeze o platformă pentru discuțiile și deciziile viitoare în problemele de securitate ale continentului. În același mod, Albania a declinat invitația de a participa la Conferința CSCE, datorită opoziției sale ferme la stabilirea unor mecanisme internaționale sub egida marilor puteri, considerate a fi instrumentele principale ele politicii imperialiste duse de URSS și SUA.

Albania a rămas blocată în această politică strictă, izolaționistă, până la moartea lui Hodja, la 11 aprilie 1985. Pentru a proteja regimul comunist și suveranitatea țării de influențe și amenințări străine, Hodja a izolat Albania instaurând pe plan intern și extern o dictatură deosebit de dură, care n-a exclus populația albaneză, oprimată, înfometată și îndoctrinată de fanatismul stalinist al liderului lor. În această idee, pentru a preveni orice amenințare la adresa suveranității sale naționale, în Constituția albaneză se stipula interzicerea staționării temporare sau definitive a oricăror baze sau unități militare străine.

Chiar și după moartea lui Enver Hodja, regimul de la Tirana a continuat să mențină un control strict privind modul de aplicare și amploarea relațiilor externe, o politică izolaționistă care purta încă amprenta puternică a fostului lider stalinist.

Succesorul ales al lui Hodja, Ramiz Alia, era un loial adept al politicii predecesorului său, provenit din mai tânăra generație a conducerii comuniste albaneze din timpul celui de Al Doilea Război Mondial, care a supraviețuit valurilor de epurări, atribuindu-i-se funcția de conducător al țării, sub conducerea lui Hodja, încă de la începutul anilor 80.[50]

Și după moartea sa, moștenirea politică și instituțională a rămas puternică, iar izolaționismul promovat în continuare de succesorul său a limitat pătrunderea oricărei influențe străine în țară. Politica economică autarhică, de independență totală, începută în anii 70,

Enver Hodja și Ramiz Alia (în dreapta imaginii)

după desființarea alianței cu China, nu funcționa, iar performanțele social-economice slabe ale țării au redus dramatic nivelul de trai al populației. Această stagnare în evoluția economică s-a menținut și pe parcursul anilor 1980. Acest declin economic a dus într-un târziu la o schimbare moderată în politica externă albaneză, în pofida temerilor că aceasta ar putea dăuna stabilității interne. Deşi regimul comunist menținea același control rigid asupra populației, regimul comunist al lui Alia conștientiza că problemele economice aveau potențialul de a provoca tulburări grave interne, ce ar fi condus chiar și la eliminarea de la putere a partidului comunist.

În pofida satisfacerii necesităților economice prin realizarea unor compromisuri politice și ideologice, ritmul schimbării promovate de noul lider albanez s-au dovedit a fi prea lente, acesta anunțând public, de la bun început, că nu va iniția schimbări imediate și profunde.[51] Deşi circumstanțele nefavorabile forțau pe Ramiz Alia să facă schimbările necesare, marea dilemă era modul cum să introducă aceste schimbări fără să se îndepărteze prea mult de linia politică impusă de Hodja, pentru a nu produce o reacție ostilă din interiorul conducerii partidului, ce-i putea periclita poziția de lider.

În acest context, trecerea spre o nouă politică externă trebuia să se producă treptat. Noutatea politicii externe a lui Alia era ca „pragmatismul trebuia să aibă prioritate în fața ideologiei", astfel că în conducerea afacerilor externe începea să se aplice principiul „flexibilității" și al îndepărtării constrîngerilor ideologice. Pragmatismul manifestat de autoritățile albaneze era însă limitat, în timp ce politica „adversarului dublu", lansată în vremea lui Hodja, era încă valabilă, dovadă fiind refuzul constant al Albaniei de a relua legăturile cu cele două superputeri, chiar și în pofida semnalelor primite de la URSS, dornică de a restabili relațiile cu Albania.

În următorii ani, Ramiz Alia a continuat să îmbunătățească natura relațiilor Albaniei cu țările vestice și cu vecinii săi, în special în domeniile comercial și cultural. Într-un discurs ținut în iunie 1987, Alia a venit cu elemente noi, ce prevesteau schimbări importante, anunțând planul său de extindere a relațiilor diplomatice, în ceea ce se poate numi „Determinarea Tiranei de a normaliza într-o mai mare măsură orientarea politicii externe a țării".[52] Toate aceste schimbări aveau la bază motivația supraviețuirii statului și poporului albanez. Așa cum afirmam anterior, în pofida politicii de independență economică, bazată pe resursele proprii, mult clamată de Albania, țara avea un deficit serios în ceea ce privește produsele industriale, piese de schimb sau bunuri de larg consum. Alia era conștient de faptul că pentru dezvoltarea economică a Albaniei era imperios necesară restabilirea legăturilor și conexiunilor economico-financiare, în special cu vecinii, cum era Grecia.[53] Deși relațiile diplomatice dintre cele două țări au fost reluate în 1971, de abia la 28 august 1987 Grecia a pus capăt stării de tensiune existentă între cele două părți, astfel că din a doua jumătate a anilor 80, Grecia devenea unul din cei mai importanți parteneri economici ai Albaniei, alături de RFG, Italia și Iugoslavia. Relația cu Iugoslavia s-a îmbunătățit considerabil după anii 70, când aceasta devine principalul partener comercial al Albaniei. În pofida diferențelor ideologice încă prezente între cele două țări, percepția asupra Iugoslaviei ca o posibilă amenințare la adresa securității statului, s-a diminuat considerabil. Poziția Iugoslaviei în cadrul mișcării de nealiniere o îndepărta pe aceasta de posibile alianțe cu cele două superputeri, creând o stare de siguranță și confort pentru Albania. În plus, după intervenția sovietică în Cehoslovacia (1968) și în Afganistan (1979), cele două țări împărtășeau, în calitatea lor de „state socialiste neloiale" aceleași temeri în privința securității lor, putând provoca apetitul sovieticilor pentru o altă intervenție militară. Îmbunătățirile aduse statutului și respectul pentru identitatea națională a albanezilor din Iugoslavia au contribuit, de asemenea, la dezvoltarea pe mai departe a relațiilor dintre cele două state. Existența unei puternice comunități albaneze în Iugoslavia puteau pune oricând în pericol relațiile aflate în curs de normalizare, cum a fost cazul revoltelor din 1981 din Kosovo.[54]

În cursul anilor 80, determinantă în politica externă a fost o atitudine mult mai flexibilă, dispusă la compromisuri în privința principiilor stricte de până atunci, făcând posibilă diversificarea naturii relațiilor cu alte state occidentale. După trei ani de negocieri, Alba-

nia stabilea relații diplomatice cu Germania Federală, în iulie 1987, în schimbul eliminării cererilor de despăgubiri rezultate din cel de Al Doilea Război Mondial. RFG a devenit rapid un partener economic foarte important pentru Albania, cele două țări semnând acorduri de cooperare economică pentru producția industrială și agricolă și extinderea relațiilor comerciale. Tot în acestă perioadă, Albania a stabilit relații diplomatice cu Canada,[55] Spania și și-a îmbunătățit relațiile economice și diplomatice deja existente cu Italia, Franța și Turcia.[56]

Un semn clar al determinării regimului lui Alia de a reintegra Albania în circuitul politic internațional a fost participarea albaneză, în februarie 1988, la o inițiativă regională comună pentru Balcani. Această importantă mișcare a reprezentat o deviere notabilă de la politică externă impusă de Hodja, imprimând o nouă față în politica externă albaneză.

De asemenea participarea Albaniei la Conferința miniștrilor de externe din Balcani, în Iugoslavia, la Belgrad, cînd Ramiz Alia s-a oferit să găzduiască la Tirana următoarea întânire de acest gen[57], a reprezentat o importantă distanțare de atitudinea suspicioasă și exclusivistă din trecut, la adresa eforturilor de cooperare regională.

Parte a procesului de dezgheț a politicii izolaționiste, Albania a luat mai multe măsuri pentru a reabilita relațiile sale cu alte regimuri comuniste din Centrul și Estul Europei, cu excepția permanentă a Uniunii Sovietice. În acest sens, având în vedere participarea sa limitată la alte reuniuni și instituții internaționale, guvernul albanez a utilizat masiv participarea la sesiunile anuale ale Adunării Generale ONU, pentru a stabili cât mai multe contacte cu alte state. În septembrie 1986, ministrul de externe albanez, Reiz Malile, s-a întâlnit cu omologul său est-german, Oskar Fischer, pe marginea celei de-a 41 sesiuni a Adunării Generale a ONU, la New York, marcând astfel prima întâlnire, după 1961, dintre un oficial albanez și un ministru de externe din Blocul comunist.[58]

Albania a continuat să-și normalizeze relațiile diplomatice și cu alte țări comuniste, precum Bulgaria, Cehoslovacia și Ungaria.[59] Doar în privința celor două puteri mondiale, SUA și Uniunea Sovietică, Albania a refuzat sistematic orice contact cu acestea, care au rămas, din punctul de vedere albanez, în afara procesului de deschidere din politica sa externă.

NOTE:

[1] Louis Zanga, *More On Albanian Foreign Political Activities*, „Foreign Policy", 30 September 1987.

[2] James S. O'Donnell, *A Coming of Age: Albania under Enver Hoxha*, East European Monographs, (Boulder, Columbia University Press: New York, 1999), pp. 17-20.

[3] Owen Pearson, *Albania in the Twentieth Century: A History*, Volume III: *Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to Kosovo War 1946-1998*, (The Centre for Albanian Studies in Association with I. B. Tauris: London, 2006), p. 52

[4] *Ibid*., p. 120.

[5] James, S.,O'Donnell, *op.cit*., p. 19.

[6] *Ibid.*, p. 31.

[7] Jon Halliday, *The Artful Albanian: Memoirs of Enver Hoxha*, (Chatto & Vindus: London, 1986), pp. 106-108

[8] Owen Pearson, *op.cit*., p. 287.

[9] *Albania and Tito*, „The Economist", 1 January 1949, p. 22.

[10] Anton Logoreci, *Albania and Yugoslavia*, Contemporary Review, no. 177, 1990, p. 362.

[11] Jeronim Perović, *The Tito-Stalin Split: A Reassessment in Light of New Evidence*, „Journal of Cold War Studies", vol. 9, no. 2, 2007, pp. 34, 42.

[12] Pearson, *op.cit*., p. 23.

[13] *Outpost in the Adriatic*, „The Economist", 18 July 1953, pp. 181-2.

[14] *Ibidem*, p. 182

[15] David Floyd, *Why Albania Left the Camp*, „Contemporary Review", no: 202:1161, 1992, p. 189.

[16] Wayne S. Vucinich, *The Albanian-Soviet Rift*, „Current History", vol. 44, May 1963, p. 299.

[17] William E. Griffith, *Albania and the Sino-Soviet Rift*, (The M.I.T. Press: Cambridge, 1963), p.39.

[18] Donald S. Zagoria, *Khrushchev's Attack on Albania and Sino-Soviet Relations*, „The China Quarterly", vol. 8, October-December 1961, p. 8.

[19] Stavro Skendi, *Albania and the Sino-Soviet Rift*, „Foreign Affairs", vol. 40, no. 3, 2002, pp. 471- 8.

[20] *Russians Go Home*, „The Economist", 16 December 1961, p. 1109.

[21] O'Donnell, *op.cit*., p. 53.

[22] Luan Malltezi, *The Echo of the Hungarian Revolution in Albania-1956*, The National Interest: „Albanian Political Science Quarterly", no. 1, 2007, pp. 67-75.

[23] Elez Biberaj, *Albania and China: A Study of an Unequal Alliance*, (Westview Press: Boulder, 1986), p. 48.

[24] Peter R. Prifti, *Socialist Albania since 1944: Domestic and Foreign Developments*, (The MIT Press: Massachusetts, 1978), p. 247.

[25] *Ibid.*, p. 244.

[26] Daniel Tretiak, *The Founding of the Sino-Albanian Entente*, „The China Quarterly", no. 10, April-June 1995, p. 143.

[27] Giovanni Armillotta, *Albania and the United Nations: Two Cases from a Diplomatic History Perspective*, „International Journal of Albanian Studies", vol. 1, no.1, 1997, pp. 69-81.

[28] Armillotta, *op.cit.*

[29] Isa Blumi, *Hoxha's Class War: The Cultural Revolution and Class War, 1961-1971*, East European Quarterly, vol. 33, no. 3, 1999, pp. 303-26.

[30] Vojtech Mastny, *The Effects of Cultural Revolution on the Relations between China and Eastern Europe, 1966-1969*, China and Eastern Europe, 1960s-1980s, Center for Security Studies (CSS), ETH Zürich, 2004, p. 83.

[31] *Ibid., op.cit.*, p. 88.

[32] Geoffrey Stern, *Chinese-Albanian Relations: The End of an Affair*, Millennium: „Journal of International Studies", vol. 6, no. 3, 1997, p. 272.

[33] Prifti, *op.cit.*, p. 245.

[34] Miranda Vickers, *The Albanians: A Modern History*, (I.B. Tairus: London, 1995), p. 201.

[35] Louis Zanga, The Sino-Albanian Ideological Dispute Enters a New Phase, „Foreign Policy", 15 November 1977.

[36] Pearson, *op.cit.*, p. 636.

[37] *Ibid.*, p. 701.

[38] *Albania: Goodbye and Hello*, „The Economist", 5 August 1978, p. 36.

[39] John Kolsti, *Albania: Retreat toward Survival*, „Current History", vol. 81, no. 478, 1982, p. 379-80.

[40] Elez Biberaj, *Albania and Albanians in the Post-Communist Period*, in The Volatile Powder Keg: Balkan Security after the Cold War, edited by F. Stephen Larabee, (The American University Press: Washington, 1994), p. 29.

[41] Nicholas C. Pano, *Albania,* in *Communism in Eastern Europe*, Second Edition, edited by Teresa Rakowska-Harmstone, (Manchester University Press: Manchester, [1979; 1984).

[42] Berit Backer, *Self-Reliance under Socialism: The Case of Albania*, „Journal of Peace Research", vol. 19, no.4, 1982, pp. 355-67.

[43] Vickers, *op.cit.*, p. 203.

[44] Prifti, *op.cit.*, p. 248.

[45] Louis Zanga, *Albania's Unique Foreign Policy*, „Foreign Policy", 15 November 1976.

[46] Michael Kaser, *Economic Continuities in the Turbulent Albanian History*, „Europe-Asia Studies", vol. 43, no. 4, 2001, p. 631.

[47] Vickers, *op.cit.*, p. 197

[48] Pearson, *op.cit.*, p. 627.

[49] Elsie, Robert, *Historical Dictionary of Albania*, New Edition, (The Scarecrow Press Inc.: Lanham, 2004), p. 365.

[50] John Kolsti, *Albania's New Beginning*, „Current History", vol. 84, no. 505, 1985, p. 363.

[51] Biberaj, *op.cit.*, p. 43.

[52] Louis Zanga, *Ramiz Alia's Latest Foreign Policy Speech*, „Foreign Policy", 6 July 1987.

[53] Gus Xhudo, *Tension among Neighbors: Greek-Albanian Relations and Their Impact on regional Security and Stability*, „Studies in Conflict and Terrorism", vol. 18, 1995, p. 124.

[54] Elez Biberaj, *Albanian-Yugoslav Relations and the Question of Kosovë*, „East European Quarterly", vol. 41, no. 4, 1982, pp. 501-5.

[55] Triadafilos Triadafilopulos, *A Reluctant Gesture: The Establishment of Canadian-Albanian Diplomatic Relations*, „East European Quarterly", vol. 31, no. 3, 1997, pp. 399-413.

[56] *Albania Tired of Being Alone*, „The Economist", 22 March 1986, p. 64.

[57] Louis Zanga, *Albania to Attend Balkan Conference*, „Foreign Policy", 21 October 1987.

[58] Louis Zanga, *Albania's Relations with Some Foreign Countries*, „Foreign Policy", 2 October 1986.

[59] Louis Zanga, *Albania Normalizes Relations with Communist Countries*, *Ibid.*, 14 October 1988.

ARMATA ROMÂNIEI ÎN MISIUNI INTERNAȚIONALE

MANUEL STĂNESCU *

Abstract

After the end of Cold War and fall of communist regimes in Eastern Europe, Romanian Armed Forces attended to many international missions, on various theatres of operations and on several continents. After being the first country who signed the Partnership for Peace back in 1994, Romania embarked on a long process of political and military transformation in order to meet NATO`s criteria for membership. That necessity and the participation to multinational operations has brought profound transformations both in concepts and the doctrine of the armed forces.

Keywords: *NATO, Romanian Armed Forces, international missions, multinational operations*

Rolul misiunilor internaționale în arhitectura de securitate

Sfârșitul războiului rece, dispariția bipolarității balanței de putere la nivel mondial a determinat o nouă dinamică în relațiile internaționale și, implicit, o schimbare și reformare a arhitecturii de securitate. Epoca de după 1990 a fost caracterizată de recrudescența situațiilor de criză pe fondul unor transformări profunde în Europa și în lume: colapsul Uniunii Sovietice, reconfigurarea unor granițe în Europa și în Asia, conflictul sângeros din fosta Iugoslavie, reorientarea din ce în ce mai pronunțată a fostelor state comuniste spre sistemul de securitate (și implicit de valori democratice) nord-atlantic. În ultimul deceniu, deși amenințările militare convenționale s-au diminuat considerabil în Europa, a avut loc o creștere a instabilității la nivel regional, cu predilecție în zona Orientului și o diversificare a riscurilor și amenințărilor nonconvenționale, îndeosebi a celor de tip terorist. Noile realități au necesitat reforme importante în vederea implementării și dezvoltării unor strategii post-conflict.

Prin procesul de lărgire și, în egală măsură, de reformă complexă a Alianței Nord-Atlantice, aceasta a fost capabilă să gestioneze amenințările asimetrice care se manifestă în mediul global de securitate, prin implicarea inclusiv în misiuni internaționale. NATO desfășoară o serie de misiuni esențiale: apărarea colectivă, gestionarea crizelor, securitatea prin cooperare, acționând în același timp consecvent pe mai multe direcții: combaterea amenințării convenționale, controlul

* Asistent de cercetare, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

și descurajarea proliferării armelor nucleare, lupta împotriva terorismului, lupta împotriva instabilității sau a unui conflict dincolo de frontierele NATO ce pot amenința direct securitatea Alianței, apărarea împotriva atacurilor cibernetice, apărarea căilor de comunicații, promovarea securității internaționale prin cooperare pentru controlul armamentelor, dezarmării și proliferării armelor[1].

În ultimul deceniu, Alianța s-a transformat și a evoluat semnificativ către o organizație de apărare și securitate colectivă, care se adresează provocărilor mediului de securitate internațional și care vizează promovarea valorilor democratice fundamentale prin planificarea și desfășurarea operațiilor multinaționale în zonele afectate de instabilitate[2]. Tipologia și modelele operațiilor internaționale de răspuns la crize comportă o serie de caracteristici proprii obiectivelor avute în vedere și mijloacelor, resurselor și capabilităților avute la dispoziție, având o structură de operații multinaționale, constituite și conduse în forma CJTF (Combined Joint Task Force)[3].

Există o categorie diversă de operații internaționale. Operațiile de restabilire a păcii presupun utilizarea cu preponderență a mijloacelor diplomatice pentru a convinge părțile aflate în conflict să înceteze ostilitățile și să negocieze o rezolvare pașnică a diferendului. Operațiile de menținere a păcii au apărut și s-au dezvoltat ca o modalitate de gestionare a conflictelor, prin dislocarea în zona de interes a personalului militar multinațional, sub mandat ONU. Operațiunile de impunere/implementare a păcii demarează atunci când părțile implicate nu sunt dispuse să negocieze oprirea conflictului. În astfel de situații, Consiliul de Securitate al ONU poate autoriza folosirea licită a forței pentru impunerea păcii. Operațiunile de consolidare a păcii cuprind activitățile destinate să sprijine națiunile în procesul de reconstrucție post-conflict, în timp ce acțiunile umanitare au ca obiectiv acordarea ajutorului umanitar în caz de conflicte, catastrofe umanitare și dezastre naturale[4].

Integrarea României în Alianța Nord-Atlantică a însemnat o adaptare și transformare atât a instituției militare, cât și a societății în ansamblul ei, având în vedere că procesul integrării presupune modificări în plan uman, social, cultural, militar, politic, instituțional și nu numai[5]. În concordanță cu obiectivele de politică externă și aranjamentele internaționale asumate, Armata României trebuie să fie în măsură să pregătească, desfășoare și să susțină

participarea unor forțe la operații de pace, în scopul soluționării situațiilor de criză care afectează interesele naționale și ale comunității internaționale. În baza opțiunilor politice, participarea României la operații multinaționale vizează acordarea de sprijin comunității internaționale în asigurarea păcii și securității în lume, afirmarea rolului României de generator de securitate și stabilitate, dezvoltarea și diversificarea cooperării cu toate statele, instruirea și pregătirea unităților și efectivelor participante, corespunzător particularităților mediului internațional și al modului de acțiune în zonele reale de conflict și război, realizarea criteriilor de standardizare și interoperabilitate cu armatele țărilor membre NATO[6].

Misiunile NATO la care România a luat și ia parte sunt considerate strategice, având în vedere prevederile Conceptului strategic al Alianței adoptat la Summitul de la Lisabona în decembrie 2010, care precizează că apărarea colectivă, misiune bazată pe prevederile Articolului 5, are și va avea atât timp cât NATO există un caracter strict strategic, fiind una din sarcinile fundamentale ale Alianței. Participarea României, în cadrul misiunilor NATO, la gestionarea crizelor și conflictelor poate fi considerată tot o misiune strategică, ca și implicarea în misiuni umanitare sub egida Alianței, a Uniunii Europene sau a Organizației Națiunilor Unite[7].

Baza legală prin care structuri ale Armatei României participă la misiuni în afara frontierelor naționale o reprezintă legile speciale adoptate de Parlament, tratatele și convențiile internaționale la care România este parte. Astfel, Legea 121/2011 privind participarea forțelor armate la misiuni și operații în afara teritoriului național român conține 29 de articole care reglementează condițiile prin care forțele armate ale României participă la misiuni internaționale, care pot fi desfășurate sub mandatul Organizației Națiunilor Unite sau al Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, sub conducerea Organizației Tratatului Atlanticului de Nord sau a Uniunii Europene, în cadrul unor coaliții, precum și la solicitarea unor terțe state[8]. Angajamentele asumate de țara noastră prin participarea la coalițiile de asigurare a păcii au dus la intensificarea preocupărilor pentru crearea unui cadru juridic adecvat. Angajarea unor efective ale armatei în operațiuni multinaționale se face pe baza aprobării și a mandatului conferit de autoritățile publice naționale, la solicitarea organelor și organizațiilor internaționale abilitate[9].

Armata României a trecut în toată această perioadă printr-un amplu proces de transformare și modernizare, la toate palierele, pentru a putea fi compatibilă cu structurile militare ale altor state membre ale Alianței Nord-Atlantice, proces ce continuă și în prezent. Una dintre provocările majore ridicată de participarea la misiuni cu caracter internațional o reprezintă adoptarea structurilor de comandă-control pentru a se integra firesc în structurile militare de coaliție. Într-o astfel de misiune, autoritatea militară internațională este reprezentată de comandantul forței întrunite, căruia statele contribuitoare îi dau în subordine forțele, sub diferite niveluri de comandă. Un moment esențial în reușita unei misiuni îl constituie transferul de autoritate, prin care se asigură eficienta operațiilor. Din acel moment, comandantul forței întrunite multinaționale exercită controlul operațional asupra tuturor structurilor intrate în subordine; astfel, structurile militare române sunt subordonate nemijlocit unor structuri din forța multinațională întrunită (divizie, brigadă, regiment), comandanții acesteia fiind comandanții ierarhici superiori ai comandanților structurilor naționale[10].

Consolidarea statutului României în NATO presupune armonizarea politicii naționale de apărare cu evoluțiile din cadrul structurilor euroatlantice, alături de participarea la dezvoltările conceptuale din cadrul Alianței. Un rol activ al României în cadrul NATO reprezintă o condiție esențială pentru promovarea intereselor naționale și integrarea nevoilor de securitate ale României în procesul decizional interaliat. Statutul României de stat membru NATO și UE aflat în vecinătatea a trei zone majore de instabilitate (spațiul ex-sovietic, Orientul Mijlociu și Balcani) impune asumarea unui rol important în menținerea stabilității în aceste regiuni, cu implicații directe asupra modului de planificare a apărării și a strategiilor de promovare a intereselor naționale la nivel regional[11].

Primele misiuni

Primele misiuni militare românești de după cel de-al Doilea Război Mondial au avut loc în

1980, când regimul politic de la București a luat hotărârea de a pune bazele unei școli militare de pilotaj la Negage, Angola. În cadrul *Operation Sirius*, în februarie 1981, România a trimis 12 avioane IAR-823, 6 IAR-316 B „Alouette III" și 6 BN-2A „Islander", toate fabricate în România, alături de un detașament de piloți instructori. În cursul unei misiuni de instrucție și formare a piloților angolezi, un avion s-a prăbușit, provocând moartea instructorului român și elevului angolez. După retragerea piloților români, aparatele rămase au fost donate guvernului angolez[12].

După revoluția din 1989, prima misiune în afara frontierelor naționale a debutat la 9 februarie 1991, în cadrul coaliției multinaționale din zona Golfului Persic, angajată în operația *Desert Storm* desfășurată în baza Rezoluției nr. 678 a Consiliului de Securitate al Organizației Națiunilor Unite. Spitalul chirurgical de campanie nr. 100 a fost destinat asigurării medicale de gradul III în cadrul operațiunii britanice *Granby*, având o capacitate de 100 de paturi. Spitalul a fost organizat pe baza unui concept nou de dispunere a punctelor decisive (sală de operații, laboratoare, sală de pansamente, control medical), pe containere standardizate, având un personal format din 384 de voluntari, militari și civili[13]. Prezența militară românească în această misiune a rezultat în urma tratativelor guvernamentale româno-britanice și a aprobării ulterioare a Parlamentului României[14]. Costurile au fost integral suportate de statul român, această misiune reprezentând una dintre primele cooperări militare, în condiții reale, între o unitate provenind dintr-o armată integrată până în 1990 în Tratatul de la Varșovia și o structură militară dintr-o țară membră NATO[15].

România a participat și participă la numeroase misiuni pe continentul african, dislocate sub egida ONU. Între 06.07.1993 – 26.10.1994, țara noastră a participat la UNOSOM II (*Restore Hope*), pe baza solicitării Secretariatului General al ONU, misiune ce a inclus, pe lângă asistență medicală de urgență pentru trupele ONU participante, și o largă activitate de specialitate, cu caracter umanitar, în folosul populației locale cu nevoi de îngrijiri medicale (circa 80% din totalul misiunilor primite a constituit-o această activitate). România a participat la misiune cu un spital de campanie cu 5 paturi și un total de 705 militari, unitatea fiind structurată pe cinci secții medicale de specialitate – triaj, chirurgie, ATI (anestezie și terapie intensivă), boli interne, boli transmisibile,

alături de care au funcționat și o policlinică cu 10 cabinete de specialitate, laboratoare și un cabinet dentar[16].

Între martie – aprilie 1994, cinci militari au participat în calitate de observatori la UNAMIR (misiunea de asistență ONU în Rwanda), în cadrul detașamentului belgian, participarea României având la bază Rezoluția nr. 872 din 05.10.1993 a Consiliului de Securitate[17]. La următoarea misiune pe continentul african, UNAVEM III, Angola, participarea românească a fost mult mai consistentă. La solicitarea secretarului general al Națiunilor Unite, Parlamentul României a aprobat, la 13 martie 1995, ca armata română să participe cu o grupă de ofițeri și subofițeri de stat-major în cadrul structurilor de comandă ale misiunii, cu un spital de campanie și un batalion de infanterie. Dislocarea batalionului de infanterie a reprezentat un reper important în cadrul misiunilor executate de Armata României în afara teritoriului național, fiind cea mai mare operațiune de acest tip realizată de trupele noaste după cel de-al Doilea Război Mondial, depășită ca amploare abia în vara anului 2002, atunci când a început participarea românească la operațiunea *Enduring Freedom* din Afganistan. Pe durata misiunii au participat Batalionul 2 Infanterie, Batalionul 26 Infanterie, Batalionul 812 Infanterie și Batalionul 151 Infanterie (în această ordine, durata misiunii fiind de șase lui pentru fiecare batalion). Totalul militarilor participanți la misiune, incluzând și ofițerii de stat major și cei care au asigurat asistența medicală a spitalului de campanie, s-a ridicat la 3232[18].

Misiunea de observare a Națiunilor Unite pentru Angola, MONUA, desfășurată în perioada 30.06.1997 – 26.02.1999, a avut în componență un contingent românesc format dintr-o companie mecanizată, cu un efectiv de 150 de militari. Pentru prima dată în structura unei unități militare românești participantă la o misiune internațională a fost introdusă funcția de ofițer cu relațiile publice și responsabil cu mass-media[19]. Pe lângă aceste operații de mai mare amploare, armata română a participat, în special cu observatori, și la alte misiuni purtate sub egida Organizației Națiunilor Unite pe teritoriul continentului african: UNMA (Angola), MONUC (Congo), UNMEE (Etiopia și Eritreea), UNMIL (Liberia), UNMIS (Sudan), OUNCI (Coasta de Fildeș), ONUB (Burundi)[20]. Armata României participă și în prezent la misiuni de observare și monitorizare în Africa, aflate sub egida UE sau ONU[21].

Pe continentul european, prima misiune la care a participat o grupă de observatori militari din România a fost GROM, în Transnistria, sub egida OSCE. Grupul inițial de 25 de militari, care și-a început misiunea în mai 1992, a fost retras în iunie după reizbucnirea ostilităților. În conformitate cu acordul moldo-rus de încetare a luptelor din 21 iulie 1992, grupa de observatori a fost redusă la șase militari, astfel încât numărul militarilor români participanți ca observatori OSCE s-a ridicat la 31[22].

Misiunea IFOR, desfășurată între martie-decembrie 1996 în Bosnia-Herțegovina, a reprezentat prima angajare militară românească (printr-un batalion de geniu) într-o operațiune condusă de NATO, o concretizare a deciziei politice de angajare fermă a României pe drumul integrării în Alianța Nord-Atlantică și primul test real dat de Armata Română alături de viitorii săi aliați. Batalionul 96 geniu a fost constituit și a acționat în baza Hotărârilor Parlamentului României nr. 23 și 43 din 1995, a Hotărârii Guvernului României nr. 63 din 7 februarie 1996, precum și a dispoziției Statului Major General din 27 decembrie 1995[23]. După încheierea misiunii IFOR, consiliul Alianței Nord-Atlantice a decis prelungirea duratei prezenței forțelor NATO pe acest teritoriu, sarcinile fostei misiuni fiind preluate de noua misiune denumită SFOR. Batalionul 96 geniu „Dr. Joseph Kruzel" (nume acordat în onoarea unui diplomat american decedat pe timpul unei misiuni de pace în fosta Iugoslavie și unul dintre susținătorii intereselor de securitate ale României) a rămas să facă parte din SFOR timp de 18 luni, perioadă prelungită ulterior cu un an. Ca urmare a reducerii treptate a efectivelor SFOR, s-au diminuat și efectivele românești angajate și au apărut subunități noi. Misiunea SFOR, aflată inițial sub egida NATO, a trecut în noiembrie 2004 sub cea a Uniunii Europene (EUFOR)[24].

Misiunea KFOR a debutat la 12 iunie 1999, după retragerea trupelor sârbe din provincia Kosovo, având ca mandat asigurarea securității cetățenilor provinciei, reîntoarcerea liberă a

tuturor refugiaților indiferent de originea etnică, dezarmarea formațiunilor paramilitare ale UCK (Armata pentru Eliberare din Kosovo), sprijin pentru refacerea instituțiilor publice și stabilirea unui cadru politic în conformitate cu legile internaționale. Inițial, efectivele misiunii s-au ridicat la 46 000 de militari din 39 de state, membre și nemembre NATO[25]. În ceea ce privește contribuția românească la KFOR, aceasta a cunoscut o evoluție sinuoasă, fiind determinată atât de voința României de a participa cu un contingent semnificativ la cel mai important teatru de operații NATO din Europa, cât și de politica Alianței de reducere treptată a efectivelor, ca urmare a ameliorării situației din regiune, precum și de mutarea interesului marilor puteri spre fronturile asiatice ale războiului antiterorist[26]. Prezența românească în KFOR a debutat în martie 2000, atunci când primii ofițeri și maiștri militari români, specialiști în acțiunile psihologice, din structurile S.M.G., au început să încadreze funcții din cadrul PSYOPS Branch – Elementul de Sprijin Operații Psihologice din comandamentul principal KFOR. Ulterior, în regiune au fost dislocate trei subunități românești: inițial un pluton de poliție militară, în aprilie 2001, urmat de o companie de infanterie formată din 89 de militari. Din rezerva strategică a KFOR a făcut parte și un batalion de infanterie, primul desfășurat în regiune fiind Batalionul 26 Infanterie „Neagoe Basarab" din Craiova[27]. Participarea românească la KFOR continuă și în prezent (mai 2016), prin intermediul a 56 de militari dislocați în acest teatru de operații[28].

România a participat și participă în plan militar și la alte misiuni de mai mică amploare, dintre care amintim: Operațiunea *Alba*, Albania, aprilie – iulie 1997, sub egida OSCE, la care Armata României a participat, în urma aprobării acordată de Parlament, cu detașamentul tactic de infanterie ROMDET „Sfântu Gheorghe", format din două module de valoarea unei companii de infanterie, structurate și dotate pentru a putea acționa independent, având în componență 390 de militari; misiunea *Spiller Monitor Mision*, Macedonia (15 octombrie 2001 – 30 iunie 2003), participare constând din 3 observatori militari; Operațiunea *Allied Harmony*, Macedonia (10 iunie 15 decembrie 2003), la care armata română a participat cu doi ofițeri de relații publice și unul de informații militare[29].

Începând cu octombrie 2001, în zona Mării Mediterane se desfășoară operația *Active Endeavour*, cu caracter permanent și destinată com-

baterii terorismului, supravegherii traficului navelor comerciale și escortării transporturilor importante prin strâmtoarea Gibraltar, în conformitate cu prevederile articolului 5 al Tratatului de la Washington[30]. Participarea Forțelor Navale Române la *Active Endeavour* reprezintă cea mai importantă contribuție a acestei categorii de forțe la o misiune internațională. Fregata „Regele Ferdinand" a fost prima navă românească participantă la această operație, aflată sub comandă NATO, misiunea sa debutând în octombrie 2005[31].

Participarea Armatei României în teatrul de operații din Irak

După participarea în cadrul misiunii *Desert Storm* din februarie – martie 1991, militari români au contribuit la misiunea ONU de observare UNICOM, desfășurată în perioada 24 aprilie 1991 – 20 martie 2003 în Irak - Kuweit. Observatorii români și-au desfășurat misiunea pe serii și echipe de câte 5-6 militari. Prima misiune a avut durata de un an și trei luni, iar celelalte serii au avut durata de un an. În total, la operațiunea UNICOM au participat 79 de observatori militari români[32].

Participarea la misiunea *Iraqi Freedom* a reprezentat pentru România o continuare a politicii de apropiere de Statele Unite. În lipsa unei unanimități în Consiliul de Securitate al ONU și opoziției directe a unor mari puteri, precum Germania și Franța, de a se recurge la forță armată în Irak, Washingtonul a coordonat o coaliție de „voință", formată din țări de pe mai multe continente, pentru a gestiona situația. România și-a manifestat disponibilitatea de a se implica în reconstrucția Irakului; în martie 2003, când Statele Unite și aliații săi au declanșat operațiunile militare, țara noastră își exprimase deja adeziunea prin semnarea declarației de la Vilnius a statelor central-est europene, candidate la integrarea în NATO, care se alăturaseră Olandei, Marii Britanii și Danemarcei în februarie 2002 în susținerea planurilor militare ale Washingtonului[33].

Pe 12 februarie 2003, Parlamentul României adopta Hotărârea nr. 2 privind participarea la coaliția împotriva Irakului cu subunități de decontaminare nucleară, chimică și biologică, de poliție militară, de geniu și de asistență medicală. Trebuie precizat, având în vedere că au existat poziții divergente între adepții intervenției doar cu mandat al Consiliului de Securitate și cei ai intervenției prin coaliție de voință, că România s-a implicat doar în faza de reconstrucție, post-conflict, neluând parte la ostilitățile militare intense din perioada martie-aprilie 2003[34]. Pe 19 aprilie 2003, Statele Unite solicitau României să participe direct, cu forțe, la reconstrucția Irakului, vizita ministrului de externe român la Washington între 7 și 9 mai fiind un prilej de a confirma disponibilitatea țării noastre. Pe 14 mai, CSAT stabilea propunerile de măsuri, iar la 28 mai președintele României cerea Parlamentului să aprobe participarea la reconstrucția Irakului cu militari de specializări diverse – infanterie, geniu, poliție militară, ofițeri de stat major și de legătură[35].

Participarea Armatei României la operațiunea *Iraqi Freedom* a fost deopotrivă consis-

tentă și diversificată, sub aspectul dimensiunii, specialității unităților militare și subordonării lor în diferite structuri ale forțelor coaliției. Prima structură militară românească detașată în Irak a fost Compania 383 Apărare N.B.C. O companie de infanterie românească din Batalionul 26 Infanterie „Scorpionii Roșii" a făcut parte, din aprilie 2005, din cadrul Forței de Protecție a Misiunii de Asistență O.N.U. (UNAMI), fiind înlocuită ulterior de Compania 1 din Batalionul 33 Vânători Munte și de două companii din Batalionul 21 Vânători Munte[36].

De mare importanță s-a dovedit participarea la misiunea *Antica Babilonia*, care a debutat în iulie 2013. Ca urmare a deciziei politico-militare și a operaționalizării, Batalionul 811 Infanterie a fost prima structură de nivel batalion de infanterie participantă la misiuni în cadrul coaliției antiteroriste, în teatrul de operații din Irak, fiind subordonată brigăzii de infanterie „Garibaldi" din cadrul contingentului italian. Zona de responsabilitate se întindea pe o suprafață de 5.600 kmp, la sud-est de Nassyria. Batalionul 811 a fost înlocuit în ianuarie 2004 de Batalionul 26 Infanterie „Scorpionii Roșii", căruia i-a urmat, în iulie 2004, Batalionul 812 Infanterie „Șoimii Carpaților". În septembrie 2004, prin Decretul Prezidențial nr. 700, ministrul apărării naționale a decorat, în numele președintelui, Drapelul de luptă al Batalionului 812 Infanterie cu Ordinul Național „Pentru Merit" în grad de Cavaler, cu însemne de război, pentru merite deosebite în pregătire și în participarea cu succes la operații de cooperare militară internațională și acțiuni de luptă în cadrul misiunilor internaționale din Irak și Afganistan deopotrivă[37]. Ulterior, la misiunea *Antica Babilonia* au participat și alte unități: Batalionul 2 Infanterie „Călugăreni", Batalionul 20 Infanterie „Scorpionii Negri", Batalionul 280 Infanterie precum și Compania de Poliție Militară, care a fost prezentă în teatrul de operații între iulie 2003 și august 2006. În linii generale, batalionul românesc avea drept responsabilități misiuni de patrulare, cercetare, paza bazei și sprijin al acțiunilor umanitare.

Între august 2006 și februarie 2007, Batalionul 811 Infanterie „Dragonii Transilvani" din Brigada 81 Mecanizată a participat la „Faza a IV-a de stabilizare și reconstrucție din Irak", parte a misiunii *Iraqi Freedom*, la propunerea șefului Statului Major General și potrivit aprobării Ministrului Apărării în baza Legii nr. 42/2004 privind participarea forțelor armate la misiuni în afara teritoriului statului român. Ca o recunoaștere a contribuției la operațiile militare din Irak, armata română regăsindu-se printre primele zece contribuitoare, dar și ca o apreciere a calității corpului de comandă român, conducerea Coaliției a alocat o funcție de gene-

ral pentru România, locțiitorul șefului de Stat Major al Forței Multinaționale din Irak pentru operațiile Coaliției, începând cu luna noiembrie 2007. Primul general român încadrat pe această funcție a fost generalul de brigadă Dan Ghica Radu, comandantul Comandamentului Forțelor Terestre, urmat, pentru alte șase luni, de către generalul de brigadă Visarion Neagoe, directorul Statului Major al Forțelor Terestre, și de Gabriel Gabor, locțiitorul comandantului Diviziei 1 Infanterie. Din toamna anului 2008, în urma restructurărilor de comandament din cadrul misiunii, funcția a fost transformată în aceea de locțiitor al șefului Direcției Planuri și Analiză pentru operațiile Coaliției, funcție încadrată succesiv, până la plecarea contingentului românesc din Irak, de către generalii de brigadă Mihai Chiriță și Cătălin Tomescu, ultimul ofițer care a încadrat funcția fiind colonelul Ivan-Vasile Manci[38].

În continuare, la operația *Iraqi Freedom* au participat Batalionul 495 Infanterie „Cpt. Ștefan Șoverth" (februarie – august 2007), Batalionul 32 Infanterie „Mircea" (august 2007 – februarie 2008), Batalionul 151 Infanterie „Războieni" (februarie – august 2008) și Batalionul 341 Infanterie „Rechinii Albi". La 31 decembrie 2008 a încetat mandatul misiunii NATO de pregătire în Irak (NTM-1). Prin hotărârea CSAT s-a aprobat continuarea participării cu forțe în Republica Irak după 31 decembrie 2008, iar la solicitarea președintelui României Parlamentul a încuviințat, prin Hotărârea nr. 32 din 22.12.2008, continuarea prezenței forțelor românești în Irak având ca mandat acțiuni specifice de instruire a armatei irakiene și sprijin umanitar pentru populația civilă din zona Tallil, în scopul sprijinirii procesului de preluare a responsabilităților militare de către armata irakiană[39].

La această operație, denumită *Iraqi Sunset*, Batalionul 26 Infanterie „Scorpionii Roșii" a participat cu peste 300 de militari. Data de 25 iulie 2009 a consfințit repatrierea forțelor și mijloacelor de luptă din teatrul de operații din Irak. La 29 iulie, la Arcul de Triumf, s-a sărbătorit încheierea a șase ani și șapte zile de misiune pe pământ irakian, la care au participat, prin rotație, aproximativ 8415 militari[40]. Cu toate că participarea unor structuri din cadrul forțelor armate la misiunile din Irak a creat divergențe în rândul opiniei publice și al clasei politice, acțiunea politico-militaro-diplomatică a României i-a asigurat o imagine favorabilă prin respectarea angajamentelor asumate și profesionalismul demonstrat de militarii români.

Misiuni în Afganistan

După atacurile teroriste din 11 septembrie 2001 și identificarea celor responsabili,

Statele Unite au declanșat războiul împotriva terorismului internațional, acțiune la care s-a alăturat și Marea Britanie. Coaliția americano-britanică a atacat Afganistanul, unde rețelele teroriste își aveau bazele sub protecția guvernului taliban. Operațiunea, purtând denumirea *Enduring Freedom*, a fost declanșată pe 7 octombrie 2001, prin puternice raiduri aeriene și incursiuni ale forțelor speciale. A continuat cu ofensiva forțelor terestre ale Coaliției și a trupelor afgane din Coaliția Nordului, antitalibane, ceea ce a dus la căderea capitalei Kabul, la 5 decembrie 2001, fiind constituit un guvern interimar. Pentru normalizarea situației, Consiliul de Securitate al ONU, prin rezoluția nr. 1386, a instituit misiunea ISAF – International Security Assistance Force/Forța Internațională pentru Asistență și Securitate[41].

Inițial, trupele terestre române au participat cu un pluton de poliție militară dislocat în Kabul, compus din 25 de militari, în cadrul Operației *Fingal*. Acționând în subordinea contingentului elen, plutonul a avut misiuni de recunoaștere, controlul traficului și investigarea accidentelor rutiere, misiuni de escortă, de monitorizare a activităților criminale din capitala Afganistanului și control antiterorist. Din aprilie 2001 până în august 2003 plutonul a însumat 125 de militari în cinci serii de rotație[42].

La solicitarea președintelui României, Parlamentul aproba, începând cu 21 decembrie 2001, participarea forțelor armatei române la operațiunile din Afganistan, în cadrul ISAF, iar patru luni mai târziu, la 30 aprilie 2002, se aproba participarea la operația *Enduring Freedom*. Începând cu 2006, peste 200 de militari români din cadrul Comandamentului SEEBRIG (Brigada Multinațională din SE Europei) au participat, de asemenea, la misiunea ISAF[43].

Specificul caracteristicilor naturale ale Afganistanului, la care se adăugau factorii de ordin etnic, religios și istoric ai unei regiuni aflată într-o zonă îndepărtată atât din punct de vedere geografic, cât și cultural au necesitat o pregătire specială, prin care militarii să se poată adapta cât mai repede la greutățile impuse de climă, teren și vreme, la cutumele religioase adânc înrădăcinate în viața economică, socială și politică a acestei țări.

Decizia politică de angajare militară românească, alături de coaliția condusă de Statele Unite, a fost direct legată de susținerea candidaturii României în vederea integrării în structurile NATO. Oferta militară românească a constat într-un batalion de infanterie, un detașament de instructori pentru noua armată afgană și personal de stat major. Prima unitate ajunsă în teatrul de operații din Afganistan, în iulie 2002, a fost Batalionul 26 Infanterie „Scorpionii Roșii" (comandat pe atunci de locotenent-colonelul Nicolae Ciucă) și a avut drept misiune cercetarea în zona de responsabilitate, paza și securitatea bazei aeriene Kandahar, patrulări de zi și de noapte[44], cu care au fost însărcinate și următoarele batalioane ce s-au deplasat, succesiv, în zona de operații.

Contingentul românesc a participat și la sprijinirea alegerilor parlamentare organizate în septembrie 2005, la aproximativ un an de la înlăturarea talibanilor de la putere și investirea lui Hamid Karzai în funcția de președinte. Pentru buna desfășurare a alegerilor, Coaliția a hotărât suplimentarea trupelor ISAF desfășurate în Afganistan, mandatul acestor forțe fiind de a preveni, aplana sau soluționa potențialele situații critice apărute în timpul alegerilor. Din componența terestră a făcut parte și structura militară românească, Batalionul 26 Infanterie „Scorpionii Roșii", cu subunități de infanterie și sprijin, dislocate în Kabul[45].

Din iulie 2006, odată cu plecarea în teatrul de operații a Batalionului 2 Infanterie, au fost constituite batalioanele de manevră. Începând cu rotația din iunie 2010, au fost introduse în misiune câte două batalioane de manevră, primele unități care au executat misiuni în această formă fiind Batalioanele 811 și 812 Infanterie din Brigada 81 Mecanizată. Participarea cu două batalioane de manevră s-a întins pe o perioadă de trei ani. Ca urmare a procesului de retragere a trupelor din cadrul Coaliției, începând cu luna iulie 2013 participarea forțelor terestre în teatrul de operații din Afganistan s-a redus la un batalion de manevră, dislocat în provincia Zabul. Misiunile principale au fost cele de asigurare a zonei, sprijinul unor acțiuni sau activități umanitare, însoțirea unor convoaie, supravegherea anumitor puncte sensibile[46].

România a fost solicitată de Germania să participe la proiectul „Echipe pentru reconstrucția provinciilor", deschis în provincia Konduz. Scopul misiunii era de a sprijini

Autoritatea Afgană de Tranziție în asigurarea unui climat stabil, prin susținerea activităților de dezvoltare economică, instruirea forțelor de poliție afgane și contribuția la pregătirea Armatei Naționale Afgane (ANA TRAINING). În cadrul Forței Întrunite pentru Operațiile Civil-Militari (Combined Joint Civil-Military Operations Task Force – CJCMOTF), structură care coordonează Echipele pentru reconstrucția provinciilor (PRT), aflate sub conducerea SUA, România a participat cu patru ofițeri[47]. Detașamentul ANA TRAINING participă la procesul de constituire și operaționalizare a Armatei Naționale Afgane, parte a operației *Enduring Freedom*, cu scopul de a pregăti militari afgani din diferite arme și specialități.

Începând cu luna octombrie 2008, în Afganistan a fost constituită Echipa Operațională de Consiliere și Legătură (Operational Mentor and Liaison Team – OMLT), pe mai multe tipuri de misiuni: tip garnizoană, tip batalion de infanterie, tip batalion sprijin luptă, sprijin logistic. Prima echipă OMLT a fost constituită la Brigada 81 Mecanizată Bistrița, executând misiuni în perioada octombrie 2008 – aprilie 2009[48]. Activitatea militarilor din aceste detașamente a constat în instruirea, antrenarea și îndrumarea militarilor din Armata Națională Afgană, în funcție de specificul unității din care aceștia făceau parte. Au fost executate misiuni în sprijinul păcii, sub comandă NATO, în provincia Zabul, pentru sprijinirea guvernului Republicii Islamice Afganistan în procesul de menținere a securității, stabilității și extinderii autorității guvernamentale, precum și de susținere a efortului de reconstrucție. În cadrul detașamentelor OMLT a participat un efectiv de peste 500 de militari[49].

Deși majoritatea misiunilor din teatrele de operații au fost desfășurate de unități și subunități din Forțele Terestre, Forțele Aeriene precum și alte categorii de forțe au executat, la rândul lor, misiuni specifice. În perioada 1 aprilie – 1 august 2006, militari aparținând Forțelor Aeriene au desfășurat o misiune de maximă importanță, constând în preluarea conducerii Aeroportului Internațional Kabul (KAIA) în numele României. Militarii români au coordonat peste 15000 mișcări de aeronave, transportul pentru aproximativ 35000 de persoane și mai mult de 15000 mcb de mărfuri, într-un mediu geografic nefavorabil, aeroportul din Kabul fiind situat într-o zonă înconjurată de munți și afectată relativ constant de furtuni de nisip[50]. Trebuie amintite formațiunile din Elementul Național de Sprijin, care au oferit suport logistic unităților aflate în teatru precum și participarea unor subunități din Batalionul 1 Operații Speciale la misiunile din Afganistan[51].

Începând cu 1 ianuarie 2015, NATO continuă sprijinirea Forțelor Naționale Afgane de Securitate și Apărare (ANSDF) prin intermediul misiunii *Resolute Support*. Coaliția acordă asistență în procesul de planificare, programare și bugetare a ANSDF, sprijină procesul de generare a forței, recrutare, instruire, conducere și dezvoltare a resurselor umane, consiliază autoritățile afgane în vederea respectării principiilor statului de drept și bunei guvernări[52]. În baza aprobărilor Consiliului Suprem de Apărare a Țării, în anul 2016 România participă la această misiune cu până la 650 de militari. În mai 2016, numărul militarilor aflați în teatrul de operații din Afganistan se ridica la 631 .

Eroii Armatei României 1991-2016

Primele pierderi suferite de Armata României după 1990 s-au datorat unor accidente de muncă survenite în timpul misiunii UNAVEM III, Angola, în 1996, victime fiind plutonierul LEONTIN BUTNARIU și sergentul VALENTIN LEOVEANU. Sublocotenentul (postmortem) REMUS BRÂNZAN a decedat la 17 decembrie 1996, tot într-un accident de muncă, pe când se afla în Bosnia în cadrul misiunii IFOR. Căpitanul CĂTĂLIN ȚIFREA a fost victima unui accident rutier în 1997, în Angola (UNAVEM III), iar plutonierul major VICTOR CIOBANU a decedat într-un accident de muncă la 24 martie 2002, în Kosovo, în timpul misiunii KFOR[53]. Ulterior, misiunile din Irak și Afganistan au fost cele în care Armata României a plătit un dureros tribut de sânge.

La 11 noiembrie 2003, sublocotenentul (pm) IOSIF-SILVIU FOGARAȘI a fost împușcat în urma unui atac asupra transportorului amfibiu blindat în care se afla, în teatrul de operații din Afganistan, fiind decorat cu Ordinul „Virtutea Militară" în grad de Cavaler cu însemn de război.

La 14 noiembrie 2003, sublocotenentul (pm) MIHAI-ANTON SAMUILĂ a fost

împușcat într-un atac asupra transportorului blindat în care se afla, în teatrul de operații din Afganistan. A fost decorat cu Ordinul „Virtutea Militară" în grad de Cavaler, cu însemn de război.

Sublocotenentul (pm) NARCIS ȘONEI a decedat pe timpul desfășurării unei misiuni de patrulare în teatrul de operații din Afganistan, la 24 aprilie 2005, când TAB-ul în care se afla a trecut peste un dispozitiv explozibil improvizat, ceea ce a declanșat detonarea muniției din interiorul transportorului. A fost decorat cu Ordinul „Virtutea Militară" în grad de Cavaler, cu însemn de război.

Sublocotenentul (pm) BOGDAN VALERAN HÂNCU a căzut la datorie la 27 aprilie 2006, în timpul executării unei misiuni de patrulare în teatrul de operații din Irak, automobilul în care se afla fiind incendiat în urma unui atac cu un dispozitiv explozibilimprovizat. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler pentru militari, cu însemn de război.

La 20 iunie 2006, sublocotenentul (pm) IONEL GHEORGHIȚĂ DRĂGUȘANU și-a pierdut viața în timpul unei misiuni de patrulare în teatrul de operații din Afganistan. Transportorul în care se afla a trecut peste un dispozitiv explozibil improvizat. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler pentru militari, cu însemn de război.

La 6 septembrie 2007, TAB-ul în care se găsea sublocotenentul (pm) AUREL MARCU a trecut peste un dispozitiv explozibil improvizat. Militarul căzut la datorie a fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler pentru militari, cu însemn de război.

Sublocotenentul (pm) IOAN GROȘARU a decedat în teatrul de operații din Irak, la 21 septembrie 2007, în timp ce executa o misiune de patrulare, TAB-ul în care se afla trecând peste un dispozitiv explozibil improvizat. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler pentru militari, cu însemn de război.

La 20 martie 2008, pe când executa o misiune de patrulare în teatrul de operații din Afganistan, HUMVEE-ul în care se afla sublocotenentul (pm) IONUȚ COSMIN SANDU a trecut peste un dispozitiv explozibil improvizat, militarul căzând la datorie. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler pentru militari, cu însemn de război.

Sublocotenentul (pm) CLAUDIU MARIUS COVRIG și-a pierdut viața în Afganistan, la 13 iunie 2008, în timpul unei misiuni de patrulare pe Autostrada A1 (Qalat – Kabul), când transportorul blindat în care se afla a fost atacat de forțele insurgente. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler pentru militari, cu însemn de război.

La 31 august 2008, sublocotenentul (pm) DRAGOȘ TRAIAN ALEXANDRESCU și-a pierdut viața în Afganistan, în timpul unei misiuni de patrulare pe Autostrada A1 (Qalat – Kabul). Transportorul blindat în care se afla a trecut peste un dispozitiv explozibil improvizat. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler pentru militari, cu însemne de război.

Sublocotenentul (pm) CLAUDIU CHIRA a căzut la datorie la 26 februarie 2009, într-o misiune de patrulare pe autostrada A1 (Qalat – Kabul) din Afganistan, când autovehiculul de tip HUMVEE în care se afla a trecut peste un dispozitiv improvizat. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler pentru militari, cu însemn de război.

Maiorul (pm) TIBERIUS – MARCEL PETRE și-a pierdut viața la 3 aprilie 2009, în timpul unei misiuni de intervenție rapidă în sprijinul unei subunități aliate atacate de insurgenți în teatrul de operații din Afganistan. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler pentru militari, cu însemn de război.

La 7 aprilie 2009, maiorul (pm) IULIU – VASILE UNGURAȘ a căzut la datorie în timpul unei misiuni de patrulare pe autostrada Kandahar – Kabul din Afganistan. Autovehiculul în care se afla a trecut peste un dispozitiv exploziv improvizat. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler pentru militari, cu însemn de război.

Sublocotenentul (pm) FLORIN BĂDICEANU și-a pierdut viața la 23 februarie 2010 în Afganistan în timpul unei misiuni de patrulare pe autostrada Kandahar – Kabul. Autovehiculul în care se afla a trecut peste un dispozitiv exploziv improvizat. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler pentru militari, cu însemn de război.

Sublocotenentul (pm) VALERICĂ LEU a căzut la datorie în Afganistan, la 12 mai 2010, în timpul unei misiuni de intervenție pentru securizarea unei căi de acces pe autostrada A1 (Qalat – Kabul), ucis de explozia unei mine antipersonal, fiind decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler pentru militari, cu însemn de război.

La 23 iunie 2010, sublocotenentul (pm) PAUL CARACUDĂ și-a pierdut viața în timpul unei misiuni de luptă pe Autostrada A1 Kabul – Kandahar din Afganistan. Autovehiculul de tip HUMVEE în care se afla a fost atacat cu un dispozitiv explozibil improvizat, acționat de la distanță. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler, cu însemn de război, pentru militari.

În aceeași misiune a decedat și sublocotenentul (pm) DAN CIOBOTARU. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler, cu însemn de război, pentru militari.

Sublocotenentul (pm) MARIUS FLORIN SFECHEȘ a căzut la datorie în timpul executării unei misiuni în Afganistan, la 1 octombrie 2010, în urma unui atac cu un dispozitiv improvizat asupra vehiculului HUMVEE în care se afla. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler, cu însemn de război, pentru militari.

La 1 octombrie 2010, în aceeași misiune, și-a pierdut viața și sublocotenentul (pm) CRISTIAN – PETRU FILIP. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler, cu însemn de război, pentru militari.

Sublocotenentul (pm) CONSTANTIN – LAURENȚIU LIXANDRU a căzut la datorie la 5 mai 2011, în provincia Zabul din Afganistan, în urma unui atac cu un dispozitiv improvizat, în timp ce executa o misiune de cercetare terestră a unui obiectiv. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler, cu însemn de război, pentru militari.

La 10 mai 2011, sublocotenentul (pm) CĂTĂLIN IONEL MARINESCU a fost victima unui atac cu un dispozitiv explozibil improvizat, în timp ce executa o misiune de cercetare terestră a unui obiectiv. Grav rănit, a fost transportat la Spitalul Militar din baza Lagman; cu toate eforturile depuse de personalul medical pentru salvarea vieții sale, militarul român a decedat. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler, cu însemn de război, pentru militari.

Sublocotenentul (pm) ION-LUCIAN LEUȘTEAN a fost rănit grav, la 7 septembrie 2011, în provincia Zabul din Afganistan, în urma unui atac cu un dispozitiv improvizat, în timp ce executa o misiune de cercetare terestră a unui obiectiv. Militarului i s-a acordat pe loc primul ajutor, după care a fost transportat de urgență la spitalul militar din baza Lagman. La 8 septembrie, militarul a fost evacuat în Germania, la Spitalul militar american din Landstuhl, pentru tratament de specialitate. Ulterior, la 30 octombrie, a fost transferat în România, la Spitalul Universitar de Urgență Militar Central, în stare vegetativă, fiind diagnosticat cu multiple traumatisme interne și cranio-cerebrale. Pe parcursul întregii perioade de internare, ION-LUCIAN LEUȘTEAN a beneficiat, în cadrul secției de terapie intensivă, de monitorizare permanentă și de tratament complex suportiv și curativ. Din nefericire, cu toate eforturile echipei medicale, evoluția clinică nu a înregistrat ameliorări. După 10 zile de deteriorare progresivă a stării medicale, militarul a decedat în dimineața zilei de 9 mai 2012, în urma unui stop cardio-respirator. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler, cu însemn de război, pentru militari.

La 22 septembrie 2013, sublocotenentul (pm) VASILE CLAUDIU POPA a căzut la datorie în urma unui atac cu un dispozitiv exploziv improvizat, pe timpul unei misiuni de luptă în estul Afganistanului. Membru al grupului naval de forțe pentru operații speciale, militarul fusese decorat cu Emblema de Onoare a Statului Major General, Medalia NATO article V și cu Emblema de Onoare a Forțelor Navale. A fost decorat, post-mortem, cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler, cu însemn de război, pentru militari.

În aceeași misiune și tot la 22 septembrie 2013, sublocotenentul (pm) ADRIAN POSTELNICU a căzut la datorie în Estul Afganistanului, victimă a atacului cu un dispozitiv explozibil improvizat. Fusese decorat anterior cu Emblema de Onoare a Forțelor Navale. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler, cu însemn de război, pentru militari.

Sublocotenentul (pm) CLAUDIU – CONSTANTIN ŞTEFAN VULPOIU a decedat în Afganistan, la 30 martie 2014, pe timpul executării unei misiuni de patrulare pe Autostrada A1, în urma unui atac sinucigaș cu un autovehicul încărcat cu exploziv care a lovit autovehiculul în care se găsea militarul. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler, cu însemn de război, pentru militari.

La 7 mai 2016, sublocotenentul (pm) IULIAN DUMITRESCU și sublocotenent (pm) ADRIAN VIZIREANU și-au pierdut viața în urma unui incident care a avut loc în apropiere de localitatea Kandahar, Afganistan, pe timpul unei misiuni de instruire a polițiștilor afgani. Au fost decorați cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler, cu însemn de război, pentru militari[54].

Este prețul dureros plătit pentru asigurarea securității unui stat aflat într-un punct nevralgic din punct de vedere geopolitic. Recentele evoluții pe scena internațională și escaladarea unor conflicte regionale, dar cu impact global, au demonstrat necesitatea apartenenței României la cea mai importantă organizație de apărare colectivă a lumii. Participarea consistentă la misiuni internaționale și recenta operaționalizare a scutului american antirachetă de la Baza 99 Deveselu, la 2 mai 2016, una dintre cele mai importante baze americane din Europa, concepută ca „sistem de apărare împotriva pericolelor din afara Europei"[55], relevă rolul și locul României și al forțelor sale armate în sistemul de securitate euro-atlantic.

NOTE

[1] Petre Duțu, *Misiunile strategice ale Armatei României în cadrul Alianței Nord-Atlantice*, București, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I", 2012, p. 55-57.

[2] George Cristian Maior, *Noul aliat. Regândirea politicii de apărare a României la începutul secolului XXI*, București, Editura Rao, 2009, p. 140-141.

[3] Colonel Laurențiu-Cristian Dumitru, *Misiunile militare externe și impactul acestora asupra procesului de transformare a armatei*, în Petre Otu (coordonator), Reforma militară și societatea în România (1878-2008). Relaționări externe și determinări naționale, București, Editura Militară, 2009, p. 341-342.

[4] *Ibidem*, p. 342.

[5] Pe larg în Constantin Moștoflei, Nicolae Dolghin, Petre Duțu, *Raporturile dintre armată și societate în procesul integrării europene și euro-atlantice a României*, București, Editura UNAp „Carol I", 2005, p. 6-17.

[6] Visarion Neagoe (coordonator), *Armata României în misiuni internaționale 1991-2009*, București, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2010, p. 32.

[7] Petre Duțu, *op.cit.*, p. 63-64.

[8] Lt. col. Dr. Iuliana-Simona Țuțuianu, *Considerații juridice privind participarea forțelor armate române la misiuni internaționale*, în „Revista de Istorie Militară", nr. 5-6/2012, p. 81-82.

[9] *Ibidem*, p. 85.

[10] General mr. (r) prof. univ. dr. Visarion Neagoe, *Comanda și controlul contingentelor românești participante la misiuni multinaționale în afara teritoriului național*, în „Revista de Istorie Militară", nr. 1-2/2012, p. 6.

[11] Petre Duțu, *op.cit.*, p. 46.

[12] Colonel (r) Constantin Moisa, *Prima misiune de recunoaștere în Angola a Armatei Române*, în „Revista de Istorie Militară", nr. 5-6/2009, p. 47.

[13] Visarion Neagoe (coordonator), *op.cit.*, p. 160.

14 Călin Hentea, Laurențiu Sfinteș, Armata română în misiuni de pace 1991-1998, București, Editura Militară, 1998, p. 9-10.

[15] Călin Hentea, Cornel Scafeș, Horia Șerbănescu, *Armata română în misiuni internaționale (1991-2003)*, București, Editura C.N.I., „Coresi", 2004, p. 42-43.

[16] General-maior dr. Nicolae-Ionel Ciucă, *Participarea forțelor terestre la misiuni în afara teritoriului statului român*, în „Document. Buletinul arhivelor militare române", nr. 2 (64)/2014, p. 2; Călin Hentea, Cornel Scafeș, Horia Șerbănescu, *op.cit.*, p. 8-11.

[17] General-maior dr. Nicolae-Ionel Ciucă, *op.cit.*, p. 2.

[18] Călin Hentea, Cornel Scafeș, Horia Șerbănescu, op. cit., p. 13-16; General-maior dr. Nicolae-Ionel Ciucă, *op.cit.*, p. 2.

[19] Călin Hentea, Cornel Scafeș, Horia Șerbănescu, *op.cit.*, p. 17.

[20] Pe larg în Visarion Neagoe (coordonator), *op.cit.*, p. 222-237.

[21] http://smg.mapn.ro/misiuni.php; http://www.mae.ro/node/2114, accesate la 18 mai 2016.

[22] Călin Hentea, Cornel Scafeș, Horia Șerbănescu, *op.cit.*, p. 19-20.

[23] *Ibidem*, p. 21-22.

[24] Visarion Neagoe, *op.cit.*, p. 59-60.

[25] *Ibidem*, p. 63.

[26] Călin Hentea, Cornel Scafeș, Horia Șerbănescu, *op.cit.*, p. 29-30.

[27] *Ibidem*, p. 30-31; Visarion Neagoe, *op.cit.*, p. 63-67.

[28] http://smg.mapn.ro/misiuni.php, accesat la 18 mai 2016.

[29] Călin Hentea, Cornel Scafeș, Horia Șerbănescu, *op.cit.*, p. 31-33.

[30] http://www.globalsecurity.org/military/ops/active-endeavour.htm, accesat la 24 mai 2016.

[31] Visarion Neagoe (coordonator), *op.cit.*, p. 75.

[32] *Ibidem*, p. 161-162; Călin Hentea, Cornel Scafeș, Horia Șerbănescu, *op.cit.*, p. 44.

[33] Petre Otu, *Participarea României la campania militară din Irak*, în „Revista de istorie militară", nr.1-2/202, p. 66.

[34] *Ibidem*, p. 67.

[35] *Ibidem*, p. 68.

[36] Visarion Neagoe (coordonator), *op.cit.*, p. 165-167.

[37] *Ibidem*, p. 181.

[38] *Ibidem*, p. 199-202.

[39] *Ibidem*, p. 212.

[40] *Ibidem*, p. 216.

[41] *Ibidem*, p. 81.

[42] General-maior dr. Nicolae-Ionel Ciucă, *op.cit.*, p. 4.

[43] Cerasela Moldoveanu, Teatru de operații din Afganistan, în „Revista de istorie militară", nr. 1-2/2012, p. 69.

[44] Visarion Neagoe (coordonator), *op.cit.*, p. 87.

[45] *Ibidem*, p. 115-116.

[46] General-maior dr. Nicolae-Ionel Ciucă, *op.cit.*, p. 4.

[47] *Ibidem*, p. 5; Visarion Neagoe (coordonator), *op.cit.*, p. 140.

[48] Visarion Neagoe (coordonator), *op.cit.*, p. 155-156.

[49] General-maior dr. Nicolae-Ionel Ciucă, *op.cit.*, p. 5.

[50] Visarion Neagoe (coordonator), *op.cit.*, p. 157-158.

[51] General-maior dr. Nicolae-Ionel Ciucă, *op.cit.*, p. 5.

[52] https://www.mae.ro/node/1586, accesat la 23 mai 2016.

[53] http://smg.mapn.ro/misiuni.php, accesat la 23 mai 2016.

[54] Visarion Neagoe (coordonator), *op.cit.*, p. 383.

[55] Detalii despre pierderile Armatei României (răniți și decedați) în Visarion Neagoe (coordonator), *op.cit.*, p. 382–392; http://www.mapn.ro/eroi/.

[56] http://www.hotnews.ro/stiri-esential-20989217-infografic-scutul-antiracheta-deveselu-devine-operational-joi-cum-functioneaza-care-sunt-costurile-care-sunt-cele-mai-importante-reactii-pana-acum-ale-rusiei.htm, accesat la 25 mai 2016.

PREZENTAREA CONFERINȚEI INTERNAȚIONALE : „100 DE ANI DE LA DESCHIDEREA FRONTULUI ROMÂNESC ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL (1916-2016)” IAŞI, 22 – 23 MARTIE 2016

În zilele de 22 și 23 martie, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară și Centrul de Cultură și Istorie Militară din Republica Moldova, au organizat, cu sprijinul logistic al comandamentului Brigăzii 15 mecanizată ”Podu Înalt”, la Cercul Militar din Iași, conferința: „100 de ani de la deschiderea frontului românesc în primul război mondial (1916-2016)”.

Alături de specialiștii din cadrul celor două instituții, la reuniune au participat și invitați de la universități din București, Pitești și Iași, precum și din partea Institutului de Istorie A.D. Xenopol din Iași și a Institutului de Istorie al Academiei de Științe din Republica Moldova.

Lucrările prezentate în cadrul conferinței s-au încadrat în mai multe arii metodologice și tematice. Pe lângă prezentatrea rezultatelor obținute în urma unor eforturi de cercetare și valorificare a unor surse de arhivă inedite, au fost susținute lucrări de sinteză și analiză vizând reinterpretarea unor contexte istorice și completarea tabloului general al evenimentelor circumscrise deciziei de intrare a României în Primul Război Mondial. De asemenea, s-au prezentat și lucrări ce au abordat o problematică aferentă celui de-al Doilea Război Mondial și Războiului Rece.

O primă secvență a reuniunii științifice s-a concentrat asupra situației României în vara lui 1916 și a motivelor care au dus la renunțarea la neutralitate. Profesorul Mihail E. Ionescu a supus unei grile critice mărturiile vremii, ce evidențiau sinuozitățile clasei politice românești, aflate în fața unei decizii capitale. Dr. Șerban Pavelescu s-a referit la aspecte controverse ale intrării României în război, iar Gheorghe Vartic – la modul în care era prezentat idealul național în presa română din acea perioadă.

Au atras antenția și se constituie într-o reală contribuție la mai buna cunoaștere a problematicii participării românești la primul război mondial comunicările prezentate de dr. Sorin Cristescu, Serghei Cataragă, dr. Vitalie Ciobanu și dr. Andrei Emilciuc. Comunicarea lui Serghei Cataragă a pus în circulație documente noi din arhivele ruse referitoare la situația de pe frontul românesc și la evoluția relațiilor de comandament româno-ruse, a situației interne din Rusia în preajma și în timpul revoluției din februarie 1917, precum și la circumstanțele în care s-au desfășurat transporturile de material de război, armament și muniție achiziționate de statul român din Occident, pe teritoriul rus și la dificultățile logistice asociate acestor transporturi. De asemenea, comunicările prezentate de Vitalie Ciobanu și Dinu Poștarencu se constituie în contribuții importante la înțelegerea evenimentelor și forțelor ce au condus la unirea Basarabiei cu România în martie 1918. De asemnea, s-au evidențiat contribuțiile lui Andrei Emilciuc și a prof. univ. Ion Șișcanu. Demersul lui Andrei Emilciuc se constituie în replica basarabeană a unui efort similar întreprins în anii interbelici de către

Teodor Păcățian, iar intervenția lui Ion Șișcanu, a prezentat proiectele Uniunii Sovietice de subminare și distrugere a statului român, și de atacare a actului Unirii din martie 1918.

Lucrarea prezentată de dr. Cătălin Turliuc (Institutul de Istorie A.D.Xenopol din Iași) s-a referit la motivațiilor asociate ideologiei naționaliste predominante în epocă și rolul acestea în declanșarea Primului Război Mondial. Lector univ. dr. Florian Bichir (Universitatea din Pitești) a atras atenția asupra unei probleme puțin cunoscute, și anume la situația prizonierilor de etnie română din armata austro-ungară capturați de către armata italiană. Pentru 14 mii dintre aceștia, după cifrele comunicate de către Folrian Bichir, prizonieratul a însemnat și moartea în contexte și condiții din cele mai diverse. Trupurile lor nu au fost niciodată adunate și nici nu au beneficiat de o recenzare astfel încât, pentru mulți soarta lor în documentele epocii nu a fost niciodată clarificată. Urgența acestei situații este dată de expirarea termenului de achiziție a locurilor de veci în care aceștia sunt înhumați și de posibilitatea ca identitatea, precum și osemintele lor, să se piardă prin reînhumarea de noi decedați în locurile devenite libere conform legii și contractelor de ocupare a locurilor de veci.

Imaginea lucrărilor conferinței a fost completată de un grupaj de comunicări prezentate de dr. Petre Otu și dr. Florian Bichir, având drept obiect biografii ale unor personalități ale epocii precum generalii Ernest Broșteanu și Artur Văitoianu, și contribuții vizând memorialistica și istoriografia dedicată problematicii participării României la primul război mondial. De asemenea, cc.șt. Daniela Șișcanu a analizat comparativ modul de funcționare a propagandei sovietice și ruse în două momente – anexarea Basarabiei în iunie 1914 și anexarea Crimeii în martie 2014. La rândul său, Ion Xenofontov s-a referit la practicile neregulamnetare din armata sovietică în timpul războiului din Afganista (1979-1989)

Reprezentații celor două instituții organizatoare, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară și Centrul de Cultură și Istorie Militară și-au exprimat satisfacția privind calitatea și conținutul comunicărilor prezentate și pentru reuniunea în ansamblul său, văzută ca o deschidere de drum în amplificarea colaborării bilaterale. De asemnea, s-au prezentat și discutat proiectele circumscrise comemorării centenarului Primului Război Mondial în curs în cadrul celor două instituții, și s-a stabilit amplificarea cooperării și implicarea cu contribuții la perfectarea și amplificarea proiectelor în discuție.

DANIELA ȘIȘCANU *

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

ÎN UMBRA EUROPEI. DOUĂ RĂZBOAIE RECI ȘI TREI DECENII DE CĂLĂTORIE PRIN ROMÂNIA ȘI DINCOLO DE EA

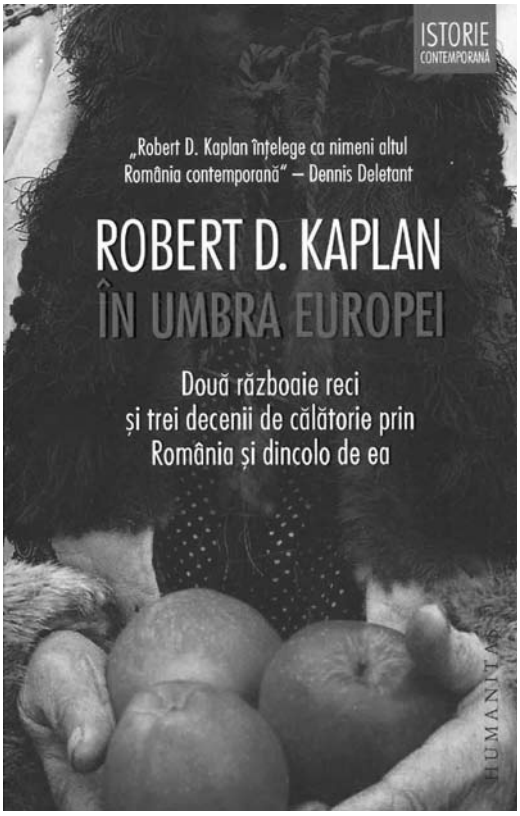
ISTORIE CONTEMPORANĂ
„Robert D. Kaplan înțelege ca nimeni altul România contemporană" – Dennis Deletant
ROBERT D. KAPLAN
ÎN UMBRA EUROPEI
Două războaie reci și trei decenii de călătorie prin România și dincolo de ea
HUMANITAS

Modul în care Robert Kaplan scrie este la fel de expresiv precum imaginile pe care le proiectează din locurile pe care el le vizitează (sau le-a vizitat). Informațiile prezentate sunt un ansamblu, o expresie concentrată a unei amintiri, o percepție personală, care se dorește a fi cufundată într-o cunoaștere istorică amplă și consolidată de o gamă largă de surse.

Prin demersul său (și implicit prin modul de realizare) nu se pune problema dacă într-adevăr evenimentele sunt prezentate corect sau greșit. Stilul nu ridică întrebări și nu cere explicații. De exemplu, publicul larg nu se va întreba: „Oare este peisajul din România cu adevărat cum îl descrie el?" sau „Este istoria sa interpretată corect?", ci mult mai probabil „unde este România pe harta Europei". Trebuie menționat că „În umbra Europei" este un volum publicat în Statele Unite și își propune „să exploreze moștenirea imperialismului – austriac, habsburgic, rus, turc, bizantin, Holocaustul, Războiul Rece, agresiunile lui Putin și viitorul Europei în Uniunea Europeană"[1]. Dar mai are și un alt obiectiv – de analiză geopolitică –, exprimat de autor astfel: „așa cum Polonia este elementul geografic și demografic central pentru nord-estul Europei, România este asta pentru Europa de sud-est"[2].

Din fericire pentru asemenea obiective generale, dar și complexe ca natură, nu există o metodologie adecvată sau una eronată. „În umbra Europei" este în final doar un produs al acestei tentative. Cu toate acestea, ce obținem, în final, este doar opinia lui Kaplan asupra lumii/situației particulare și a ceea ce contează pentru o majoritate copleșitoare. Însă dacă această prezentare (expunere) este memorabilă depinde de propria înțelegere și propriile cunoștințe. Intenția sa este remarcabilă. Un proiect bun, cu obiective atent selecționate și ipoteze pertinent formulate, transpuse din păcate într-o realizare ce lasă de dorit. „În umbra Europei" se vrea un fel de antropologie istorică, cu încărcătură geopolitică, un studiu profund al unei anumite țări și al unor anumiți oameni. Promovează ideea de a înțelege România și a folosi această înțelegere ca o modalitate de a descrie natura complexă a Europei. Cu toate acestea, istoria românească este mult prea vastă și implică atât Vestul și Estul, cât și geografia dintre Europa și Asia. Presupune o

complexitate istorică și geopolitică, departe de a fi cuprinsă în câteva sute de pagini, o poveste fără sfârșit ce are relevanță și astăzi.

Pe lângă orice remarcă critică, „În umbra Europei" are și numeroase observații și comentarii pertinente, cu toate că autorul nu pare să cunoască la modul real istoria mai detaliată a locurilor, ci doar ce a parcurs la modul general din surse destul de generaliste și cu anumite interese vestice. Probabil, până în prezent cel mai realist american care a scris despre România rămâne Larry Watts, istoric de profesie, care a studiat în mod aprofundat trecutul românesc (atât în vremea lui Ceaușescu, cât și după).

Potrivit lui Kaplan, România este un laborator propice pentru a investiga evenimentele istorice și geopolitice cum ar fi Războiul Rece, moștenirea imperiilor și provocările (actuale) ale Rusiei. România, din perspectiva autorului, este o țară care a fost modelată de diferite moșteniri imperiale. Din cauza acestor moșteniri ea devine un „principiu demografic și geografic" de organizare pentru Europa de Nord-Est și pentru Balcanii din Europa de Sud-Est. Cu toate acestea, țara a fost întotdeauna pusă într-un con de umbră nejustificat, obscur și „merită mai multă vizibilitate în Occident".

În ceea ce privește „geografia imposibilă" a României din perioada celui de-al Doilea Război Mondial, Kaplan amintește că atunci țara s-a aflat „între Hitler și Stalin", în vreme ce azi este „mult mai aproape de Putin, decât de Statele Unite: în vreme ce SUA se află în partea cealaltă a lumii, Putin este chiar lângă România".

Kaplan a trecut în revistă istoria politică a României, caracterizată de regimul lui Ion Antonescu și regimurile represive ale lui Gheorghe Gheorghiu-Dej și Nicolae Ceaușescu – toate lăsând o amprentă marcantă asupra țării. Începând cu anul 1990, Rusia nu a mai fost văzută ca o amenințare pentru România, iar țara a putut să se „elibereze de regimurile totalitare anterioare". Aderarea la NATO (2004) și UE (2007) a devenit o opțiune reală și viabilă. Cu toate acestea, crizele în curs de desfășurare, cum ar fi criza euro și criza refugiaților reprezintă un moment tensionat nu numai pentru UE ca instituție, dar și pentru statele membre. Mai mult decât atât, Occidentul se confruntă cu o Rusie care nu mai este slabă și haotică, ci a devenit o țară care este condusă de un lider cu o viziune geopolitică puternică și foarte bine concentrată. Kaplan subliniază că pentru țări precum România, UE reprezintă victoria principiilor juridice, reprezintă statul de drept și protecția individului, dar mai ales reprezintă o formă de stabilitate post-istorică.

Drept consecință, cartea însumează că România este, din nou, cuprinsă de o senzație de neliniște, observând amenințările regionale și situația cu care se confruntă în prezent. Kaplan remarcă faptul că România și Europa Centrală și de Est încă se confruntă cu numeroase provocări. Rusia este în prezent condusă de un actor geopolitic disciplinat care este hotărât să slăbească instituțiile europene și statele ce pot reprezenta o amenințare. Mai mult decât atât, multitudinea de crize care afectează Europa a divizat continentul în coaliții politice est-vest, iar factorii de decizie europeni sunt paralizați în dezacord.

În ceea ce privește legătura transatlantică, Kaplan și-a exprimat îngrijorarea că Statele Unite vor deveni un stat post-european, SUA fiind distrasă de conflicte prelungite în Orientul Mijlociu și de puterea navală chineză în Oceanul Pacific. Kaplan consideră că SUA ar trebui să continue să-și extindă prezența militară în Europa și ia în considerare o prezență permanentă pe flancul estic al NATO. Europa se confruntă cu povara declinului economic și noile provocări.

În cele din urmă, „În umbra Europei" nu este o carte plină de stereotipuri: nu vorbește despre România lui Dracula, sau cea a lui Nicolae Ceaușescu, și nu descrie gimnastele perfecte – este încercarea de a prezenta traseul unei țări, la granița Europei.

CAROLA FREY*

Note

* Asistent de cercetare, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, student doctorand SNSPA.

[1] Robert D. Kaplan: *„Europa se rupe din interior"*, Interviu Digi 24, accesat http://www.digi24.ro/Stiri/Digi24/Extern/International/Interviu+Robert+D+Kaplan+Europa+

[2] *Idem.*